

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤ/ΝΣΗ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία:

«Τα Κοινωνικά Δικαιώματα Εν Καιρώ Κρίσης»

Χοροζίδου Γεωργία

(Α.Μ.:1214Μ015)

Επιβλέπων καθηγητής: Στέλιος Περράκης

ΑΘΗΝΑ 2015

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
Μέρος Α :Θεωρητικό Υπόβαθρο των Θεμελιωδών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων & Κοινωνικά Δικαιώματα.....	10
1.ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	10
1.1 ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ.....	10
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ..	12
1.3 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	16
2.ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ & ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ	21
ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	21
2.1.1 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ	21
2.1.2 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	29
2.1.3 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	39
2.2 ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	42
2.2.1 ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ	42
2.2.2 ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	44
2.2.3 CASE-STUDIES ΕΛΛΑΔΑΣ & ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΓΙΑ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ	52
2.2.3.1 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ	52
2.2.3.2 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ.....	59
2.2.4 ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	64
Β' Μέρος: Η διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και πως επηρεάζονται τα κοινωνικά δικαιώματα εν καιρώ κρίσης	67
1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΤΗΝ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ	67
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	67
1.2 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ & ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ.....	68
1.3 ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ & ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	72
2.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ & ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ	73
2.1.1 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ & ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ	73

2.1.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ	75
2.1.3 ΑΝΑΤΥΞΙΑΚΟ ΧΑΣΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	78
2.1.4 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	79
2.1.5 ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	81
2.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	81
2.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	81
2.2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	83
2.2.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.....	87
2.2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	95
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	100
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	104

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της ελευθερίας του ατόμου δεν αποτελεί μια σύλληψη της ανθρώπινης διάνοιας, που αναδύθηκε στη σύγχρονη ανθρώπινη ιστορία, αλλά είναι μια έννοια που απασχόλησε τη διάνοηση από την αρχαιότητα ακόμα. Οι αρχαίοι Έλληνες αντιλαμβάνονταν την ελευθερία του ατόμου ως μια πραγματική κατάσταση και όχι ως μια νομική κατοχύρωση, πράγμα που γλαφυρά αποτυπώνεται και στη φράση «εν μέρει άρχειν και άρχεσθαι». Η προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα από τη μακρά και πολυδαίδαλη ιστορική διαδρομή που ακολούθησε, άρχισε να αναδύεται στα μεσαιωνικά χρόνια, ενώ από τα πρώτα ψήγματα της μπορούν να εντοπιστούν στο κείμενο της Magna Carta του 1215 στην Αγγλία ¹. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ένα πεδίο που συνεχώς εξελίσσεται και μεταβάλλεται και ιδιαίτερα σε μια εποχή που η αξία του ατόμου δοκιμάζεται από τις τρέχουσες οικονομικό-κοινωνικό-πολιτικές εξελίξεις και τίθεται σε συνεχή αμφισβήτηση λόγω του διάχυτου δημοκρατικού ελλείμματος, της απουσίας κράτους δικαίου και των συνεχών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου μπορούν να διακριθούν σε δυο γενεές, όπως αυτά περιελήφθησαν στα εθνικά συντάγματα: στα δικαιώματα πρώτης γενιάς και στα δικαιώματα δεύτερης γενιάς, στα οποία αργότερα οι θεωρητικές αναζητήσεις της νομικής επιστήμης ήρθαν να προσθέσουν και μια τρίτη γενιά δικαιωμάτων.² Στα δικαιώματα πρώτης γενιάς ανήκουν εκείνα που προασπίζουν τις ατομικές ελευθερίες, ήτοι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, τη θρησκευτική ελευθερία, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι και την ελευθερία της έκφρασης. Στα δικαιώματα δεύτερης γενιάς υπάγονται τα οικονομικά,

¹ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 610.

² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 35.

κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα και αφορούν σε θεμελιώδεις ανθρώπινες ανάγκες που διαδραματίζουν ρόλο καθοριστικό για την αξιοπρεπή διαβίωση του ατόμου, όπως η υγεία, η εργασία, η παιδεία, η κατοικία, η μητρότητα, η προστασία του περιβάλλοντος. Η ανάδυση τους εντοπίζεται στη βιομηχανική επανάσταση που συνετελέσθη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και η καθιέρωση τους ταυτίστηκε με τους αγώνες της εργατικής τάξης. Αποσκοπούν στην εξασφάλιση της ελεύθερης πρόσβασης του κοινωνικού συνόλου στα κοινά αγαθά και στις κοινές υπηρεσίες, δεσμεύονται παράλληλα τα κράτη να βελτιώνουν συνεχώς τα εν λόγω αγαθά και υπηρεσίες. Τέλος, η τρίτη γενιά αφορά τα δικαιώματα αλληλεγγύης ή δικαιώματα των ομάδων, η οποία εμπερικλείει μεταξύ άλλων το δικαίωμα στην ανάπτυξη, την ειρήνη και το δικαίωμα σε καθαρό και υγιεινό περιβάλλον.³ Σε κάθε περίπτωση αξίζει να αναφερθεί ότι δικαιώματα του ανθρώπου έχουν σχέση μεταξύ τους παραπληρωματική, ενώ η άνω ταξινόμηση τους σε κατηγορίες έχει καταστεί ιδιαίτερος προβληματική και τυγχάνει έντονης αμφισβήτησης, εφόσον έχει καταδειχθεί ότι η απόλαυση των παραδοσιακών δικαιωμάτων πρώτης γενιάς όπως η ελευθερία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ταυτόχρονη απόλαυση των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων ή και το αντίστροφο⁴.

Από τις τρεις γενιές δικαιωμάτων, στο παρόν πόνημα θα γίνει ενδελεχής ανάλυση αυτής των κοινωνικών δικαιωμάτων, δεδομένης της ιδιαίτερης υφής της προβληματικής τους και με δεδομένο ότι το λεγόμενο «κοινωνικό έλλειμμα»⁵ δεν αποτελεί κάτι το μακρινό, αλλά αντιθέτως απτή πραγματικότητα όχι μόνο για τη χώρα μας αλλά και για τις περισσότερες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Αναφορικά με την προστασία και την κατοχύρωση της δέσμης των κοινωνικών δικαιωμάτων, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι λόγω του αδιαίρετου χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε γενικές γραμμές είναι συνυφασμένη με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο σύνολο τους, χωρίς αυτός βέβαια να σημαίνει ότι δεν έγιναν απόπειρες για την προάσπιση τους ή δεν υπεγράφησαν διεθνή συμβατικά κείμενα μεμονωμένα. Έτσι οι απαρχές της σε διεθνές επίπεδο είναι δυνατόν να εντοπιστούν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών και ειδικότερα στο προοίμιο του ιδρυτικού συμφώνου της

³ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 611.

⁴ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 36.

⁵ Αρ. Μάνεσης, «Η προβληματική της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο», Εκδόσεις Εστία, 1995, σελ. 167-186.

Κοινωνίας των Εθνών, αρκετές διατάξεις του οποίου παρουσιάζουν κοινωνικές πτυχές.⁶ Σημαντικό ρόλο στην προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων, και κυρίως των δικαιωμάτων των εργαζομένων, σε οικουμενικό επίπεδο κατείχε κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, η οποία εμφανίστηκε ως επικουρικό όργανο της Κοινωνίας των Εθνών στη μέριμνα της για την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης με βάση την "κοινωνική δικαιοσύνη". Μέσα από ένα συνεχώς επεκτεινόμενο συμβατικό πλαίσιο διεθνών κανόνων, κατάφερε να δημιουργήσει το υπόβαθρο για ένα αξιοσημείωτο διεθνές κοινωνικό κεκτημένο.⁷ Αξίζει να αναφερθεί ότι από το 1919, οπότε και ιδρύθηκε, με τις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας και Διεθνείς Συστάσεις Εργασίας που έχουν υιοθετηθεί στα πλαίσια της, κατάφερε να κατοχυρώσει ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων, εφόσον επέτυχε υψηλά επίπεδα ελέγχου των νομοθετικών πλαισίων και των πρακτικών που ακολουθούνται από τις κυβερνήσεις στον τομέα των εργασιακών.

Η πραγματικά όμως ρηξικέλευθος τομή στην προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κατ' επέκταση των κοινωνικών, προέκυψε μέσα από τις εντατικοποιημένες προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έχοντας ακόμα νωπές τις μνήμες των εγκλημάτων που συντελέστηκαν σε βάρος της αξίας της ανθρώπινης ζωής, έγινε πλέον αντιληπτή η ανάγκη ανάληψης κοινής δράσης προκειμένου να προληφθούν αντίστοιχα εγκλήματα στο μέλλον, και πλέον η μέριμνα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αντικείμενο ρύθμισης του εσωτερικού δικαίου επεκτάθηκε στο διεθνές δίκαιο.⁸ Την πρώτη ρητή είσοδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη σφαίρα του διεθνούς δικαίου επιχειρεί ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, εφόσον σε άρθρα του ορίζει ότι ο νεοσύστατος διεθνής οργανισμός αποσκοπεί «στην επίτευξη της διεθνούς συνεργασίας με την επίλυση των διεθνών προβλημάτων οικονομικής, κοινωνικής και ανθρωπιστικής φύσης και να ενθαρρύνει το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.»⁹ Αναμφισβήτητα όμως, από τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα αποτέλεσε η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του

⁶ Γ.Σ.Π. Κατρούγκαλος, «Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 41.

⁷ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 55.

⁸ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 610.

⁹ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 72-73.

Ανθρώπου που ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών το 1948 και που η νομική ισχύ και δεσμευτικότητα της εδέχθησαν δριμύτατη κριτική. Εξέχουσα θέση ανάμεσα στο συμβατικό έργο του ΟΗΕ αναφορικά με την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, κατέχει και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα εφόσον μεταξύ άλλων αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εργασία, στο δικαίωμα στην οικογένεια, το δικαίωμα στη μόρφωση κ.α.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση από την άλλη πλευρά δεν επέδειξε εξαρχής τέτοια «κοινωνική ευαισθησία», εφόσον η έλλειψη μιας ξεκάθαρης θέσης απέναντι στα θεμελιώδη και δη κοινωνικά δικαιώματα, τη στοίχειωνε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξης έως και τη δεκαετία του 80'. Αν και έγινε πρόταση να γίνει μέριμνα για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην αρχική Συνθήκη της ΕΟΚ, αυτή απορρίφθηκε *inter alia*, επειδή θεωρήθηκε απίθανο να προκύψουν προβλήματα αναφορικά με την προστασία τέτοιων δικαιωμάτων.¹⁰ Πέραν από των συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εφόσον πρώτη θέσπισε σε διεθνές επίπεδο, δικαστικό μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.¹¹ Επιπρόσθετα, κεφαλαιώδους σημασίας για την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων κείμενο, είναι ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης που υιοθετήθηκε στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1961 και αναθεωρήθηκε το 1996.¹² Στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου εξεδόθη και ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων το 1989.¹³ Σήμερα η προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων συνδέεται με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης που εγκρίθηκε στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας το 2000 και τροποποιήθηκε το 2007. Τέλος, αναφορικά με την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων θα γίνει μια αποτίμηση της ενσωμάτωσης τους στην ελληνική έννομη τάξη, ήτοι το Σύνταγμα όπως αυτό έχει αναθεωρηθεί και το 2001, οπότε και εισήχθησαν σε αυτό με τρόπο ρητό για πρώτη φορά οι αρχές του κράτους δικαίου

¹⁰ Lammy Betten, Delma Mac Dewitt, "The Protection of Fundamental Social Rights in the European Union", Kluwer Law International, The Hague- London- Boston, 1996, page 3.

¹¹ Στέλιος Ε. Πεπράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα *jus universalis*», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 141-142.

¹² Lammy Betten, Delma Mac Dewitt, "The Protection of Fundamental Social Rights in the European Union", Kluwer Law International, The Hague- London- Boston, 1996, page 3.

¹³ Π.Β. Παπαρηγοπούλου, «Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων», Ε.Δ.Κ.Α, Αθήνα, 1991, σελ. 409.

και του κοινωνικού κράτους συνδυασμένες, οπότε και το ελληνικό κράτος πλέον χαρακτηρίζεται ως κοινωνικό κράτος δικαίου.¹⁴

Πέραν όμως της κατοχύρωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων ως άνω περιεγραφή, αναφορά θα γίνει και στους μηχανισμούς ελέγχου εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο όπως η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί στα πλαίσια της ΔΟΕ. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο έμφαση θα δοθεί στο ρόλο του Συμβουλίου της Ευρώπης και του μηχανισμού του για τον έλεγχο των κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς επίσης και στο ρόλο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αλλά και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία εξασφαλίζει τη συμμόρφωση των κρατών-μελών προς το δίκαιο της ΕΕ¹⁵ και η οποία σε περίπτωση παραβίασης του κοινοτικού δικαίου έχει την εξουσία να θέσει τέρμα στην παραβίαση αυτή, ή αν το θέσει σκόπιμο να παραπέμψει την αντίστοιχη υπόθεση στο Δικαστήριο της ΕΕ. Στα πλαίσια των μηχανισμών ελέγχου, θα γίνει και μια αναφορά περιπτώσεων υποθέσεων στις οποίες έγιναν προσφυγές εναντίον της Ελλάδας, όπως π.χ. η υπόθεση Hornsby κατά της Ελλάδας¹⁶ κατά την οποία Βρετανοί υπήκοοι είχαν προσφύγει εναντίον της χώρας μας, λόγω της επιμονής των αρχών να μην τους χορηγούν άδεια φροντιστηρίου ξένων γλωσσών, παραβιάζοντας το δικαίωμα τους στην εργασία.

Στη συνέχεια ,θα γίνει μια ανάλυση της κοινωνικής πολιτικής η οποία ουσιαστικά αποτελεί ένα πλέγμα ποικίλων δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν σε ποικίλες μορφές υπηρεσιών, παροχών και επιδοτήσεων προς το κοινωνικό σύνολο, με στόχο την αντιμετώπιση μιας σειράς κινδύνων που ταλανίζουν την κοινωνία, και με βάση τη μελέτη του ΙΤΑ η κοινωνική πολιτική ορίζεται ως η καταγραφή, ιεράρχηση και κάλυψη κοινωνικών κινδύνων και αναγκών μέσα από ένα σύνολο παροχών και ρυθμίσεων σε τομείς όπως η υγεία, η ασφάλιση, η απασχόληση, η στέγαση και οι προνοιακές υπηρεσίες.¹⁷ Οι επιμέρους πολιτικές οι οποίες συμβάλλουν στη σύσταση της κοινωνικής πολιτικής, αποτελούν επί της ουσίας παρεμβάσεις σε επίπεδο βιολογικής αναπαραγωγής όπως είναι για παράδειγμα το εθνικό

¹⁴ ΑΓ. Δημητρόπουλος «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» τόμος ΙΙΙ, Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2004, σελ. 47.

¹⁵ Άρθρο 258 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ε.Ε.

¹⁶ Π. Μουζουράκη, «Η απόφαση του ΕΔΔΑ Hornsby v. Greece και οι συνέπειες της για το ελληνικό διοικητικό δίκαιο», ΔιΔικ, 1999, σελ. 276-296.

Ιω. Πέτρογλου, «Υπόθεση Hornsby κατά Ελλάδας», ΕΔΚΑ, τ. ΛΘ', 1997, σελ. 556-557.

¹⁷ Λ.Λ. Λιαρόπουλος, «Οργάνωση Υπηρεσιών και Συστημάτων Υγείας» Α τόμος, Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα, 2007.

σύστημα υγείας, η φροντίδα του παιδιού ,αλλά και σε επίπεδο αναπαραγωγής κυρίαρχων μορφών κοινωνικών σχέσεων, κουλτούρας αξιών, γνώσεων και δεξιοτήτων. Βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση των πολιτικών αυτών, συνιστά το ιδεολογικό και πολιτισμικό στοιχείο βάσει του οποίου συνάπτονται οι κοινωνικές σχέσεις κατά την εφαρμογή τους.¹⁸

Όσον αφορά την παγκοσμιοποίηση, αξίζει να αναφερθεί ότι η ιδιότητα του πολίτη είναι συνδεδεμένη με έννοιες όπως η δημοκρατία, τα δικαιώματα, οι αξίες και σχετίζεται με διαφορετικά και αντιφατικά περιεχόμενα όπως επί παραδείγματι η πολιτική αρετή, τα ατομικά συμφέροντα, το κοινό καλό, το εθνικό συμφέρον και η αξία της πολιτικής συμμετοχής. Κατά τον Marshall, «πολίτης είναι εκείνος που παλεύει, κατακτά συμμετέχει, απολαμβάνει και γι' αυτό ενστερνίζεται, υπερασπίζεται , εκφράζει έντονα πίστη και αφοσίωση σ' αυτό που του ανήκει, και μάλιστα όχι μόνο ως άτομο αλλά και συλλογικά.¹⁹ Η έννοια του πολίτη όμως έχει μεταβληθεί ριζικά στη μετανεωτερική εποχή στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποιημένης πλέον κοινωνίας. Η επανάσταση της Πληροφορίας και η εξέλιξη των Νέων Τεχνολογιών συνέβαλλε στη διεθνοποίηση των πολυεθνικών εταιρειών και μαζί με το μετασχηματισμό των επενδυτικών πολιτικών καθώς και των διαδικασιών πώλησης οδήγησαν στη παγκοσμιοποίηση. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παγκοσμιοποίηση δεν οδήγησε σε ισόμετρη ανάπτυξη όλων των χωρών . Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παγκοσμιοποίηση δεν οδήγησε σε ισόμετρη ανάπτυξη όλων των χωρών,²⁰ παρά το γεγονός αντιμετώπιστηκε σαν κάτι θετικό που σκοπό είχε να δημιουργήσει έναν κόσμο χωρίς σύνορα και πολεμικές αντιπαραθέσεις. Σε γενικές γραμμές αυτό που παρατηρείται στην εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι το γεγονός ότι η κοινωνική συμπεριφορά των πολιτών τείνει να ιδιωτικοποιείται και ο πολίτης γίνεται πιο εσωστρεφής με αποτέλεσμα να αποσιωπά τα δικαιώματά του και να προχωρά προς τον άκρατο ατομικισμό. Χάνεται κάθε έννοια συλλογικότητας, ενώ παράλληλα ελλοχεύει και ο κίνδυνος της έξαρσης εθνικιστικών αντιλήψεων. Το σημερινό κράτος-πρόνοιας έτσι όπως είχε εμφανιστεί έχει ατονήσει πλήρως, ενισχύεται συνεχώς το κράτος ελέγχου και εμφανίζεται μια έντονη αντιπαλότητα ανάμεσα στον πολίτη και στο κράτος.²¹

¹⁸ Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 9.

¹⁹ Th. Marshall, Tom Bottomore, "Citizenship and Social Class", Pluto Press, London et altera, 1995, page 43.

²⁰ Αρ. Σμας, «Παγκοσμιοποίηση και εκπαιδευτική πολιτική», Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007, σελ. 2.

²¹ J. Gans, "Citizenship in the context of Globalization", Immigration Working Papers, Udal Center for Studies in Public Policy, The University of Arizona, 2005, page 7.

Μεσούσης δε της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης που υφίσταται και παγκοσμίως αλλά και στην Ελλάδα, τα κοινωνικά δικαιώματα περιστελλονται και τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας αναδιπλώνονται. Στην Ελλάδα κατά την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης, το σύστημα της κοινωνικής προστασίας δεν κατάφερε να ενεργοποιήσει του μηχανισμό στήριξης του εισοδήματος των φτωχών και των ανέργων, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής του ατόμου. Αξιοσημείωτο είναι δε ότι βάσει της έκθεσης της Unicef του 2013 ο δείκτης «φτώχεια ή κοινωνικός αποκλεισμός» κατά το έτος 2011 άγγιξε το ποσοστό του 30,4% σημειώνοντας μια αύξηση της τάξεως του 9,1% από τα αντίστοιχα στοιχεία το 2010, ενώ 1/3 παιδιά βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κίνδυνο αποκλεισμού. Τα συνολικά μεγέθη σοκάρουν αφού 292.000 παιδιά διαμένουν σε νοικοκυριά με άνεργους γονείς χωρίς καμία πρόσβαση στο εθνικό σύστημα υγείας. Επί της παρούσης θα γίνει εστίαση στις παραβιάσεις των κοινωνικών δικαιωμάτων εν καιρώ κρίσης και ιδιαίτερα στα δικαιώματα που αφορούν στο δικαίωμα στην προστασία της οικογένειας ,του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, της υγείας, της εργασίας, της ελευθερίας της τέχνης ,της επιστήμης και της παιδείας και της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Και η έμφαση δίδεται στα κοινωνικά δικαιώματα γιατί η προάσπιση και η εδραίωση τους δεν αποτελούν παρά ένα δείκτη που αντανακλά τη δημοκρατικότητα, τον ανθρωπισμό και τη δικαιοσύνη που διέπει όχι μόνο την ελληνική κοινωνία, αλλά και κάθε κοινωνία του παγκόσμιου στερεώματος.

Μέρος Α :Θεωρητικό Υπόβαθρο των Θεμελιωδών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων & Κοινωνικά Δικαιώματα

1.ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

1.1 ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου αναμφίβολα αποτελούν αναμφίβολα μια έννοια που χρησιμοποιείται καθημερινά, από διαφορετικά άτομα, σε διαφορετικές γωνίες του πλανήτη μας και συχνά με διαφορετικό τρόπο. Από τη γένεση της υπήρξε από τις πιο αμφιλεγόμενες, πολυσήμαντες έννοιες, ενώ ως όρος απαντάται τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά με

διαφορετικούς τρόπους, χωρίς όμως να υφίσταται απαραίτητα κάποια ιδιαίτερη διαφοροποίηση όσον αφορά τον καθ' ουσία πυρήνα τους. Έτσι δύνανται να καταγραφούν ως ατομικά δικαιώματα, θεμελιώδη δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες, δημόσιες ελευθερίες, ανθρώπινα δικαιώματα.²² Η ποικιλία αυτή που παρουσιάζεται σχετικά με τους χρησιμοποιούμενους όρους, κάθε άλλο παρά τυχαία είναι, εφόσον με τον κάθε ένα από αυτούς, επιδιώκεται κάθε φορά και αναλόγως με την περίπτωση, να δοθεί έμφαση σε διαφορετική πτυχή του ίδιου φαινομένου, χωρίς κανείς από αυτούς να στερείται των αντίστοιχων πλεονεκτημάτων.²³

Για την εννοιολογικό προσδιορισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφοροι ορισμοί, μεταξύ και των οποίων και αυτός που προήλθε από τους κόλπους της UNESCO κατά τη δεκαετία του 1970 τα προσδιορίζει ως εξής: Τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι μια νέα ηθική τάξη, ούτε μια λαϊκή θρησκεία. Είναι πολύ περισσότερο από μια κοινή σε όλους τους ανθρώπους γλώσσα. Είναι οι απαιτήσεις που ο άνθρωπος της διάνοησης ή της επιστήμης οφείλει να μελετήσει και να ενσωματώσει στις γνώσεις του, με τους δικούς του κανόνες και μεθόδους, είτε ασχολείται με τη φιλοσοφία, τις ανθρωπιστικές επιστήμες ... είτε είναι κοινωνιολόγος ή νομικός, ιστορικός ή γεωγράφος. Είναι τελικά μια πραγματική επιστημονική επεξεργασία ...που σταδιακά πρόκειται να οικοδομηθεί ή να προωθηθεί...». Μια άλλη προσέγγιση του όρου βάσει του καθηγητή Imre Szabo αναφέρει ότι: «τα δικαιώματα του ανθρώπου που συνιστούν μια έννοια του συνταγματικού και του διεθνούς δικαίου, με προορισμό την προστασία, κατά θεσμοποιημένο τρόπο, των δικαιωμάτων του ανθρωπίνου όντος από τις υπερβάσεις της εξουσίας που διαπράττονται από τα όργανα του Κράτους, και την προαγωγή, παράλληλα, της εγκαθιδρύσεως ανθρωπίνων συνθηκών διαβιώσεως, καθώς και της πολυδιάστατης αναπτύξεως της ανθρώπινης προσωπικότητας». Όσο δύσκολη όμως και να είναι η προσέγγιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αυτό που είναι δεδομένο είναι ότι αυτά αφορούν το δίκτυο των θεμελιωδών σχέσεων του ατόμου με το Κράτος-φορέα της εξουσίας,

²² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 27.

²³ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 3.

ενώ ο μόνιμος αντικειμενικός σκοπός τους παραμένει ,μέσα στα πλαίσια αυτών των σχέσεων η προστασία του ανθρώπου, της αξίας και της προσωπικότητας του.²⁴

Οι όροι ατομικές ή δημόσιες ελευθερίες υπογραμμίζουν την «εξασφάλιση ενός πεδίου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του ατόμου από αυθαίρετες παρεμβάσεις της κρατικής εξουσίας», εξυπηρετώντας την καίρια λειτουργία της διασφάλισης της ελευθερίας του ατόμου. Στην εν λόγω λειτουργία προσετέθησαν με την πάροδο του χρόνου και νέες, τις οποίες κλήθηκαν να επιτελέσουν νέου τύπου δικαιώματα όπως τα κοινωνικά, τα οποία αξιώνουν την καίρια επέμβαση του κράτους προκειμένου να συντρέχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την απόλαυση της ελευθερίας του ατόμου. Ο διεθνώς και ευρέως χρησιμοποιούμενος όρος ανθρώπινα δικαιώματα ή *droits de l'homme* ή *human rights* επικαλείται ότι τα δικαιώματα αυτά είναι σύμφυτα της ιδιότητας της ανθρώπινης ύπαρξης και συνιστούν προεκτάσεις ενός οιονεί φυσικού δικαίου. Μέσα από τα διεθνή συμβατικά κείμενα, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης που συνέτεινε στην αυξανόμενη αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση μεταξύ των χωρών και των οικονομιών τους και τη δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινής γνώμης, ασκούνται εντονότερες πιέσεις στις κυβερνήσεις για το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ²⁵,αποσκοπώντας στην προαγωγή της ανθρώπινης ύπαρξης και της αξίας της σε μια εποχή που υπό το βάρος των παγκόσμιων εξελίξεων δοκιμάζεται και αμφισβητείται όσο ποτέ.

1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Αν και η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν αποκύημα της διανόησης της Δυτικής Ευρώπης του 18^{ου} αιώνα, με αφετηρία ποικίλες κοινωνικές, πολιτικές και φιλοσοφικές ζυμώσεις, η έννοια της ελευθερίας του ατόμου και της δικαιοσύνης απασχόλησε την ανθρωπότητα από τη γένεση των πρώτων προϊστορικών κοινωνιών. Χαρακτηριστικό είναι ότι αναφορά περί δικαιοσύνης ως το μέσο προστασίας του ανίσχυρου έναντι του ισχυρού μπορεί να εντοπιστεί στον Κώδικα του Χαμουραμπί, ενώ η δικαιοσύνη δεσπόζει και στο έργο πολιτεία του Πλάτωνα. Κομβικό όμως σημείο για την εξέλιξη της έννοιας του

²⁴ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα *jus universalis*», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 28-29.

²⁵ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ.4-5.

πολίτη και της θέσης αυτού στην πόλη, καθώς και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις που σωρευτικά προκύπτουν από την ιδιότητα αυτή, αποτέλεσε η Ελλάδα της κλασικής εποχής, εφόσον στα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη για πρώτη φορά σφυρηλατήθηκαν και οριοθετήθηκαν έννοιες όπως η ισονομία, ισοτιμία και ισηγορία που εκλαμβάνονταν τον αρχαίο πολίτη όχι ως μονάδα, αλλά ως μέρος ενός ενιαίου συνόλου, του Δήμου. Στην περαιτέρω όμως, ανάπτυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου ήρθε να προσθέσει πράγματα και η ρωμαϊκή και η χριστιανική παράδοση, και ιδίως η τελευταία που με την ανθρωποκεντρική προσέγγιση της επηρέασε και συνεχίζει να επηρεάζει βαθιά. Σταθμούς στην προβληματική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του φυσικού δικαίου αποτέλεσαν στη συνέχεια και τα έργα μεγάλων διανοητών, φιλοσόφων και μελετητών όπως ο Θωμάς Ακινάτης, ο Δάντης, ο Thomas Hobbes, ο John Lock επεχείρησε να καταγράψει πρώτος μια θεωρία ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο Emmanuel Kant με το έργο του Κοινωνικό Συμβόλαιο, ο Βολταίρος, ο Montesquieu, ο εκπρόσωπος της θεωρίας περί φυσικού δικαίου Hugo Grotius κ.α.²⁶

Σε διεθνές επίπεδο η διακήρυξη θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου συνδέεται κατά τρόπο άρρηκτο με το κίνημα του συνταγματισμού που αποσκοπούσε στην προστασία του ατόμου από την απόλυτη αυθαιρεσία του μονάρχη και τον συνεπαγόμενο περιορισμό της κρατικής εξουσίας μέσω της θέσπισης θεμελιωδών κανόνων. Το κίνημα του συνταγματισμού, ήρθε με τη σειρά του να συσχετιστεί με την επικράτηση στο δυτικοευρωπαϊκό κυρίως χώρο, του καπιταλιστικού μοντέλου παραγωγής και της συσσώρευσης πλούτου από την αστική τάξη η οποία ενισχύθηκε σημαντικά από οικονομικής και κοινωνικής άποψης και άρχισε να αμφισβητεί την παραδοσιακή κυριαρχία τόσο του μονάρχη, όσο και της αριστοκρατίας, ενώ παράλληλα ασκούσε πιέσεις για την εκχώρηση δικαιωμάτων.²⁷

Προάγγελος αυτών των εξελίξεων υπήρξε η Αγγλία, που με κείμενα όπως η Magna Carta Libertatum, την οποία αναγκάστηκε να παραχωρήσει ο βασιλιάς Ιωάννης Ακτήμονας στους επαναστατημένους βαρόνους το 1215 άνοιξε το δρόμο προς αυτή την πορεία. Κείμενα του 17^{ου} αιώνα, όπως το Habeas Corpus του 1640 και 1679²⁸ που εγγυούνταν την προσωπική ασφάλεια και προστάτευε το άτομο από την αυθαίρετη κράτηση, η Bill of Rights του 1689,

²⁶ Στέλιος Ε. Πεπράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 31-32.

²⁷ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ.7-8.

²⁸ The Official Home of Revised Enacted UK Legislation, The National Archives, "Habeas Corpus Act 1679, 1679 CHAPTER 2 31 Cha 2", <http://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/31/2/introduction>

που εξασφάλιζε την ισότητα των πολιτών έναντι του νόμου και η Act of Settlement του 1701 επηρέασαν βαθειά και αναμφίβολα λειτούργησαν ως σημεία αναφοράς για τις διακηρύξεις των δυο επαναστάσεων που έλαβαν χώρα το 18^ο αιώνα και αποτελούν έως σήμερα ορόσημα της παγκόσμιας ιστορίας. Αφενός, οι επαναστατημένες πολιτείες της Βόρειας Αμερικής συμπεριέλαβαν δικαιώματα στις διακηρύξεις τους και κυρίως τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας που συντάχτηκε από τον Thomas Jefferson κι έκανε μνεία στο δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία, την ισότητα και την ασφάλεια.²⁹ Αφετέρου, η Γαλλική Επανάσταση του 1789, υιοθέτησε στη Συντακτική Συνέλευση τον Αύγουστο του ίδιου έτος τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ατόμου και του πολίτη που ουσιαστικά κατάρτιζε ένα χάρτη θεμελιωδών ελευθεριών και φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁰, αναγνωρίζοντας τρόπον τινά στο άτομο ένα πεδίο ελευθερίας, όπου δεν δύναται να υπεισέρθει ο αυθαίρετος κρατικός παρεμβατισμός και κατ' επέκτασιν πρώτης γενιάς δικαιώματα ήτοι τα ατομικά και πολιτικά.³¹ Τέλος, αξίζει να γίνει αναφορά και στα πρωτοποριακά για την εποχή τους κείμενα Χάρτα και τα Δίκαια του Ανθρώπου, τα οποία συνέταξε ο Ρήγας Φεραίος Βελεστινλής του 18^ο αιώνα και επηρέασαν σημαντικά τον ελληνικό και βαλκανικό χώρο. Στις απόψεις του πέρα από τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης που σαφώς τον επηρέασε, αναγνώρισε πέρα από τα ατομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και τη θρησκεία και τις αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και τα συλλογικά δικαιώματα των ομάδων, τα οποία σημειωτέον ήρθε να αναγνωρίσει η ΟΔΔΑ 150 χρόνια αργότερα.³²

Όσον αφορά τη γένεση των κοινωνικών δικαιωμάτων, η αφετηρία της ιστορικής διαδρομής που αυτή ακολούθησε συμπίπτει με τη μετάβαση του φιλελεύθερου κράτους του 19^{ου} αιώνα στο κοινωνικό κράτος, μέσα από ένα επαναπροσδιορισμό της σχέσης κράτους κοινωνίας.³³ Ο σημαντικότερος σκοπός του φιλελεύθερου κράτους ήταν η διασφάλιση της ελευθερίας του ατόμου από τον απολυταρχισμό της εξουσίας, ενώ η απόπειρα για τη νομική

²⁹ National Archives and Records Administration (NARA), "The Declaration of Independence" http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html

³⁰ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 33.

³¹ Ν. Αλιπραντής, «Πρόλογος στο Δ. Βενιέρη, Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης. Η κοινωνική πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002. σελ. 15.

³² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 33.

³³ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 57.

κατοχύρωση αυτής της ελευθερίας δημιούργησε το λεγόμενο κράτος δικαίου, το οποίο με τη σειρά του προέβη στην κεφαλαιώδους σημασίας κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων. Η φιλελεύθερη σύλληψη και ο τρόπος οργάνωσης του κράτους ήθελε την πολιτική εξουσία αποκομμένη από την κοινωνία, ενώ το κράτος δικαίου αποστερούνταν της αρμοδιότητας ρύθμισης στην σφαίρα της οικονομίας και των κοινωνικών σχέσεων. Το φιλελεύθερο κράτος δικαίου περιορίζονταν ουσιαστικά στη δημιουργία ενός νομοθετικού πλαισίου που εξασφάλιζε την απρόσκοπτη ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα και τον κοινωνικό ανταγωνισμό.

Η κατάλυση του φιλελεύθερου κράτους δικαίου συνδέεται άρρηκτα με μια πληθώρα οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών, η οποία κατέδειξε την ανάγκη της κρατικής παρέμβασης στην οικονομική σφαίρα. Η Βιομηχανική Επανάσταση οδήγησε σε ριζικές αλλαγές στον κοινωνικό και οικονομικό ορίζοντα, εφόσον επέφερε τη συσσώρευση του κεφαλαίου, το μονοπώλιο του οικονομικού ανταγωνισμού, την αλματώδη ανάπτυξη της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής και την ένταση των ταξικών συγκρούσεων συνεπικουρούμενων από την ανάδειξη του οργανωμένου εργατικού κινήματος, το οποίο αποσκοπούσε στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την προστασία του εργαζομένου από την εργοδοτική παντοδυναμία. Αυτό που ουσιαστικά έγινε φανερό ήταν η αδυναμία αυτορρύθμισης των μηχανισμών της ελεύθερης αγοράς στα πλαίσια του μονοπωλιακού καπιταλισμού, εφόσον η αγορά δεν απεδείχθη ικανή να εξισορροπήσει τις κοινωνικές τριβές και ανισότητες και να λειτουργήσει σαν ένα νομιμοποιητικό πλαίσιο του κοινωνικού συστήματος. Το φιλελεύθερο κράτος δικαίου κατέστη πεπερασμένο, ως ένα κράτος αποχής από τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, οδηγώντας στη δημιουργία και παγίωση του κοινωνικού κράτους³⁴. Το κοινωνικό κράτος αποσκοπεί στη δημιουργία όλων εκείνων των προϋποθέσεων που καθιστούν δυνατή, όχι μόνο τη θεωρητική αλλά και ουσιαστική, ισότιμη πρόσβαση όλων των πολιτών στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή και συνεπώς θέτει τα εχέγγυα για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Το κοινωνικό κράτος επί της ουσίας αίρει το διαχωρισμό μεταξύ κράτους και κοινωνίας, που χαρακτήριζε τη σύλληψη του αποδομηθέντος φιλελεύθερου κράτους.³⁵

Οι κοινωνικές επαναστάσεις στη Γερμανία και τη Γαλλία του 1848 είναι το σημείο απ' όπου αφικνείται η δημιουργία του κοινωνικού κράτους, οπότε προέκυψε η κατάρρευση των

³⁴ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 58-60.

³⁵ Γ. Λεβέντης, «Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη», ΤοΣ, τεύχος 2, σελ. 128.

παραδοσιακών συντεχνιών του Μεσαίωνα, η εξέλιξη της εκβιομηχάνιση και η εκτεταμένη συρροή του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα που οδήγησαν στην αποδόμηση των παραδοσιακών δεσμών της οικογένειας και της ιδιωτικής φιλανθρωπίας. Οι παραδοσιακοί θεσμοί που ως τότε αναλάμβαναν την κάλυψη των κοινωνικών κινδύνων όπως η εκκλησία, οι συντεχνίες και η οικογένεια κρίθηκαν ανεπαρκής υπό το βάρος των εξελίξεων. Η κυριαρχία των παραγωγικών καπιταλιστικών σχέσεων, η ισχυροποίηση της αστικής τάξης, η βαθειά επιρροή των αρχών που διακατείχαν τη Γαλλική Επανάσταση και η σύσταση των πρώτων εργατικών ενώσεων αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά στην οποία οικοδομήθηκε το κοινωνικό κράτος. Ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης γεννιέται το 1883 με το νόμο του Βίσμαρκ για την ασφάλεια ασθενείας, που ήρθε να συμπληρωθεί το επόμενο έτος με το νόμο περί ασφάλισης των κοινωνικών δικαιωμάτων και το 1889 με το νόμο για την ασφάλιση του γήρατος, που ήρθε να συμπληρωθεί το επόμενο έτος με το νόμο περί ασφάλισης των κοινωνικών δικαιωμάτων και το 1889 με το νόμο για την ασφάλιση του γήρατος.³⁶

Τα κοινωνικά δικαιώματα καταγράφονται με σαφήνεια σε συντάγματα της δεκαετίας του 1920 και 1930, τα οποία εκπροσωπούν διαφορετικές ιδεολογίες, όπως αυτό της γερμανικής Δημοκρατίας της Βαϊμάρης του 1919, στο οποίο η ενσωμάτωση της έννοιας των κοινωνικών δικαιωμάτων στόχευε στην καθιέρωση κοινωνικής πρόνοιας για τους εργαζόμενους και τους οικονομικά ασθενέστερους. Ένα άλλο πολυσήμαντο συνταγματικό κείμενο είναι και το σοβιετικό σύνταγμα του 1936 όπου κάνουν την εμφάνιση τους θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη και κυρίως οικονομικά και κοινωνικά όπως το δικαίωμα στη μόρφωση, στην ανάπαυση, στην εργασία, στην κοινωνική αρωγή κ.α., τα οποία αποτελούν συνιστώσες ενός πολιτεύματος που ως θεμελιακή αρχή προέτασσε την ισότητα των μελών του κοινωνικού συνόλου.³⁷

1.3 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η κατηγοριοποίηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβάνει τις διάφορες κατηγορίες δικαιωμάτων που αποτελούν διαδοχικούς συνδυασμούς στην εξελικτική

³⁶ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 64-65.

³⁷ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 35.

πορεία που ακολούθησε η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο από τις εσωτερικές έννομες τάξεις των διαφόρων κρατών, όσο και από τα διεθνή συμβατικά κείμενα που καταρτίστηκαν για το σκοπό αυτό. Αυτά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν τοιουτοτρόπως, ανάλογα με τη σειρά χρονικής ανάδυσης και νομικής κατοχύρωσης³⁸ τους σε τρεις γενιές δικαιωμάτων: στα δικαιώματα πρώτης γενιάς που περιλαμβάνουν τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, στα δικαιώματα δεύτερης γενιάς ή κοινωνικά δικαιώματα και στα δικαιώματα τρίτης γενιάς τα οποία ήρθαν να προσθέσουν στις προηγούμενες γενιές οι θεωρητικές αναζητήσεις της νομικής επιστήμης.³⁹

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΡΩΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ-ΑΤΟΜΙΚΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων προστατεύει τις ατομικές ελευθερίες ή τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα του ανθρώπου, που πλέον θεωρούνται κλασσικά και μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν το δικαίωμα στη ζωή, την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, την θρησκευτική ελευθερία, την ελευθερία σκέψης συνείδησης, έκφρασης, το δικαίωμα σεβασμού του προσωπικού και οικογενειακού βίου, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και άλλα και έλκουν την καταγωγή τους από τις Αμερικανικές Διακηρύξεις και την Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου.⁴⁰ Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα κατακτήθηκαν ταυτόχρονα τα πρώτα μεν για τον άνθρωπο εξού και ατομικά δικαιώματα, τα δεύτερα δε για τον πολίτη εξού και πολιτικά δικαιώματα.

Αν λάβει κανείς υπόψη την παραδοσιακή διάκριση των δικαιωμάτων που έχει τις ρίζες της στο γερμανικό συνταγματικό θετικισμό των αρχών του 20^{ου} αιώνα και στο έργο του Jellinek, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον η αντιμετώπιση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων υπό το πρίσμα της θεωρίας των status. Όσον αφορά τα πολιτικά δικαιώματα, αυτά απορρέουν από την ενεργητική κατάσταση του ατόμου και ως αντικείμενο έχουν την ενεργό συμμετοχή του στην άσκηση και διαμόρφωση της κρατικής εξουσίας, ενώ αντίστοιχα

³⁸ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 35.

³⁹ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 610.

⁴⁰ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 610-611.

το κράτος υποχρεούται να ανεχτεί την παρέμβαση των πολιτών στις λειτουργίες του. Κατά τον τρόπο αυτό τα πολιτικά δικαιώματα θεμελιώνουν το λεγόμενο status activus.⁴¹ Από την πλευρά των ατομικών δικαιωμάτων αυτά υπό τον Jellinek, συνιστώνται στις αξιώσεις του ατόμου έναντι της κρατικής εξουσίας για αποχή (nec facere) από παρεμβάσεις σε μια ορισμένη σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας, εντός της οποίας μπορούν να δρουν ελεύθερα ,θεμελιώνοντας το λεγόμενο status negativus.⁴² Τέλος, εν λόγω δικαιώματα ακριβώς υπό το πρίσμα ότι οι φορείς τους δύνανται να αξιώσουν από το κράτος αποχή του από ενέργειες που ενδέχεται να τα πλήξουν, έχουν αμυντικό χαρακτήρα, ενώ ενσωματώνουν το στοιχείο της νομικής αξίωσης ,πράγμα που τα καθιστά αγώγιμα.⁴³

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΕΝΙΑΣ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Η δεύτερη γενιά δικαιωμάτων περιλαμβάνει τα κοινωνικά, οικονομικά και ποτιστικά αγαθά, η ιστορική καταγωγή των οποίων έλκεται από τη Βιομηχανική Επανάσταση που συνετελέσθη τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τους αγώνες της εργατικής τάξης και την αύξηση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομική ζωή.⁴⁴ Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται τον δικαίωμα στην εργασία, στην κοινωνική ασφάλιση ,στη μόρφωση, στην προστασία της υγείας, το δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση κ.α. Τα κοινωνικά δικαιώματα ανήκουν σύμφωνα με τον Jellinek στην κατηγορία των δικαιωμάτων της θετικής κατάστασης του ατόμου ή status positivus⁴⁵. Σε αντίθεση με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, τα κοινωνικά έχουν θετικό περιεχόμενο εφόσον οι φορείς τους απαιτούν από το κράτος να παρέμβει με θετικές ενέργειες και παροχές αγαθών και υπηρεσιών, χωρίς όμως αυτό να συνοδεύεται κατ' ανάγκη από αντίστοιχη δυνατότητα

⁴¹ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ.28.

⁴² Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 28.

⁴³ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 36.

⁴⁴ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 610-611.

⁴⁵ ΑΓ. Δημητρόπουλος «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» τόμος ΙΙΙ, Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2004, σελ. 43.

συγκεκριμένων δικαιούχων να εγείρουν νομικές αξιώσεις κατά του κράτους⁴⁶, γεγονός που τα καθιστά μη αγώγιμα. Τα κοινωνικά δικαιώματα στοχεύουν στην εξασφάλιση της ελεύθερης και ισότιμης πρόσβασης των μελών του κοινωνικού σώματος στα κοινά αγαθά και υπηρεσίες, ενώ αξιώνουν από το κράτος τη συνεχή βελτίωση των αγαθών και υπηρεσιών αυτών.⁴⁷ Με άλλα λόγια το αγαθό, το οποίο υπηρετούν τα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι άλλο από την κοινωνική δικαιοσύνη και αποτελούν για το λόγο αυτό, κατεξοχήν έκφραση του κοινωνικού κράτους. Αυτό το ειδικό νομικό status των κοινωνικών δικαιωμάτων είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η αντίληψη ότι πρόκειται για δικαιώματα προαγωγής και όχι προστασίας, και συνεπώς αυτά δε μπορούν να συμπεριληφθούν στη σφαίρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου.⁴⁸ Ενώ τα ατομικά δικαιώματα δηλαδή, δημιουργούν ένα σκληρό πυρήνα κανονιστικότητας, τα κοινωνικά παρουσιάζουν κανονιστικό περιεχόμενο «διαίτερα ρευστό, ελαστικό ή αόριστο».⁴⁹

Το κύριο χαρακτηριστικό των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι ότι αποτελούν εγγενώς ελαστικές, πολιτικά διαπραγματεύσιμες και οικονομικού κυρίως χαρακτήρα αξιώσεις, οι οποίες συνεχώς αναπροσαρμόζονται ανάλογα με τους συσχετισμούς των συγκρουόμενων κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων και τις υφιστάμενες συγκυρίες.⁵⁰ Η ιδιαιτερότητα τους έγκειται στο ότι η απαίτηση για παροχές από το κράτος προϋποθέτει αναδιανομή πόρων και εισοδημάτων, που ενδέχεται να είναι ανέφικτη, άλλωστε «*impossibillum nulla est obligatio*».⁵¹

Παρά όμως, την όλη παραφιλολογία που προέκυψε γύρω από το ζήτημα της μη αγωγιμότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων, μέσω της προοδευτικής ερμηνείας από εθνικά και διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του

⁴⁶ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 28.

⁴⁷ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας», Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 610-611.

⁴⁸ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα *jus universalis*», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 36.

⁴⁹ Α. Μανιτάκης «Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 275.

⁵⁰ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 196.

⁵¹ Αρ. Μάνεσης, «Η προβληματική της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο, στο: *Aspects of the protection of individual and social rights*, Maranagoropoulos Foundation, edited by Stavroula Vassilouni» Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995, σελ. 176.

Ανθρώπου, η συντηρητική προσέγγιση των κοινωνικών δικαιωμάτων έχει αρχίσει πλέον να κάμπτεται ,εφόσον αναγνωρίζεται ότι το κράτος δεν περιορίζεται μόνο στην αποχή από ενέργειες που πλήττουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά οφείλει να λαμβάνει και θετικά μέτρα για την περαιτέρω προάσπιση τους. Επιπρόσθετα, η διεθνής κοινότητα προ πολλού αναγνώρισε τα δικαιώματα δεύτερης γενιάς ως δικαιώματα του ανθρώπου, ενώ αξιολογείται και η διατυπωθείσα από τα Ηνωμένα Έθνη θέση, ότι δεδομένου του αδιαίρετου της φύσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν μπορεί κανείς να μιλά για ουσιαστική απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων αν αυτή δεν συμπληρώνεται από την ταυτόχρονη απόλαυση κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών δικαιωμάτων, αλλά και το αντίστροφο. Άλλωστε τυγχάνει γενικής αποδοχής το γεγονός ότι ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα όπως αυτό της απεργίας ή του συνδικαλισμού εμπεριέχουν νομική αξίωση έναντι του κράτους, που αυτό οφείλει να εγγυηθεί, ή ότι κάποια άλλα δικαιώματα δεύτερης γενιάς ,όπως π.χ. στην υγεία, οδηγούν στη διαμόρφωση υποκειμενικών δικαιωμάτων που βέβαια αντιτάσσονται στο κράτος.⁵² Λόγος έχει αρχίσει να γίνεται, τέλος, και για τη δυνατότητα τριτενέργειας των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπου τριτενέργεια συνεπάγεται η εφαρμογή τους και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, όπου βέβαια κάτι τέτοιο είναι δυνατό, και δη κυρίως στον τομέα των εργασιακών σχέσεων.

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΡΙΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ- ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ Ή ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

Τα δικαιώματα τρίτης γενιάς αποτελούν τα λεγόμενα αλληλεγγύης ή δικαιώματα των ομάδων ενώ σύμφωνα με τον εμπνευστή τους Κ. Vasak(1979) «εκφράζουν μια ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση των προσπαθειών όλων των κοινωνιών εταίρων ατόμων, Κρατών, άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων και οργάνων. Διαθέτουν δε, μια ατομική και μια συλλογική διάσταση, ενώ σε αυτά εντάσσονται το δικαίωμα στην ανάπτυξη, την ειρήνη, στην απόλαυση της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το δικαίωμα σ' ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον. Με εξαίρεση το περιβάλλον, όλα αυτά τα δικαιώματα αντιμετωπίζουν προβλήματα σαφούς

⁵² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 36-37.

νομικής οριοθέτησης αναφορικά με το περιεχόμενο, τους φορείς, την προβολή της αξίωσης τους και συνεπώς στερούνται τυπικής αναγνώρισης.⁵³ Η γενιά αυτή των δικαιωμάτων που έκανε την εμφάνιση της τη δεκαετία του 1960', έχει βρει θέση στο θετικό διεθνές μόνο στον Αφρικανικό Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.⁵⁴

Ανεξάρτητα πάντως από τις διάφορες κατηγοριοποιήσεις και διακρίσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων, έχει πλέον γίνει αποδεκτό ότι αυτά αποτελούν μια ολότητα από έννοιες παραπληρωματικές και συχνά αλληλεπικαλυπτόμενες και ότι στεγανές διακρίσεις πλέον δεν υφίστανται.⁵⁵ Όπως πολύ χαρακτηριστικά διακήρυξε η Παγκόσμια Διάσκεψη της Βιέννης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (25.6.1993): «όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι οικουμενικά, αδιαίρετα, αλληλένδετα και αλληλεξαρτώμενα.»⁵⁶ Άλλωστε με την αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε προστατευτική υποχρέωση του Κράτους, όλα κατά κανόνα τα θεμελιώδη δικαιώματα περιέχουν αμυντικές κατά του Κράτους, όπως επίσης προστατευτικές και διεκδικητικές προς το Κράτος.⁵⁷

2.ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ & ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ

ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

2.1.1 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σε αντιδιαστολή προς τα τεκταινόμενα στις εγχώριες έννομες τάξεις των κρατών, οι οποίες έσπευσαν να κατοχυρώσουν τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, η διεθνής

⁵³ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 36-37.

⁵⁴ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας», Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 611.

⁵⁵ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι το ΕΔΔΑ για πρώτη αναγνώρισε την μη ύπαρξη αυστηρού διαχωρισμού μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων κατά την εκδίκαση της περίφημης απόφασης Airey v. Ireland

⁵⁶ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας», Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 611.

⁵⁷ ΑΓ. Δημητρόπουλος «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» τόμος ΙΙΙ, Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2004, σελ. 43.

αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων προηγήθηκε της αναγνώρισης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων.⁵⁸ Διεθνή κείμενα τα οποία εξήγγειλαν και εγγυήθηκαν με ειδικούς θεσμούς και μηχανισμούς ελέγχου την εφαρμογή της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο, σε διάφορες παραλλαγές που διαφέρουν ανάλογα με το εύρος και την κανονιστικότητα και την αποτελεσματικότητα αυτή την προστασία περιλαμβάνουν τα ακόλουθα.⁵⁹

- **Προοίμιο της Κοινωνίας των Εθνών**

Σε διεθνές επίπεδο οι απαρχές της μέριμνας για θεσμοθετημένη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορούν να εντοπιστούν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών, η οποία προέβλεπε την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών, στο προοίμιο του ιδρυτικού συμφώνου της οποίας, συμπεριλήφθησαν και διατάξεις κοινωνικού περιεχομένου.⁶⁰ Στον απόηχο των βαλκανικών πολέμων, της κατάρρευσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, του κατακερματισμού της γερμανικής και αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας και κυρίως του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η ΚΤΕ ήρθε για πρώτη φορά να θεσμοθετήσει ένα μηχανισμό συλλογικής εγγύησης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, που βασίστηκε σε ένα τύπο οιονεί δικαστικής λειτουργίας κι ένα περεταίρω πλέγμα διεθνών συνθηκών.⁶¹ Στις διάφορες συνθήκες ειρήνης με την Αυστρία, τη Βουλγαρία, Ουγγαρία και Τουρκία ενσωματώθηκαν όροι προστασίας των μειονοτήτων όπως την ελευθερία στη θρησκεία, στη γλώσσα, στην εκπαίδευση και στην εμπορική δραστηριότητα.⁶² Υπό το φως των άνευ προηγουμένου καταστροφών που άφησε πίσω του ο Πρώτος Παγκόσμιος, και της αποστροφής που αυτές προκάλεσαν στη διεθνή κοινή γνώμη, ο πρώτος εμπνευστής της ίδρυσης του οργανισμού ήταν ο Πρόεδρος της Αμερικής Woodrow Wilson, ο οποίος στα 14 Σημεία του υποστήριξε

⁵⁸ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 428.

⁵⁹ Αρ. Μάνεσης, «Η προβληματική της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο, στο: *Aspects of the protection of individual and social rights*, Maranagopoulos Foundation, edited by Stavroula Vassilouni» Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995, σελ. 180.

⁶⁰ Γ.Σ.Π. Κατρούγκαλος, «Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Κοινωνικό Επίπεδο», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 41.

⁶¹ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 51-52.

⁶² Joseph Wronka, "Human Rights & Social Policy in the 21st Century, A history of the idea of human rights and comparison of the United Nations Universal Declaration of Human Rights with United States Federal & State Constitution" Revised edition, University Press of America ® Inc., Lanham- New York- oxford, 1998, pages 86-87.

ένθερμα την ανάγκη της συλλογικής ασφάλειας και της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών, ενώ κατέδειξε την ανάγκη ίδρυσης ενός οργανισμού επιφορτισμένου με την προστασία της ειρήνης.⁶³

Πέραν των οργανωτικών διατάξεων, και το περίφημο Άρθρο 22 το οποίο θέσπισε το καθεστώς των εντολών (mandats) για τη διοίκηση των πρώην εδαφών της γερμανικής και οθωμανικής αυτοκρατορίας, υπήρξαν και διατάξεις με κοινωνικό περιεχόμενο. Αξίζει να γίνει αναφορά στο Άρθρο 23 το οποίο διακήρυσσε τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας για άντρες, γυναίκες και παιδιά, την ενίσχυση του εμπορίου αλλά και τον έλεγχο και την πρόληψη των ασθενειών, την απαγόρευση διακίνησης ατόμων και ναρκωτικών, ενώ στο Άρθρο 25 ενθαρρύνονται τα κράτη που υπογράφουν να συνεργάζονται με τα παραρτήματα του Ερυθρού Σταυρού για την πρόληψη ασθενειών, την καλύτερη περίθαλψη και την εξάλειψη της δυστυχίας.

- **Διεθνής Οργάνωση Εργασίας**

Σημαντικό ρόλο στην προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων, και κυρίως των δικαιωμάτων των εργαζομένων, σε οικουμενικό επίπεδο κατείχε κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, η οποία συστάθηκε το 1919 με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών και εμφανίστηκε ως υποβοηθητικό όργανο της Κοινωνίας των Εθνών με σκοπό την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης με βάση την "κοινωνική δικαιοσύνη".⁶⁴ Από το 1946 δε, αποτελεί εξειδικευμένη οργάνωση του ΟΗΕ για την προάσπιση του δικαιώματος ανδρών και γυναικών στην αξιοπρεπή εργασία υπό συνθήκες ασφάλειας, ελευθερίας, ισότητας και ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

⁶³ US Department of State, Office of the Historian, "The League of Nations", Milestones 1914-1920

Speaking before the U.S. Congress on January 8, 1918, President Woodrow Wilson enumerated the last of his Fourteen Points, which called for a "general association of nations...formed under specific covenants for the purpose of affording mutual guarantees of political independence and territorial integrity to great and small states alike." Many of Wilson's previous points would require regulation or enforcement. In calling for the formation of a "general association of nations," Wilson voiced the wartime opinions of many diplomats and intellectuals on both sides of the Atlantic who believed there was a need for a new type of standing international organization dedicated to fostering international cooperation, providing security for its members, and ensuring a lasting peace. With Europe's population exhausted by four years of total war, and with many in the United States optimistic that a new organization would be able to solve the international disputes that had led to war in 1914, Wilson's articulation of a League of Nations was wildly popular.

<https://history.state.gov/milestones/1914-1920/league>

⁶⁴ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 55.

Η σύσταση της αντικατοπτρίζει τη συνειδητοποίηση της τότε σύγχρονης κοινής γνώμης ότι η κοινωνική δικαιοσύνη διαδραμάτιζε εξαιρετικά σημαίνοντα στην εξασφάλιση της ειρήνης, ενάντια σε ένα υπόβαθρο εκμετάλλευσης των εργατών στα εκβιομηχανισμένα έθνη. Εκείνο το διάστημα είχε αρχίσει να γίνεται αντιληπτή η συνεχώς αυξανόμενη οικονομική αλληλεπίδραση ανά τον κόσμο και της ανάγκης για συνεργασία προκειμένου να επιτευχθούν παρόμοιες εργασιακές συνθήκες σε ανταγωνιστικές μεταξύ τους στην αγορά χώρες. Αντανακλώντας αυτές τις ιδέες το Προοίμιο του Καταστατικού πολύ χαρακτηριστικά της διακηρύσσει:

1. Η διεθνής και διαρκής ειρήνη μπορεί να εδραιωθεί μόνο αν βασιστεί στην κοινωνική δικαιοσύνη,
2. Οι υφιστάμενες εργασιακές συνθήκες επιφέρουν τόσο άδικη στέρηση και κακουχίες σε μεγάλο αριθμό ατόμων, ώστε να παράγουν τόσο μεγάλη αναταραχή ώστε να απειλούνται η ειρήνη και η αρμονία του κόσμου, μια βελτίωση αυτών των συνθηκών κρίνεται επείγουσα.
3. Η αποτυχία κάθε έθνους να υιοθετήσει ανθρώπινες συνθήκες εργασίας είναι εμπόδιο στο δρόμο άλλων εθνών που επιθυμούν να βελτιώσουν τις συνθήκες στη χώρα του.⁶⁵

Έτσι οι περιοχές δράσης της ΔΟΕ που τίθενται στο Προοίμιο της εξακολουθούν να είναι επίκαιρες και μεταξύ άλλων αφορούν τον καθορισμό ενός ανώτερου ορίου εργάσιμων ωρών, την πρόληψη κατά της ανεργίας, την εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς μισθού, την προστασία του εργάτη από την ασθένεια, τραυματισμό που ενδέχεται να προκύψουν κατά την εργασία του, την αναγνώριση της ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας, το δικαίωμα του συνδικαλισμού κ.α.

Καίρια σημασία έχουν οι τρεις Διακηρύξεις που δεσμεύουν τα κράτη μέλη της ΔΟΕ, ήτοι η Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας του 1944 όπου καταγράφονται οι σκοποί της για πλήρη απασχόληση και κοινωνική δικαιοσύνη⁶⁶, η Διακήρυξη για τις Θεμελιώδεις Αρχές και Δικαιώματα στην Εργασία του 1998.⁶⁷ Ως πιο πρόσφατη εξέλιξη θα μπορούσαμε να παραθέσουμε τη Διακήρυξη του 2008 για την Κοινωνική Δικαιοσύνη με στόχο μια Δίκαιη

⁶⁵ International Labor Organization, "About the ILO History" <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm>

⁶⁶ Ξ. Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 429.

⁶⁷ Gerry Rodgers, Eddy Lee, Lee Swepton & Jasmien Van Daele, "International Labour Organization & the quest for social justice 1919-2009", International Labour Office, Geneva, 2009, page 37.

Παγκοσμιοποίηση.⁶⁸ Αξίζει να αναφερθεί ότι από το 1919, οπότε και ιδρύθηκε, με τις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας και Διεθνείς Συστάσεις Εργασίας που έχουν υιοθετηθεί στα πλαίσια της, κατάφερε να κατοχυρώσει ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων, εφόσον επέτυχε υψηλά επίπεδα ελέγχου των νομοθετικών πλαισίων και των πρακτικών που ακολουθούνται από τις κυβερνήσεις στον τομέα των εργασιακών. Τέλος, η διαφοροποίηση της ΔΟΕ έγκειται στο μοναδικό τριμέρη χαρακτήρα της, εφόσον είναι ο μόνος διακυβερνητικός οργανισμός όπου τα κράτη δεν διατηρούν αποκλειστικά το δικαίωμα ψήφου στη ψήφιση νέων πολιτικών και μέτρων. Όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 3 του Καταστατικού, οι εργοδοτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν ισότιμη φωνή στους κόλπους του οργανισμού και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁶⁹

- **Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ**

Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τις ανυπολόγιστες απώλειες που αυτός συνεπαγόταν για όλες τις χώρες, κατέστη παραπάνω από σαφής η αναγκαιότητα ανάληψης κοινής δράσης και πρόληψης αντίστοιχων μελλοντικών καταστροφών οπότε η μέριμνα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων -και ανάμεσα τους και των κοινωνικών- και προσέλαβε οικουμενικές διαστάσεις και από αντικείμενο ρύθμισης του εσωτερικού δικαίου επεκτάθηκε στο διεθνές δίκαιο.⁷⁰ Την πρώτη ρητή είσοδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη σφαίρα του διεθνούς δικαίου επιχειρεί ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, που υπεγράφη τον Ιούνιο του 1945, εφόσον στο Άρθρο του 1, παρ. 3

⁶⁸ "ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization", adopted by the International Labour Conference at its Ninety-seventh Session, Geneva, 2008, page 2.

"The ILO Agenda has received widespread international backing at the highest political, regional and global levels, culminating with the 2005 United Nations World Summit. On that occasion, Heads of State and Government stated: "We strongly support fair globalization and resolve to make the goals of full and productive employment and decent work for all, including for women and young people, a central objective of our relevant national and international policies as well as our national development strategies." This statement also builds on the commitments of the World Summit for Social Development of 1995 "

⁶⁹ Gerry Rodgers, Eddy Lee, Lee Swepton & Jasmien Van Daele, "International Labour Organization & the quest for social justice 1919-2009", International Labour Office, Geneva, 2009, page 126.

⁷⁰ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 610.

ορίζει ότι ο νεοσύστατος διεθνής οργανισμός αποσκοπεί «στην επίτευξη της διεθνούς συνεργασίας με την επίλυση των διεθνών προβλημάτων οικονομικής, κοινωνικής και ανθρωπιστικής φύσης και να ενθαρρύνει το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.⁷¹

Εν συνεχεία στο Άρθρο 13 ορίζεται ότι η Γενική Συνέλευση απευθύνει συστάσεις με σκοπό «να προάγει τη διεθνή συνεργασία στον οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, εκπαιδευτικό και υγειονομικό τομέα», ενώ στο Άρθρο 62, παρ. 2 το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο⁷² αναλαμβάνει να απευθύνει συστάσεις στα κράτη «με σκοπό τη διασφάλιση του αποτελεσματικού σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους», ενώ βάσει του Άρθρου 68 επιφορτίζεται να «ιδρύει επιτροπές επί οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων και για την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου.....».⁷³

Παρά το γεγονός ότι ο Χάρτης έθεσε τον θεμέλιο λίθο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν ενσωμάτωσε τις απαραίτητες νομικές δεσμεύσεις, ούτε απαρίθμησε με τρόπο σαφή και συγκεκριμένο τα δικαιώματα του ανθρώπου. Υπό αυτή την έννοια αποτέλεσε ένα ευχολόγιο για το σεβασμό και προαγωγή τους χωρίς όμως να θέτει στέρεες βάσεις για την ουσιαστική προστασία τους, εφόσον δεν προέβλεψε ειδικές αρμοδιότητες ελέγχου με δυνατότητα λήψης δεσμευτικών αποφάσεων για τα όργανα των ΗΕ, ενώ καμιά αναφορά δεν γίνεται στο δικαίωμα αναφοράς του πολίτη σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων του.

- **Οικουμενική Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**

Αναμφίβολα όμως την ιστορική τομή στο πεδίο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσε η υπογραφή από τη Γενική Συνέλευση των ΗΕ τον Απρίλιο του 1948, της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του σημαντικότερου ίσως διεθνούς συμβατικού κείμενου του οποίου η σημειολογική σημασία εξακολουθεί να εμπνέει ως σήμερα, εφόσον ο άνθρωπος γίνεται πλέον δέκτης δικαιωμάτων αναγνωρισμένων

⁷¹ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 72-73.

⁷² Economic and Social Council ECOSOC/ Conseil économique et social des Nations unies, CESNU.

⁷³ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 72-73.

από τα κράτη, σε μια πολιτειακή δέσμευση που μπορεί να αναχθεί στο πεδίο της διεθνούς έννομης τάξης. Αν και η νομική ισχύ και η δεσμευτικότητα της ΟΔΔΑ είναι θέματα που εξακολουθούν να εγείρουν αντιγνώμεις μεταξύ των θεrapόντων του διεθνούς δικαίου, το τεράστιο πολιτικό και ηθικό κύρος της επηρέασε καθοριστικά όχι μόνο το οικοδόμημα των ΗΕ, αλλά και τις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών που απαρτίζουν τη διεθνή κοινωνία.⁷⁴ Αποτελώντας ένα κείμενο που ως σημείο αναφοράς έχει τον άνθρωπο περιλαμβάνει ένα εκτενή κατάλογο ελευθεριών μεταξύ των οποίων τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (Άρθρα 1-21) και τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά δικαιώματα που μνημονεύονται στα Άρθρα 22-27.⁷⁵

Από την σκοπιά των κοινωνικών δικαιωμάτων, στο Άρθρο 22 αναφέρεται ότι κάθε πολίτης ως μέλος της κοινωνίας, έχει το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και στην πραγμάτωση μέσω εθνικών προσπαθειών και της διεθνούς συνεργασίας των οικονομικών, κοινωνικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια του και την απρόσκοπτη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.⁷⁶ Στο Άρθρο 23 εγκαθιδρύονται το δικαίωμα στην εργασία σε δίκαιες συνθήκες εργασίας και στην προστασία έναντι της ανεργίας, το δικαίωμα της ίσης αμοιβής για ίση εργασία, το δικαίωμα στην ικανοποιητική αμοιβή προκειμένου να παρέχει κανείς στον ίδιο και την οικογένειά του μια αξιοπρεπή διαβίωση και τέλος το δικαίωμα στη δημιουργία ενώσεων για την προάσπιση των συμφερόντων του.⁷⁷ Στο Άρθρο 24 αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην ανάπαυση και στην αναψυχή, περιλαμβάνοντας την αρχή της λογικής μείωσης των εργατικών ωρών και της περιοδικής αμειβόμενης άδειας του εργαζομένου, ενώ αξίζει να αναφερθεί ότι οι εν λόγω 4 αρχές αποτέλεσαν έναυσμα και αντικείμενο ρύθμισης πολλών Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας στα πλαίσια της ΔΟΕ.⁷⁸

⁷⁴ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 85.

⁷⁵ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 82-85.

⁷⁶ United Nations, "The Universal Declaration of Human Rights"

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a22>

⁷⁷ G. Alfredsson and A. Eide (eds.), "The Universal declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement", Kluwer Law International, The Hague, 1999, page 489.

⁷⁸ G. Alfredsson and A. Eide (eds.), "The Universal declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement", Kluwer Law International, The Hague, 1999, page 517.

Στο Άρθρο 25 αναγνωρίζεται το δικαίωμα του κάθε πολίτη σε ένα βιοτικό επίπεδο, που είναι ικανοποιητικό για την υγεία και την ευημερία του ίδιου και της οικογένειάς του, με έμφαση στο δικαίωμα στην τροφή, την ένδυση, τη στέγαση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. επιπρόσθετα αναγνωρίζονται το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια σε περίπτωση ασθένειας, γήρατος κτλ., ενώ επιφυλάσσεται ιδιαίτερη ευαισθησία όσον αφορά την προστασία της μητρότητας και των παιδιών, τα οποία απολαύουν ίδιας κοινωνικής προστασίας ανεξάρτητα από το αν έχουν γεννηθεί εντός ή εκτός γάμου. Στο Άρθρο 26 αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην παιδεία, η οποία θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν στα βασικά επίπεδα και να είναι υποχρεωτική, ενώ θα κατευθύνεται στην πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και στην προώθηση της ανοχής, κατανόησης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέλος, στο Άρθρο 27, αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην ελεύθερη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας και στις επιστημονικές καινοτομίες, ενώ γίνεται αναφορά στην προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων.

- **Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα**

Εξέχουσα σημασία στο συμβατικό έργο των ΗΕ κατέχουν και τα δύο περεταίρω σύμφωνα για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα οποία καταρτίστηκαν ως συνέχεια της ΟΔΔΑ, κατόπιν συμφωνίας των κρατών μελών για την δημιουργία οργάνων που θα περιελάμβαναν και μηχανισμούς επιβολής των δικαιωμάτων. Οι προπαρασκευαστικές διεργασίες ξεκίνησαν το 1949, αλλά λόγω των βαθιών ιδεολογικών διαφορών μεταξύ των χωρών που προκύπτουν από το διαφορετικό φιλοσοφικό και πολιτισμικό υπόβαθρο κατέληξαν στο Διεθνές Σύμφωνο περί κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων και το Διεθνές Σύμφωνο περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων μόλις το 1966 οπότε και άνοιξαν προς υπογραφή, ενώ τέθηκαν σε εφαρμογή μόλις το 1976.⁷⁹

Το Διεθνές Σύμφωνο περί κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που από τη χώρα μας κυρώθηκε το 1985 με τον κυρωτικό νόμο Ν. 1432-1985, ΦΕΚ Α' 45, αναγνωρίζει μεταξύ άλλων, το δικαίωμα στην εργασία (Άρθρο 6), σε δίκαιες συνθήκες εργασίας (Άρθρο 7), στο συνδικαλιζέσθαι (Άρθρο 8), στην κοινωνική ασφάλιση (Άρθρο 9), στη σωματική και ψυχική

⁷⁹ Joseph Wronka, "Human Rights & Social Policy in the 21st Century, A history of the idea of human rights and comparison of the United Nations Universal Declaration of Human Rights with United States Federal & State Constitution" Revised edition, University Press of America ® Inc., Lanham- New York- oxford, 1998, pages 117.

υγεία(Άρθρο 12) και το δικαίωμα στη μόρφωση.⁸⁰ Τέλος, θεσμοθετεί και ένα σύστημα για τον αποτελεσματικό έλεγχο της εφαρμογής από πλευράς των κρατών, των υπό εγγύηση δικαιωμάτων, βασιζόμενο στην υποβολή εκθέσεων από τα κράτη στον Γενικό Γραμματέα, ο οποίος με τη σειρά του διαβιβάζει τα αντίγραφα τους στους εξειδικευμένους οργανισμούς των ΗΕ.

2.1.2 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση από την άλλη πλευρά δεν επέδειξε εξαρχής τέτοια «κοινωνική ευαισθησία», εφόσον η έλλειψη μιας ξεκάθαρης θέσης απέναντι στα θεμελιώδη και δη κοινωνικά δικαιώματα, τη στοίχειωνε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξης της έως και τη δεκαετία του 80'.

• Συνθήκες

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επέδειξε εξαρχής στις ιδρυτικές συνθήκες της ιδιαίτερη «κοινωνική ευαισθησία»⁸¹, εφόσον η έλλειψη μιας ξεκάθαρης θέσης απέναντι στα θεμελιώδη και δη τα κοινωνικά δικαιώματα, τη στοίχειωνε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξης έως και τη δεκαετία του 80'. Αν και έγινε πρόταση να γίνει μέριμνα για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην αρχική Συνθήκη της ΕΟΚ, αυτή απορρίφθηκε *inter alia*, επειδή θεωρήθηκε απίθανο να προκύψουν προβλήματα αναφορικά με την προστασία τέτοιων δικαιωμάτων.⁸²

Στις ιδρυτικές συνθήκες σε μερικές διατάξεις υπογραμμίζεται η ανάγκη να ληφθούν υπόψη και οι κοινωνικές πτυχές των θεμάτων προς ρύθμιση, όπως είναι λήψη μέτρων για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων(Άρθρα 39-42 ΣΕΚ) η βελτίωση των εργασιακών συνθηκών του εργατικού δυναμικού (Άρθρα 136 ΣΕΚ), η ίση αμοιβή ανδρών και γυναικών για παροχή παρόμοιας εργασίας(Άρθρο 141 ΣΕ) και η σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Άρθρο 140 ΣΕΚ). Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που

⁸⁰ United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

⁸¹ Γ. Παπαδημητρίου, «Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 2002, σελ. 48.

⁸² Lammy Betten, Delma Mac Dewitt, "The Protection of Fundamental Social Rights in the European Union", Kluwer Law International, The Hague- London- Boston, 1996, page 3.

ακολούθησε το 1986, δεν ήρθε να προσθέσει κάτι καινούριο πέραν κάποιων άρθρων της που αφορούσαν στην υγεία και την ασφάλεια των χώρων εργασίας, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και την αναδιάρθρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Κατά τρόπο παρόμοιο, η Συνθήκη του Μάαστριχτ δεν προσέθεσε κάτι το καινοτόμο στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, παρά στους σκοπούς της ένωσης προσετέθησαν η κοινωνική πρόοδος, η προαγωγή της απασχόλησης, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου καθώς και των εργασιακών σχέσεων και η κοινωνική προστασία. Σημαντικότερη ίσως προσθήκη ήταν το Πρωτόκολλο 14 για την κοινωνική πολιτική, το οποίο συνομολόγησαν όλα τα κράτη-μέλη, πλην του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο και αντιτάχθηκε στη διεύρυνση των κοινωνικών αρμοδιοτήτων της Ένωσης. Μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την κοινωνική πολιτική που εκδόθηκε το 1994, κάνει πρώτη φορά ρητή αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο, που ουσιαστικά αποσκοπούσε σ' ένα συνδυασμό οικονομικών λειτουργιών και κοινωνικής αλληλεγγύης, στη βάση της κοινωνικής συναίνεσης και των τριμερών διαπραγματεύσεων.⁸³

Εν συνεχεία με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, δίδεται αυξημένη βαρύτητα στο κοινωνικό στοιχείο εφόσον στο προοίμιο της υπογραμμίζεται έντονα η προσήλωση των κρατών στα «θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, όπως ορίζονται από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18.10.1961 και τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989», ενώ στη συνθήκη ενσωματώθηκε και το Πρωτόκολλο για την κοινωνική πολιτική, που είχε υπογραφεί απ' όλα τα κράτη-μέλη εκτός το Ηνωμένο Βασίλειο.

Αναφορικά με τη Συνθήκη της Νίκαιας στο Άρθρο 137, προστέθηκε ο στόχος περί της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς επίσης του εκσυγχρονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, αλλά λόγω των σφοδρών αντιδράσεων του Ηνωμένου Βασιλείου και της Σουηδίας, δεν επεκτάθηκε η ειδική πλειοψηφία στα σχετικά με την κοινωνική πολιτική ζητήματα. Παράλληλα, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας καταρτίστηκε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τον οποίο κατεξοχήν συνδέεται η προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σήμερα, ενώ εγκρίθηκε κατόπιν σχετικής πρότασης της Επιτροπής και η

⁸³ Γ. Σ. Π. Κατρούγκαλος, «Τα κοινωνικά δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2006, σελ. 68.

Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ατζέντα, με σκοπό και την διασφάλιση του ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου.⁸⁴

Τέλος, πέραν των σχετικών διατάξεων που ενυπάρχουν στο σώμα των Συνθηκών, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει να επιδείξει κι ένα μεγάλο όγκο παραγωγικού δικαίου υπό τη μορφή των περίφημων Οδηγιών, οι οποίες παρέχουν πλαίσια για την κατοχύρωση των κοινωνικών και δη των εργασιακών δικαιωμάτων.

- **Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**

Το Συμβούλιο της Ευρώπης που ιδρύθηκε το 1949 και εδρεύει στο Στρασβούργο, αποτέλεσε έκφραση της θεσμοποίησης της ευρωπαϊκής συνεργασίας και αποτελεί ένα πολιτικό κυρίως οργανισμό, με διευρυμένες όμως αρμοδιότητες οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού, νομικού και διοικητικού χαρακτήρα.⁸⁵ Αποτελώντας τον κύριο εκφραστή και θεματοφύλακα της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δημοκρατικών αρχών και του κράτους δικαίου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι ότι η πρώτη σημαντική πολυμερής σύμβαση που συνυπογράφηκε στα πλαίσια του ήταν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Όπως πολύ σωστά έχει παρατηρηθεί, η εν λόγω σύμβαση απορρέει από τις θεμελιώδεις αρχές που απορρέουν από το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης, εφόσον στο Προοίμιο του διακηρύσσεται *«η προσήλωση των Κρατών μελών στις ηθικές και πνευματικές αξίες που αποτελούν την κοινή κληρονομιά των λαών τους, από τις οποίες προέρχονται οι αρχές της ατομικής ελευθερίας και της υπεροχής του δικαίου, επί των οποίων θεμελιώνεται κάθε αληθινή δημοκρατία»*.⁸⁶

Έτσι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπεγράφη από 14 μέλη του Συμβουλίου στη Ρώμη το Νοέμβριο του 1950, τέθηκε σε ισχύ 3 χρόνια αργότερα και ενσάρκωσε την πρώτη υλοποίηση των αρχών της ΟΔΔΑ σε περιφερειακό επίπεδο. Στη συνέχεια εμπλουτίστηκε με 14 συμπληρωματικά ή τροποιοητικά Πρωτόκολλα και σήμερα δεσμεύει και τα 47 Κράτη μέλη του Συμβουλίου, ενώ με τη νομολογιακή εφαρμογή και ερμηνεία της είναι επιφορτισμένο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Αν

⁸⁴ Νικολακοπούλου- Στεφάνου, «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική» στο Κ. Στεφάνου (επιμ.), Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, τόμος γ', Οικονομική Ολοκλήρωση και πολιτικές. Το ρυθμιστικό πλαίσιο. Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 2006, σελ. 522.

⁸⁵ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 137.

⁸⁶ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 138-140.

και αποτέλεσε προϊόν συμβιβασμού μεταξύ της συντηρητικής Κυβερνητικής Επιτροπής και της πιο προχωρημένης Συνέλευσης και της Ευρωπαϊκής Κίνησης, η ΕΣΔΑ ήταν αυτή που θέσπισε σε διεθνές επίπεδο, τον πρώτο δικαστικό μηχανισμό προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δημιουργώντας μια νέα εποχή στη θεσμοθετημένη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς δικαίου γενικότερα.

Στο κείμενο της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων δίδεται εγγύηση για δικαιώματα, τα οποία εμπίπτουν στη σφαίρα κυρίως των κλασσικών, ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων όπως πχ, το δικαίωμα στη ζωή, ενώ η κατοχύρωση κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων είναι περιορισμένης έκτασης. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει στη συνέχεια ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του 1961, καθώς επίσης και η αναθεωρημένη εκδοχή του. Από τα περιορισμένα κοινωνικά δικαιώματα θα μπορούσαν ενδεικτικά να αναφερθούν η ελευθερία ειρηνικής συναθροίσεως και του συνεταιρισμού, που περιλαμβάνει το δικαίωμα ίδρυσης συνδικάτου και τη συμμετοχή σε αυτό (Άρθρο 11), το δικαίωμα συνάψεως γάμου και της δημιουργίας οικογένειας (Άρθρο 12)⁸⁷ και το δικαίωμα στην εκπαίδευση (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ &

⁸⁷ **Υπόθεση V.K. v. Croatia:** Πρόκειται για την παραβίαση του εν λόγω άρθρου. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, διαπιστώθηκε σφάλμα από τις εσωτερικές αρχές να προχωρήσουν τη διαδικασία του διαζυγίου, εντός ενός λογικού χρονικού πλαισίου(“within a reasonable time”) όπου, υπό συγκεκριμένες περιπτώσεις εγείρεται ζήτημα υπό το άρθρο 12 της Σύμβασης. Οι εθνικοί νόμοι και το εσωτερικό νομικό σύστημα προέβλεπαν ότι οι διαδικασίες διαζυγίου πρέπει να αντιμετωπίζονται ως επείγουσες και δεν επέτρεπαν στα άτομα που ήταν ήδη παντρεμένα να συνάψουν άλλο γάμο. Γι’ αυτό το σφάλμα από την πλευρά των εσωτερικών αρχών να διεξάγουν τη διαδικασία του διαζυγίου με τον απαιτούμενο βαθμό του επείγοντος θα μπορούσε να βλάψει το δικαίωμα ενός ατόμου, το οποίο είχε ζητήσει να διαλυθεί ο προηγούμενος γάμος του έτσι ώστε να συνάψει νέο γάμο, ή του οποίο είχε μια σοβαρή και πραγματική ευκαιρία να παντρευτεί, όπως στην περίπτωση του προσφεύγοντα, μετά τη διεξαγωγή των διαδικασιών του διαζυγίου. Στην προκείμενη περίπτωση, τα μέρη συμφώνησαν ότι ο γάμος τους έπρεπε να διαλυθεί. Ο προσφεύγων ζήτησε από τις εσωτερικές αρχές, με κάθε ευκαιρία το δικαστήριο να αποφανθεί μερικώς για το διαζύγιο και να αποφασίσει για τα λοιπά διαδικαστικά θέματα ξεχωριστά, στο βαθμό του επιτρεπτού. Ωστόσο για περισσότερο από 5 χρόνια τα εθνικά δικαστήρια αγνοούσαν ή απέρριπταν τις αιτήσεις του, χωρίς καμία δικαιολογία. Το Δικαστήριο επεσήμανε επίσης ότι, τουλάχιστον σε δύο περιπτώσεις, όταν διαμαρτυρόταν για τη διάρκεια της διαδικασίας, ο αιτών είχε ενημερώσει τα εθνικά δικαστήρια ότι σχεδίαζε να ξαναπαντρευτεί και ότι οι χρονοβόρες διαδικασίες του διαζυγίου τον εμπόδιζαν από το να προχωρήσει στον επόμενο το γάμο. Αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνονταν και από το γεγονός ότι ξαναπαντρεύτηκε λίγο μετά τη διάλυση του πρώτου του γάμου. Κατά συνέπεια, αποδίδοντας σημασία στο γεγονός ότι οι εθνικές αρχές έσφαλαν να διεξάγουν τις διαδικασίες του διαζυγίου και να λάβουν υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις της εν λόγω διαδικασίας, όπως η συμφωνία των μερών για το διαζύγιο, τη δυνατότητα να καταστήσουν μια μερική απόφαση και τον επείγοντα χαρακτήρα της παρούσας διαδικασίας βάσει του εσωτερικού δικαίου, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων είχε μείνει σε μια κατάσταση παρατεταμένης αβεβαιότητας η οποία ανήλθε σε αδικαιολόγητο περιορισμό του δικαιώματος να παντρευτεί. Το συμπέρασμα του Δικαστηρίου λοιπόν ήταν η παραβίαση του άρθρου 12 της Σύμβασης με έξι ψήφους έναντι μίας. European Court of Human Rights, case V.K. v. Croatia – 38380/08, Judgment 27/11/2012[Section 1]

Άρθρο 2, Πρώτου Πρωτοκόλλου).⁸⁸ Σε γενικές γραμμές θα μπορούσε να λεχθεί, ότι το κείμενο της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της είναι λιτό αλλά συνάμα περιεκτικό. Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει προσδώσει στο σύντομο κείμενο της μια νέα δυναμική, εφόσον διέπλασε και εξακολουθεί να διαμορφώνει μια «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη δικαιωμάτων του ανθρώπου». Με δεδομένο ότι οι διατάξεις της ΕΣΔΑ έχουν άμεση και υπερνομοθετική ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών, το ΕΔΔΑ τις ερμηνεύει με τρόπο δεσμευτικό υποχρεώνοντας τις χώρες σε συμμόρφωση τόσο σε αυτές, όσο και στη νομολογία του.

• ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Σε αντιστοιχία με την ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει ως επί το πλείστον τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, και με πρωτοβουλία πάλι του Συμβουλίου της Ευρώπης, υιοθετήθηκε το 1961 στο Τορίνο ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ το 1965⁸⁹ και αναθεωρήθηκε στο Στρασβούργο το 1996. Ο Χάρτης στην αρχική του έκδοση περιελάμβανε 19 κοινωνικά δικαιώματα που αφορούσαν δικαιώματα στο χώρο εργασίας (π.χ. ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας Άρθρο 3, συνδικαλισμός -Άρθρο 5), εκτός του χώρου εργασίας για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (π.χ. επαγγελματική κατάρτιση, δικαίωμα μητέρας και παιδιού για κοινωνική και οικονομική προστασία- Άρθρο 7 & 8) και στον κοινωνικοασφαλιστικό χώρο (π.χ. προστασία της υγείας- Άρθρο 11, κοινωνική ασφάλεια- Άρθρο 12).⁹⁰

Από άποψη της εξέλιξης του ΕΚΧ ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988, το οποίο διεύρυνε τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα που εγγυούνταν ο Χάρτης του 1961. Το Μάιο του 1996 υπεγράφη ο Αναθεωρημένος Κοινωνικός Χάρτης, τον οποίο τα Κράτη μέλη αποσκοπούσαν να καταστήσουν ορόσημο της ευρωπαϊκής κοινωνικής νομοθεσίας, και προς το σκοπό αυτό έγιναν απόπειρες να συμπεριληφθούν και οι εξελίξεις στα κοινωνικά δικαιώματα στους κόλπους άλλων διεθνών οργανισμών, καθώς και στις εθνικές έννομες τάξεις, ενώ υπογραμμίστηκε η αναγκαιότητα αναγνώρισης δικαιωμάτων

⁸⁸ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 158-161.

⁸⁹ Στην Ελλάδα ο ΕΚΧ κυρώθηκε καθυστερημένα- μόλις το 1984- λόγω της δικτατορίας των συνταγματαρχών

⁹⁰ European Council, "Details of Treaty No.035, European Social Charter"

<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/035>

που απουσιάζουν από άλλα διεθνή συμβατικά κείμενα.⁹¹ Στο πρώτο μέρος του Χάρτη γίνεται ο καθορισμός σε επίπεδο αρχών της κοινωνικής πολιτικής, ενώ στο δεύτερο μέρος γίνεται η αναφορά στις ρητές υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των Κρατών μελών. Τα βασικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Χάρτη είναι δικαίωμα της στέγης, της οικογένειας, της υγείας, της εργασίας, της εκπαίδευσης, της νομικής και κοινωνικής προστασίας, της μετακίνησης προσώπων και της μη διάκρισης.⁹²

Ιδίως μετά την αναθεώρηση του 1996, ο ΕΚΧ αποτελεί τον πληρέστερο κατάλογο κοινωνικών δικαιωμάτων, που έχει να επιδείξει ο παγκόσμιος νομικός πολιτισμός, καθώς πέραν των βασικών, κατοχυρώνει δικαιώματα τα οποία προασπίζουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου ανεξαρτήτως φύλου, τόσο μέσα και έξω στον εργασιακό χώρο, θωρακίζοντας το έναντι κοινωνικών κινδύνων, ενώ παράλληλα παρέχει μέριμνα για ειδικές κατηγορίες ατόμων, όπως τα νεαρά άτομα, τα άτομα με αναπηρίες και τους αλλοδαπούς εργαζόμενους. Εξάλλου, ο αναθεωρημένος Χάρτης περιλαμβάνει νέας κοπής δικαιώματα όπως εκείνο της προστασίας κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, σε μια προσπάθεια να εναρμονιστεί με τις σύγχρονες εξελίξεις.⁹³ Σήμερα τον Χάρτη είτε στην αρχική, είτε την αναθεωρημένη μορφή του, έχουν υπογράψει και 47 Κράτη μέλη, ενώ τον έχουν επικυρώσει μόνο τα 43, εφόσον εκκρεμεί η επικύρωση του από το Σαν Μαρίνο, την Ελβετία, το Λιχτενστάιν και το Μονακό.⁹⁴

• ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων υπεγράφη το Δεκέμβριο του 1989 στο Στρασβούργο από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και

⁹¹ Γ. Αμίτσης, «Η θεσμική κατοχύρωση των ελαχίστων ορίων διαβίωσης στην ελληνική και διεθνή έννομη τάξη», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή, 2001, σελ. 303.

⁹² European Council, Human Rights and Rule of Law, "European Social Charter, Rights guaranteed by the ESC" http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/AboutCharter_en.asp#Les_droits_garantis_par_la_Charte

⁹³ Α. Στεργίου, «Σχετικά με την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου», στο Πέντε χρόνια μετά τη Συνταγματική Αναθεώρηση του 2001. Αποτίμηση και προτάσεις για μια νέα συνταγματική μεταρρύθμιση, τόμος Α, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου- Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου/ Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 2006, σελ. 540.

⁹⁴ European Council, Human Rights and Rule of Law, "The Member States of the Council of Europe & the European Social Charter", Signatures and Ratifications, Situation at 26 March 2013. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/Overview_en.asp

εξέφραζε την ιδέα ότι η μελλοντική κοινωνική πολιτική για το εργατικό δίκαιο στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα έπρεπε να λαμβάνουν αυτόν ως αφετηρία και έμπνευση. Στο Προοίμιο⁹⁵ του αναφέρεται ότι ο Χάρτης αντλεί έμπνευση μεταξύ άλλων από το Άρθρο 117 της Συνθήκης της ΕΟΚ, που αναφέρει την ανάγκη για βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας των εργαζομένων, τις Διεθνείς Συμβάσεις στα πλαίσια της ΔΟΕ και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη⁹⁶.

Ο Χάρτης επεχείρησε να χαράξει τις θεμελιώδεις αρχές για το μοντέλο του εργατικού δικαίου αναγνώρισε τα εξής κοινωνικά δικαιώματα: το δικαίωμα στην ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων, στην εργασία και την αμοιβή, στην βελτίωση των συνθηκών εργασίας, την κοινωνική προστασία, στη σύσταση συνδικάτων και στη συλλογική διαπραγμάτευση, στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών, στο δικαίωμα στην πληροφόρηση, στη διαβούλευση και συμμετοχή των εργατών, την προστασία της υγείας και ασφάλειας στον εργασιακό χώρο και την προστασία των παιδιών, εφήβων, ηλικιωμένων και ατόμων με αναπηρία.

Η παράθεση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται υποδηλώνει ότι αυτά έχουν ήδη κατοχυρωθεί σε Συνθήκες ή άλλα νομοθετικά κείμενα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα ο Κοινοτικός Χάρτης να έχει μικρή προστιθέμενη αξία για το ευρωπαϊκό κοινωνικό κεκτημένο. Παράλληλα, ενώ υιοθετήθηκε από 11 κράτη μέλη, το Ηνωμένο Βασίλειο κράτησε ιδιαίτερα αρνητική στάση, γεγονός που ίσως και να οφείλετο στο ότι ο Κοινοτικός Χάρτης ήταν ένα κείμενο διεθνούς δικαίου που εντάσσεται στο «soft law», είχε δηλαδή καθαρά διακηρυκτικό χαρακτήρα.⁹⁷ Το Ηνωμένο Βασίλειο τον υιοθέτησε, τέλος, μόλις το 1998, εφόσον οι θεμελιώδεις αρχές του ενσωματώθηκαν στη Συνθήκη του Άμστερνταμ.⁹⁸

⁹⁵ *“The Social Charter will illustrate this leap forward in the social dimension. It will show our political will to build a social Europe, in accordance with the essential subsidiarity and also with variety.”*, Declaration by President Delors on 8 December 1989 at the European Council of Strasbourg.

⁹⁶ *“Community Charter of the Fundamental Social Rights of the Workers”*
<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/community-charter--en.pdf>

⁹⁷ Αρ. Μάνεσης, «Η προβληματική της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο, στο: *Aspects of the protection of individual and social rights*, Maranagopoulos Foundation, edited by Stavroula Vassilouni» Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995, σελ. 184.

⁹⁸ Europa, EU Law and Publications, EUR-lex, Access to European Union Law, C10107, *“Community Charter of Fundamental Social Rights of Workers”* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:c10107>

• ΧΑΡΤΗΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. που υιοθετήθηκε πανηγυρικά στις 7-9 Δεκεμβρίου 2000 στη Σύνοδο Κορυφής που διεξήχθη στη Νίκαια, αποτέλεσε μια κοινή διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, της Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενώ τροποποιήθηκε το 2007. Πρόκειται για ένα κείμενο πολυσυλλεκτικό, το οποίο έλκει τις πηγές του από την ΕΣΔΑ, τις συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών μελών, τη Συνθήκη για την Ε.Ε, τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, τη νομολογία του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ και άλλες συνθήκες περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁹⁹ Η καινοτομία που επέφερε ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ήταν ότι ουσιαστικά πρόκειται για το πρώτο κοινοτικό κείμενο, που εμπεριέχει όλα τα κλασικά ατομικά και πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα απολαύουν πλέον το ίδιο καθεστώς με τα ατομικά και πολιτικά, χωρίς να αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία, ενώ συγκαταλέγονται στα θεμελιώδη δικαιώματα.¹⁰⁰

Πλέον με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009, ο Θεμελιώδης Χάρτης αποκτά την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες, και παρά το γεγονός ότι δεν επεκτείνει τις αρμοδιότητες της Ένωσης, τους δίνει μια νέα πνοή υπό την έννοια ότι επικεντρώνεται στα δικαιώματα του ατόμου σε σχέση με όλες τις πολιτικές της Ένωσης. Πέραν του ότι ενσωματώνει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στις πηγές του, τα επικαιροποιεί κιόλας εφόσον αναγνωρίζει νέα είδη δικαιωμάτων που προστατεύουν το άτομο από νέες μορφές παραβιάσεων από δημόσιες ή ιδιωτικές οντότητες (όπως το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων ή της χρηστής διοίκησης).¹⁰¹ Με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο Χάρτης έγινε ένας νομικά δεσμευτικός κατάλογος θεμελιωδών δικαιωμάτων

⁹⁹ Francesca Ferraro and Jesús Carmona, "Fundamental Rights in the European Union- The role of the Charter after the Lisbon Treaty", IN-DEPTH ANALYSIS, EPRS | European Parliamentary Research Service, Members' Research Service, March 2015 — PE 554.168, page 3.

¹⁰⁰ Γιώτα Κραβαρίτου, «Οι Χάρτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα Κοινωνικά Δικαιώματα», «Τα κοινωνικά δικαιώματα σε υπερεθνικό επίπεδο ανά τον κόσμο- Προκλήσεις και Προοπτικές» Διεύθυνση-Επιμέλεια Ν. Αλιπράντης, Εργαστήριο Συγκριτικού και Εργασιακού Δικαίου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 81.

¹⁰¹ Francesca Ferraro and Jesús Carmona, "Fundamental Rights in the European Union- The role of the Charter after the Lisbon Treaty", IN-DEPTH ANALYSIS, EPRS | European Parliamentary Research Service, Members' Research Service, March 2015 — PE 554.168, page 3.

εντός της ευρωπαϊκής έννομης τάξης, ενώ χαρακτηριστικές είναι και οι συνεχώς αυξανόμενες παραπομπές του ΔΕΚ σε αυτόν.¹⁰²

Παρά το γεγονός βέβαια ότι πλέον ο Χάρτης απολαύει ίδιας ισχύος με τις Συνθήκες, πράγμα που ενισχύει το βαθμό δεσμευτικότητας του, πρέπει να αναφερθεί ότι όπως προβλέπεται στην ενότητα VII, η υποχρέωση σεβασμού του αφορά τα κοινοτικά όργανα τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας και τα Κράτη μέλη όταν αυτά εφαρμόζουν κοινοτικό δίκαιο. Τουτέστιν, όταν τα κράτη δρουν εντός των εθνικών τους αρμοδιοτήτων και για ζητήματα που δεν άπτονται του κοινοτικού δικαίου, δεν δεσμεύονται από το Χάρτη. Το κείμενο του αν και διακηρύχθηκε πανηγυρικά στη Διάσκεψη Κορυφής της Νίκαιας, έθεσε την εξέταση της εμβέλειας του σε μελλοντικό χρόνο, δεδομένου ότι πολλά Κράτη μέλη αντιδρούσαν στο ζήτημα της δεσμευτικότητας του, θεωρώντας ότι αυτή θα οδηγούσε την Ένωση σε μια οιονεί πρόωρη ομοσπονδοποίηση.¹⁰³ Ουσιαστικά δηλαδή οι λόγοι ήταν πολιτικής φύσεως, εφόσον κατά το σύνηθες τα Κράτη μέλη αντιδρούν σε περιπτώσεις που καλούνται να μεταβιβάσουν αρμοδιότητες του σκληρού πυρήνα κυριαρχίας τους προς την Ένωση/ Επιπλέον, από πολλούς υποστηρίχθηκε ως μια απλή πολιτική διακήρυξη, η οποία θα απλά θα υπεδείκνυε τις κατευθυντήριες γραμμές στο ευρωπαϊκό χώρο.

Από άποψη δικαιωμάτων ο Χάρτης είναι χωρισμένος σε 6 ενότητες οργανωμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να αντανakλούν τις θεμελιώδεις αρχές της Ένωσης:

I Αξιοπρέπεια (Άρθρα 1-5)

II Ελευθερίες (Άρθρα 6-19)

III Ισότητα (Άρθρα 20-26)

IV Αλληλεγγύη (Άρθρα 27-38)

V Δικαιώματα του Πολίτη (Άρθρα 39-46)

VI Δικαιοσύνη (Άρθρα 47-50).¹⁰⁴

¹⁰² Οι παραπομπές αυτές όπως υπογραμμίζει και ο Δικαστής Marek Safjan δεν είναι απλά διακοσμητικές, αλλά αντιθέτως: *“They influence the process of interpretation, of determination of the very content of particular norms, their extent and legal consequences, and thus they provide for the enlargement of the field of application of the European rules in the national legal orders.”*

¹⁰³ Ι. Κουκιάδης, «Η σχεδιαζόμενη υιοθέτηση πό την ΕΕ Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και η ευρωπαϊκή ιθαγένεια», ΕΕΕυρΔ, ειδικό τεύχος 2001, σελ. 252

¹⁰⁴ Francesca Ferraro and Jesús Carmona, “Fundamental Rights in the European Union- The role of the Charter after the Lisbon Treaty”, IN-DEPTH ANALYSIS, EPRS | European Parliamentary Research Service, Members' Research Service, March 2015 — PE 554.168, page 10.

Όσον αφορά τα κοινωνικά δικαιώματα, αυτά βρίσκονται διάσπαρτα στο II ,III αλλά κυρίως στο IV κεφάλαιο. Στο κεφάλαιο II υπό τον τίτλο «Ελευθερίες» κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην εργασία στα άρθρα 14 και 15 αντίστοιχα¹⁰⁵. Στο κεφάλαιο III, υπό τον τίτλο «Ισότητα» κατοχυρώνονται η ισότητα γυναικών και ανδρών στο δικαίωμα προς εργασία (άρθρο 23), τα δικαιώματα του παιδιού (άρθρο 24), τα δικαιώματα των ηλικιωμένων ατόμων (άρθρο 25), καθώς και η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες.¹⁰⁶ Το μεγαλύτερο μέρος όμως των κοινωνικών δικαιωμάτων κατοχυρώνεται στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Αλληλεγγύη» στα άρθρα 27-38. Ο όρος αλληλεγγύη αμφισβητήθηκε έντονα εφόσον αποτέλεσε μια καινούρια προσθήκη ,αλλά υποστηρίζεται από πολλούς ότι ίσως είναι από τις σημαντικότερες συνεισφορές του ΧΘΔΕΕ¹⁰⁷, γιατί ενώ παλαιότερα αφορούσε παραδοσιακά στις εργασιακές σχέσεις με τον Χάρτη αναβαθμίζεται και τοποθετείται σε μια θέση ισότιμη με τις υπόλοιπες θεμελιώδεις αξίες στις οποίες εδράζεται το κοινοτικό γίγνεσθαι. Μεταξύ άλλων κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη διαπραγμάτευση και των συλλογικών δράσεων (άρθρο 28), στις δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας (άρθρο 31), στην κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή (άρθρο 34), την προστασία της υγείας (άρθρο 35), στην προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 37) κ.α.¹⁰⁸

Το μέλλον του Χάρτη αλλά και η σχέση του με το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, το οποίο αφορά την εξεύρεση της σχετικής ισορροπίας μεταξύ κοινωνικής προστασίας και ανταγωνιστικότητας και της ικανότητας διατήρησης στοιχειωδών κοινωνικών δαπανών σε ένα πλαίσιο ενός αυξανόμενου παγκοσμιοποιημένου οικονομικού συστήματος, είναι θέματα βαθιά ριζωμένα στην καρδιά της ευρωπαϊκής πολιτικής αντίφασης . Η συζήτηση γύρω από το μέλλον του Χάρτη είναι δεμένη με αυτή την ευρύτερη συζήτηση, που θέτει ερωτήματα όπως: ποια είναι η αρμοστή σχέση μεταξύ δικαιωμάτων και ανταγωνιστικότητας και μεταξύ

¹⁰⁵ Official Journal of the European Union "CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION (2012/C 326/02)", 26.10.2012. pages C326/ 398.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

¹⁰⁶ Official Journal of the European Union "CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION (2012/C 326/02)", 26.10.2012. pages C326/400-401.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

¹⁰⁷ G. Braibant, "La Charte des droits fondamentaux de l' Union europeene. Temoignages et commentaires", Editions du Seuil, collection Essais, Paris, 2001, page 294

¹⁰⁸ Official Journal of the European Union "CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION (2012/C 326/02)", 26.10.2012. pages C326/401-403.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

των δικαιωμάτων και των κοινωνικών πολιτικών εν γένει? Ποιο είναι όντως το κατάλληλο πλαίσιο για να συζητηθεί ο Χάρτης? Είναι η σχέση μεταξύ δικαιωμάτων και της προσπάθειας για ανταγωνιστικότητα, απασχόληση και δημιουργία ευημερίας και πλούτου στην ΕΕ τέτοια, ώστε όποιες εντάσεις προκύπτουν μεταξύ δικαιωμάτων και ανταγωνιστικότητας να μπορούν να επιλυθούν μέσω διαλόγου για τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως αυτά ενσωματώνονται στις ιδρυτικές συνθήκες της? Στο βαθμό που προκύπτει μια θετική απάντηση, το εξαιρετικά δυσχερές και αμφιλεγόμενο ερώτημα που προκύπτει είναι αν η αλληλεγγύη και η ισότητα των δικαιωμάτων αποτελούν τις βάσεις της οικονομικής επιτυχίας, ή αν έλκονται από αυτή. Σε αυτό το ανεπίλυτο ερώτημα, ο ΧΘΔΕΕ φαντάζει ως ένα ισχυρό σύμβολο και για τις δυο επιχειρηματολογίες.¹⁰⁹ Παρ' όλα αυτά ως μια *suis generis* απόφαση του Συμβουλίου, χωρίς δεσμευτικό περιεχόμενο, ουσιαστικά δεν συνέβαλε ούτε στην εναρμόνιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, ούτε στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου.¹¹⁰ Σε τελική ανάλυση, το «κοινωνικό έλλειμμα» της Ε.Ε. δεν αποτυπώνεται μόνο σε επίπεδο σχέσης «ευρωπαϊκό κράτος»- «ευρωπαϊκή κοινωνία πολιτών» ,αλλά και σε επίπεδο «πλούσιες-φτωχές χώρες» ή αλλιώς «Βορράς-Νότος».¹¹¹

2.1.3 ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Όσον αφορά την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων στην ελληνική έννομη τάξη, θα μπορούσε να λεχθεί ότι αυτή επήλθε με μια καθυστέρηση, εφόσον η διαμόρφωση του κοινωνικού κράτους συντελείται μετά το 1974, οπότε έχουν γίνει εμφανή φαινόμενα άνισης κατανομής και αναποτελεσματικότητας των φορέων κοινωνικών παροχών, σε μια εποχή που η διεθνής αποδόμηση του έχει ήδη ξεκινήσει. Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, δεν υπήρξε ποτέ ενιαία και συγκροτημένη με σαφείς στόχους, αλλά αντιθέτως η υπανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, η αποσπασματική, ασυντόνιστη και ευκαιριακή ανάπτυξη του θεσμικού πλαισίου για τις κοινωνικές ασφαλίσεις και η αντιμετώπιση των σχετικών με την κοινωνική

¹⁰⁹ Christopher McCrudden, "The Future of the EU Charter of Fundamental Rights", Jean Monnet Working Paper No.10/01, New York University School of Law, 2001, page 21.

¹¹⁰ Ξ.Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 426.

¹¹¹ Ξ.Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 423.

προστασία κοινωνικών αναγκών, καθιστούν τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού συστήματος κοινωνικής κάλυψης.¹¹²

Στην ελληνική συνταγματική ιστορία η πρώτη αναφορά στην κοινωνική δέσμευση του κράτους εντοπίζεται στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση» του Ρήγα Φεραίου-Βελεστινλή. Ωστόσο η κατοχύρωση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων ήταν αυτή που σε πρώτη φάση απασχόλησε τα πρώτα ελληνικά συντάγματα ήδη από την επαναστατική περίοδο. Το Σύνταγμα 1844 έχει δεχτεί σαφείς επιρροές από το τρίπτυχο της Γαλλικής Επανάστασης «ελευθερία-ισότητα-ιδιοκτησία» και κατοχυρώνει την πρώτη γενιά δικαιωμάτων, ήτοι κλασσικά ατομικά-αμυντικά δικαιώματα, ενώ αυτό του 1864 με την καθιέρωση της δημοκρατικής αρχής, επιχειρεί την τόνωση του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος. Αξιομνημόνευτο είναι το Άρθρο 16, όπου προβλέπεται μια κοινωνική παροχή, υπό την μορφή της εκπαίδευσης.¹¹³

Οι πρώτοι κατάλογοι κοινωνικών δικαιωμάτων εντοπίζονται στο Σύνταγμα του 1927, όπου μεταξύ άλλων θεμελιώνεται η προστασία της εργασίας, του γάμου, της οικογένειας και δη της πολυμελούς, που εντάσσονται στα δικαιώματα δεύτερης γενιάς που ενεφανίσθησαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ως ανταπόκριση στην ανάδυση του εργατικού κινήματος και των κοινωνικών διεκδικήσεων. Αντίθετα, το Σύνταγμα του 1952, το οποίο χαρακτηρίστηκε και «παρασύνταγμα»¹¹⁴ καταρτισμένο μεσούντος του εμφυλίου, αποτέλεσε μια σαφής οπισθοδρόμηση στην κατοχύρωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τόσο σε σχέση με τα προηγούμενα ελληνικά όσο και με τα σύγχρονα του ευρωπαϊκά συντάγματα.¹¹⁵ Όχι μόνο δεν επανέλαβε τα κοινωνικά δικαιώματα του 1927, αλλά περιέστειλε και κεφαλαιώδους σημασίας ατομικά δικαιώματα όπως αυτό του συνεταιρίζεσθαι και του συνέρχεσθαι και της ελευθερίας του τύπου.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι σειρά διατάξεων κοινωνικού περιεχομένου κατοχυρώθηκαν στα «Συντάγματα» της απριλιανής δικτατορίας, σύμφωνα με τη συνηθισμένη τακτική των απολυταρχικών καθεστώτων να προβαίνουν σε εξαγγελίες περί αναβάθμισης της κοινωνικής προστασίας μέσω λήψης μέτρων, σε μια προσπάθεια τους να αποδείξουν ότι «είναι συχνή η

¹¹² Ξ.Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, σελ. 434-435.

¹¹³ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 8-9.

¹¹⁴ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 10.

¹¹⁵ Η.Ν. Γλυκοφρύδης, «Τα κοινωνικά δικαιώματα εις τα Ελληνικά Συντάγματα», ΕΔΚΑ, τεύχος 1/241, 1979, σελ. 1.

υποχώρηση ή η πλήρης εξαφάνιση του κράτους δικαίου, χωρίς διόλου να ανακόπτεται η πρόοδος του κοινωνικού κράτους». ¹¹⁶

Το Σύνταγμα του 1975, ήταν αυτό που συμπεριέλαβε μεγαλύτερο κατάλογο ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων απ' όλα τα προηγούμενα. Χαρακτηριστικό είναι ότι κατοχυρώνει τη συνδικαλιστική ελευθερία, καθώς επίσης και το δικαίωμα στην απεργία. Ενώ στα άρθρα 21 και 21 θεσπίστηκε ολόκληρη σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων, ενώ στο άρθρο 24 κατοχυρώνεται και το δικαίωμα στο περιβάλλον.¹¹⁷ Παράλληλα, μια σειρά διατάξεων δεσμεύουν κοινωνικά την άσκηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας, και προσδιορίζουν τους άξονες στα πλαίσια των οποίων θα χαραχτεί η κρατική κοινωνική πολιτική. Η ιδιαιτερότητα του Συντάγματος 1975/1986 έγκειται στο ότι ενώ δεν γίνεται κάποια ρητή αναφορά στον όρο «κοινωνικό κράτος», αυτός μπορεί να συναχθεί από τις διάφορες διατάξεις που κατοχυρώνουν τα κοινωνικά δικαιώματα. Παρά τις όποιες κριτικές για το κατά πόσο το Σύνταγμα 1975/1986 κατοχυρώνει συνταγματικά αγωγήσιμες αξιώσεις ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα, η κατοχύρωση τους σε αυτό, αποτέλεσε την απαρχή της αναδιάρθρωσης υπανάπτυκτων θεσμών κοινωνικής προστασίας και τη δημιουργία σύγχρονων μηχανισμών εξειδίκευσης του κοινωνικού ρόλου, που οφείλει να διαδραματίσει το κράτος, ενώ παράλληλα έδωσε τη δυνατότητα στη δικαστική λειτουργία, να συμβάλλει στον εξορθολογισμό των θεσμών κοινωνικής προστασίας και να διαρθρώσει ένα σημαντικό πλαίσιο γενικών αρχών. ¹¹⁸

Με την αναθεώρηση του 2001, η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου εισάγεται με τρόπο ρητό στο Σύνταγμα και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 25§1, το οποίο και προσέθεσε την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου δίπλα στα αντικείμενα εγγυήσεως του κράτους και στα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, καθιστώντας σαφές ότι πλέον η υποχρέωση της πολιτείας να καλύψει θεμελιώδεις ανάγκες του ατόμου στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας, ούτε περιορίζεται, ούτε εξαντλείται μόνο στα συγκεκριμένα θεσπιζόμενα στις κατ' ιδίαν διατάξεις του Συντάγματος κοινωνικά δικαιώματα.¹¹⁹ Εν ολίγοις, η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου καθιστά άμεσα

¹¹⁶ Αρ. Μάνεσης, «Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες», πανεπιστημιακές παραδόσεις, γ' έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ. 21.

¹¹⁷ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 10-11.

¹¹⁸ Ξ.Ι. Κοντιάδης, «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σελ. 434-440.

¹¹⁹ ΑΓ. Δημητρόπουλος «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» τόμος ΙΙΙ, Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2004, σελ. 47.

εφαρμοστέο δίκαιο, αυτοτελούς κανονιστικού περιεχομένου. Η αναθεώρηση του 2001, πέραν της ρητής κατοχύρωσης του κοινωνικού κράτους δικαίου, ενίσχυσε περαιτέρω τις διατάξεις κοινωνικού περιεχομένου, όπως υποδηλώνει η κατοχύρωση της αρχής της αειφορίας, της προστασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες (άρθρο 21§6) κ.α.¹²⁰ Από τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται με την αναθεώρηση του 2001, ενδεικτικά αναφέρουμε: την ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης και της παιδείας (άρθρο 16), την προστασία του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21§1), το δικαίωμα στην υγεία (άρθρο 21§3) και το δικαίωμα στην συνδικαλιστική ελευθερία (άρθρα 23§§1,2).

2.2 ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

2.2.1 ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σε διεθνές επίπεδο διάφορα είναι τα επιφορτισμένα με την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων όργανα και που ελέγχουν τη συμμόρφωση των κρατών με όσα αυτά επιτάσσουν. Σε επίπεδο ΟΗΕ εκτός από μια σειρά δραστηριοτήτων του οργανισμού για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹²¹, έχουν θεσμοθετηθεί μέτρα και όργανα, καθώς επίσης και διαδικασίες ελέγχου της εφαρμογής των διάφορων συμβάσεων που έχουν υπογραφεί για το σκοπό αυτό. Οι μηχανισμοί αυτοί που αφορούν την επιτήρηση και τον

¹²⁰ Ξ.Ι. Κοντιάδης, «Το κανονιστικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας», Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας-75 χρόνια, Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 267.

¹²¹ Όπως π.χ. τις μελέτες και εκθέσεις που καταρτίζονται στα πλαίσια του Οικονομικού Συμβουλίου/ECOSOC

έλεγχο των αναληφθεισών από τα κράτη υποχρεώσεων (monitoring), λαμβάνουν τη μορφή υποβολής είτε περιοδικών εκθέσεων από τα κράτη(reporting), είτε αναφορών(petitioning) για παραβιάσεις σχετικές με δικαιώματα που προβλέπονται από τις αντίστοιχες συμβάσεις.¹²² Από πλευράς προστασίας κοινωνικών δικαιωμάτων, εξέχουσα θέση έχει και η 18μελής Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα¹²³, η οποία εξετάζει τις εκθέσεις που υποβάλλουν τα κράτη μέρη του αντίστοιχου Συμφώνου, σχετικά με τα μέτρα που αυτά λαμβάνουν για την προάσπιση των ενσωματωμένων στο Σύμφωνο δικαιωμάτων. Επί της ουσίας επικουρεί το ECOSOC στην εποπτεία εφαρμογής του Συμφώνου, υποβάλλει προτάσεις και απευθύνει συστάσεις γενικού περιεχομένου, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα Γενικά Σχόλια που υιοθετεί.¹²⁴

Στα πλαίσια της ΔΟΕ, έχει αναπτυχθεί ένας ιδιαίτερα πολύπλοκος μηχανισμός ελέγχου αναφορικά με τη συμμόρφωση των κρατών μελών προς τις υποχρεώσεις που συνεπάγεται η επικύρωση των Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας και η εν γένει συμμετοχή στον οργανισμό. Αρχικά, η ολομέλεια της Διεθνούς Συνδιάσκεψης Εργασίας ήταν επιφορτισμένη με το ελεγκτικό έργο της οργάνωσης και την υιοθέτηση κανόνων εργασίας. Γρήγορα όμως λόγω της ραγδαίας αύξησης των μελών της και των επικυρώσεων των Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας, κατέστη σαφές ότι δεν μπορούσε πλέον να εκπληρώσει τις ελεγκτικές της υποχρεώσεις αναφορικά με τον έλεγχο των Εκθέσεων που αφορούσαν στην εφαρμογή των κυρωμένων Συμβάσεων. Αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας, ήταν η σύσταση της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την εφαρμογή των Διεθνών Συμβάσεων και Συστάσεων Εργασίας (Committee of Experts) και της Επιτροπής για την Εφαρμογή των Διεθνών Κανόνων Εργασίας (Committee on the Application of Standards- CAS) που σήμερα απαρτίζουν τους δυο βασικούς πυλώνες του ελεγκτικού μηχανισμού της ΔΟΕ.¹²⁵

Η Επιτροπή των Εμπειρογνομόνων απαρτίζεται από 20 έγκριτους νομικούς, οι οποίοι απολαύουν ανεξαρτησίας από τις κυβερνήσεις τους και συνεδριάζει μια φορά κάθε έτος, εξετάζει τις εκθέσεις που υποβάλλουν τα κράτη μέλη ως προς την εφαρμογή των Διεθνών

¹²² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 97.

¹²³ Ιδρύθηκε το 1985 με απόφαση του ECOSOC (resolution 1985/17)

¹²⁴ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013, σελ. 97.

¹²⁵ International Labour Conference, "Report of the Committee of Experts on the Application of Convention and Recommendations", Report III (Part 1A) General Report and observations concerning particular countries, 100th session, 2011, page 2.

Συμβάσεων Εργασίας, ενώ παράλληλα καταρτίζει ετήσια έκθεση. Η Τριμερής Επιτροπή την Εφαρμογή των Διεθνών Κανόνων Εργασίας της Διεθνούς Συνδιάσκεψης Εργασίας αποτελεί και τη σημαντική προσθήκη στον τριμερή χαρακτήρα της οργάνωσης, εφόσον σε αυτή συμμετέχουν εκπρόσωποι των κυβερνήσεων, των εργοδοτικών και εργατικών οργανώσεων. Εκεί έγκειται και η πρωτοτυπία της οργάνωσης, εφόσον όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 3 του Καταστατικού, οι εργοδοτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν ισότιμη φωνή στους κόλπους του οργανισμού και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων πράγμα που της δίνει μια νότα πλουραλισμού.¹²⁶ Στον ελεγκτικό μηχανισμό της ΔΟΕ, αυξημένη βαρύτητα παρουσιάζει και η Επιτροπή για τη Συνδικαλιστική Ελευθερία (Committee on Freedom of Association) η οποία ιδρύθηκε το 1951 από το Διοικητικό Συμβούλιο της ΔΟΕ και εξετάζει τις σχετικές με παραβιάσεις της συνδικαλιστικής ελευθερίας καταγγελίες.¹²⁷

2.2.2 ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι ελεγκτικοί μηχανισμοί που αναλαμβάνουν την εποπτεία αναφορικά με την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων έχουν διαρθρωθεί γύρω από δύο πόλους και θα μπορούσαν να διακριθούν σε αυτούς στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης και σε αυτούς στα πλαίσια της ΕΕ, ενώ κεφαλαιώδους σημασίας είναι και ο ρόλος του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης αποτελεί το κατεξοχήν θεσμικό όργανο της Ένωσης που είναι ρητά συνδεδεμένο με την προάσπιση και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως διαφαίνεται από το προοίμιο ακόμα του καταστατικού του.¹²⁸ Στο πλαίσιο του Συμβουλίου αναφορικά με την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων έχουν αναδυθεί νομικές και πολιτικές, δημιουργώντας ένα αξιόλογο μηχανισμό ελέγχου. Ο εν λόγω μηχανισμός απαρτίζεται από όργανα όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η Κυβερνητική Επιτροπή, η Επιτροπή Υπουργών, ενώ σε πιο εξειδικευμένο επίπεδο με τον έλεγχο περί εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλισης

¹²⁶ Gerry Rodgers, Eddy Lee, Lee Swepton & Jasmien Van Daele, "International Labour Organization & the quest for social justice 1919-2009", International Labour Office, Geneva, 2009, page 126.

¹²⁷ International Labour Organization, "Freedom of Association INTERNATIONAL LABOUR OFFICE GENEVA Digest of decisions and principles of the Freedom of Association Committee of the Governing Body of the ILO", Fifth (revised) edition, Geneva, 2006, page 2.

¹²⁸ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 138-140.

είναι επιφορτισμένη η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την Κοινωνική Ασφάλιση. Οι μέθοδοι ελέγχου στους κόλπους του Συμβουλίου δεν είναι άλλες από την περιοδική υποβολή εκθέσεων των Κρατών μελών και την εξέταση των συλλογικών καταγγελιών.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων¹²⁹ είναι ένα ανεξάρτητο όργανο εμπειρογνομόνων, το οποίο έχει αναλάβει την επίβλεψη εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και κατά πόσο τα από αυτόν προασπιζόμενα δικαιώματα χαίρουν σεβασμού και προστασίας στις συμβαλλόμενες χώρες. Τα 15 μέλη του¹³⁰ είναι ανεξάρτητα και εκλέγονται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια θητεία 6 ετών, ανανεώσιμη μια φορά.¹³¹ Πρόκειται για ένα οιονεί δικαιοδοτικό όργανο με αποστολή την ερμηνεία και εφαρμογή του κοινωνικού κεκτημένου που αποτυπώνεται στο Χάρτη, μέσω του ελέγχου σε δυο επίπεδα. Αφενός, μέσω της εξέτασης των υποβαλλόμενων από τα συμβαλλόμενα κράτη εκθέσεων και των συμπερασμάτων (conclusions) που εξάγουν σχετικά με τη συμμόρφωση τους προς της επιταγές Χάρτη, και αφετέρου μέσω της διαδικασίας εξέτασης των «συλλογικών αναφορών» (reclamations collectives), αιτήματα αναφορών εργοδοτικών, εργατικών οργανώσεων, ΜΚΟ σχετικά με παραβιάσεις του Χάρτη.¹³² Αξίζει να αναφερθεί ότι βάσει του άρθρου 26 του Χάρτη προβλέπεται και η συμμετοχή της ΔΟΕ σε συμβουλευτικό επίπεδο στη Ολομέλεια της Επιτροπής.¹³³

Η Κυβερνητική Επιτροπή (Governmental Committee)¹³⁴ εξετάζει τα Συμπεράσματα που εξάγει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων σχετικά με τη συμμόρφωση των κρατών μελών και σε αυτήν συμμετέχει ένας εκπρόσωπος για κάθε χώρα που συμμετέχει στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό χάρτη, ενώ συνεπικουρείται από εκπρόσωπους των Ευρωπαίων

¹²⁹ Comité Européen des Droits Sociaux/ CEDS

¹³⁰ Le respect des engagements énoncés dans la Charte est soumis au contrôle du Comité européen des Droits sociaux (ci-après dénommé « le Comité »). Ses quinze membres, indépendants et impartiaux, sont élus par le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe pour un mandat de six ans, renouvelable une fois. Il statue en droit sur la conformité ou non à la Charte des situations nationales des Etats parties (article 24 de la Charte tel qu'amendé par le Protocole de Turin de 1991).

¹³¹ Conseil de l'Europe, Droits de l'Homme et Etat de Droit, "Charte sociale européenne"

[http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/AboutCharter_fr.asp#Le Comité européen des Droits sociaux](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/AboutCharter_fr.asp#Le_Comit e_europ een_des_Droits_sociaux)

¹³² Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 144.

¹³³ Πρόεδρος της Επιτροπής σήμερα είναι ο Giuseppe Palmisano, ενώ ένας από τους αντιπροέδρους είναι και ο Έλληνας Πέτρος Στάγκος, καθηγητής Ευρωπαϊκού Δικαίου με θητεία που λήγει 31/12/2020.

¹³⁴ Πρόεδρος για διετή θητεία 2014-2015 είναι η Γαλλίδα Jacqueline Marechal.

κοινωνικών εταίρων. Το κράτος που έχει προβεί σε παραβίαση πρέπει να εκθέσει τα μέτρα που έχουν ληφθεί ή πρόκειται να ληφθούν για τη θεραπεία της παραβίασης, και στην τελευταία περίπτωση πρέπει να εκθέσει χρονοδιάγραμμα για την επίτευξη της συμμόρφωσης. Σε περίπτωση που θεωρήσει ότι δεν έχει προβλεφθεί η αυτή θεραπεία της παραβίασης και η λήψη σχετικών μέτρων, δύναται να προτείνει στην Επιτροπή των Υπουργών να προβεί σε σύσταση στο εμπλεκόμενο κράτος, η οποία το καλεί να λάβει τα κατάλληλα μέτρα. Κάθε χρόνο, η Κυβερνητική Επιτροπή παρουσιάζει μια έκθεση στην Επιτροπή των Υπουργών.¹³⁵

Η Επιτροπή Υπουργών, αποτελούμενη από τους Υπουργούς Εξωτερικών των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, έως και το 1998 αποτελούσε τον τρίτο βραχίονα του συστήματος προστασίας που θεσμοθέτησε η ΕΣΔΑ για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αν και δεν συγκαταλέγονταν στα όργανα ελέγχου, μολαταύτα της αναγνωρίζονταν σε ορισμένες περιπτώσεις σημαντικές εξουσίες λήψης αποφάσεων για την παραβίαση ή μη της ΕΣΔΑ. Πιο συγκεκριμένα βάσει του παλαιού άρθρου 32 της σύμβασης, επενέβαινε στο τελικό στάδιο της διαδικασίας εξέτασης μιας προσφυγής, αν η υπόθεση δεν παραπέμπονταν στο ΕΔΔΑ το υπουργικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης αποφαινόταν ως επικουρικό όργανο κατά πόσο υπήρξε παραβίαση της ΕΣΔΑ ή όχι. Σήμερα, η Επιτροπή Υπουργών κατέχει ένα εξέχοντα ρόλο στην επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του δικαστηρίου, που φτάνει έως και την επιβολή κυρώσεων.¹³⁶

Το σημαντικότερο ίσως όργανο ελέγχου προστασίας της προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, είναι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο συστάθηκε βάσει της ΕΣΔΑ¹³⁷ με έδρα το Στρασβούργο, και παρουσιάζει αμιγή δικαιοδοτικά χαρακτηριστικά. Μετά την αναμόρφωση της ΕΣΔΑ και τη θέση σε ισχύ του 11^{ου} Πρωτοκόλλου το 1998, αναμορφώθηκε ριζικά το σύστημα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου, με τη κατάληψη της θέσης της Επιτροπής

¹³⁵ Council of Europe, Human Rights and Rule of Law, European Social Charter, "Governmental Committee of the European Social Charter.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/governmentalcommittee/gcdefault_EN.asp#A_Governmental_Committee

¹³⁶ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 227-228.

και του Δικαστηρίου, από ένα ενοποιημένο όργανο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που συνεδριάζει σε διαρκή και όχι περιοδική βάση, όπως συνέβαινε ως τότε.¹³⁸ Απαρτίζεται από αριθμό δικαστών που ισούται προς αυτό των συμβαλλομένων κρατών¹³⁹, ήτοι από 47 ανεξάρτητους Δικαστές¹⁴⁰, που να μεν εκλέγονται εξ ονόματος της κυβέρνησης τους, αλλά «μετέχουν με την ατομική τους ιδιότητα». ¹⁴¹ Η θητεία των Δικαστών μετά από τη θέση σε ισχύ του 14^{ου} Πρωτοκόλλου το 2010 είναι εννεαετής μη ανανεώσιμη.¹⁴² Συνεδριάζει σε Επιτροπές, Τμήματα και σ' ένα τμήμα ευρείας σύνθεσης.¹⁴³ Η εξέταση κάθε διακρατικής ή ατομικής προσφυγής από το ΕΛΔΑ είναι υποχρεωτική, ενώ η καινοτομία και πρωτοτυπία αναφορικά με την διακρατική προσφυγή είναι ότι είναι ανεξάρτητη από την ιθαγένεια ή υπηκοότητα του θύματος της παραβίασης που επικαλείται το προσφεύγον κράτος, αν και σαν πρακτική δεν είναι ιδιαιτέρως προσφιλής. Το Δικαστήριο καλείται συνήθως να εξετάσει ατομικές προσφυγές από φυσικά πρόσωπα, ΜΚΟ ή ομάδες ατόμων που ισχυρίζονται ότι είναι θύμα παραβίασης κάποιου από τα προστατευόμενα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα.¹⁴⁴ Μερικές από τις κοινές προϋποθέσεις και στις ατομικές και στις διακρατικές προσφυγές προκειμένου αυτές να γίνουν παραδεκτές, είναι αφενός η εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων και η προθεσμία των 6 μηνών από την ημερομηνία που ελήφθη τελεσίδικη απόφαση από τα εθνικά δικαστήρια.¹⁴⁵ Από την ίδρυση του το 1959, έως και το 2014 το Δικαστήριο έχει δικάσει γύρω στις 18.000 προσφυγές¹⁴⁶, επιδεικνύοντας ένα πλούσιο και ιδιαίτερα σημαντικό έργο, στην αύξηση του όγκου του οποίου συνέβαλε σημαντικά και η αναγνώριση από πλευράς Κρατών μερών της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του.¹⁴⁷

¹³⁸ Νέο Άρθρο 19 της ΕΣΔΑ.

¹³⁹ Άρθρο 20 της ΕΣΔΑ

¹⁴⁰ Πρόεδρος του Δικαστηρίου σήμερα είναι ο Guido Raimondi, ενώ ο Έλληνας Δικαστής είναι ο Νίνος Αλέξανδρος Σισιλιάνος

¹⁴¹ Άρθρο 21 της ΕΣΔΑ

¹⁴² European Court of Human Rights, "Overview 1959-2014", Strasbourg, 2015, page 9.

¹⁴³ Άρθρο 27 της ΕΣΔΑ

¹⁴⁴ Κ. Αντωνόπουλος, Κ. Μαγκλιβέρας, «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελίδα 620.

¹⁴⁵ Βάσει του 15^{ου} Πρωτοκόλλου, που υιοθετήθηκε το 2013 και δεν έχει τεθεί σε ισχύ, προβλέπεται μείωση της προθεσμίας από 6 σε 4 μήνες μετά την τελεσίδικη απόφαση από τα εθνικά δικαστήρια.

¹⁴⁶ European Court of Human Rights, "Overview 1959-2014", Strasbourg, 2015, page 3.

¹⁴⁷ Στέλιος Ε. Περράκης, «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σελ. 223.

Θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλα της, που φέρουν το χαρακτηριστικό των διατάξεων αυτοδύναμης εφαρμογής, αναφέρονται κατά κύριο λόγο σε ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, εφόσον κατά την εποχή της σύναψης της θεωρήθηκε ότι η προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων άπτεται στη σφαίρα της θέσπισης πολιτικών από τα Κράτη μέρη, οπότε δεν υπήρχε ανάγκη να τεθούν σε άμεση δικαιοδοτική προστασία. Προς κάλυψη αυτού του νομικού κενού προέκυψε η σωρεία των προσπαθειών για υιοθέτηση κοινωνικού χαρακτήρα. Το ΕΔΔΑ όμως προσέδωσε στη νομολογία του έντονη κοινωνική χροιά ερμηνεύοντας διασταλτικά ή μάλλον τελεολογικά κάποια ατομικά δικαιώματα, προκειμένου να συμπεριλάβει σε αυτά και κάποια σημαντικά κοινωνικά δικαιώματα. Έτσι σε πολλές αποφάσεις που εξέδωσε τάχθηκε υπέρ της μη διάκρισης μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ενισχύοντας τρόπον τινά έμμεσα την αγωγιμότητα των δικαιωμάτων. Επί παραδείγματι στην απόφαση *Airey v. Ireland*¹⁴⁸, το ΕΔΔΑ νομολόγησε ότι δεν υπάρχει στεγανός διαχωρισμός μεταξύ ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, εφόσον πολλά από αυτά έχουν κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις. Αντίστοιχα στην υπόθεση *Marckx κατά Βελγίου*¹⁴⁹, όπου μια μητέρα και κόρη προσέφυγαν στο Δικαστήριο λόγω της μειονεκτικής διαχείρισης των παιδιών εκτός γάμου, αυτό έκρινε ότι η μη αυτόματη αναγνώριση της σχέσης μεταξύ μητέρα και εκτός γάμου τέκνου, αποτελεί παραβίαση του Άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, νομολογώντας ότι ο σεβασμός της οικογενειακής ζωής απαιτεί υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων από το Κράτος για την παροχή της αναγκαίας νομικής προστασίας και την ανάπτυξη του οικογενειακού δεσμού με το παιδί από τη γέννηση του.¹⁵⁰ Το ΕΔΔΑ μέσω της εξελικτικής και δυναμικής ερμηνείας της ΕΣΔΑ, προσαρμόζεται στις νέες κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες, ανταποκρινόμενο στο αίτημα της αμερόληπτης

¹⁴⁸ *Airey v Ireland* 32 Eur Ct HR Ser A (1979): [1979] 2 E.H.R.R. 305, <https://www.escri-net.org/docs/i/400936>

Στην εν λόγω υπόθεση, η κα *Airey* ζητούσε δικαστική απομάκρυνση από το σύζυγο της που την κακοποιούσε σωματικά, πράγμα που δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει ελλείψει οικονομικών μέσων για την πρόσληψη συνηγόρου. Στην προσφυγή της ισχυρίστηκε ότι τα δικαιώματα για δίκαιη δίκη, σεβασμό στην οικογενειακή ζωή και για τη μη διάκριση εγγυούνταν το δικαίωμα σε νομική συνδρομή σε περίπτωση δικαστικής απομάκρυνσης κατόπιν δικαστικής παραγγελίας, ενώ δημιουργούσαν θετικές υποχρεώσεις για το Κράτος, υπογραμμίζοντας ότι πολλά ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα έχουν οικονομικές και κοινωνικές πτυχές. Στην υπόθεση αυτή, γίνεται συχνά αναφορά ως δεδικασμένο, που καταδεικνύει την οικονομικά και κοινωνική υφή που ενυπάρχει σε κάποια ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και ότι τα Κράτη ενδέχεται να έχουν θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το σεβασμό των δικαιωμάτων αυτών.

¹⁴⁹ *Marckx κατά Βελγίου* 13.06.1979 [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534#{"itemid":\["001-57534"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534#{)

¹⁵⁰ Ι. Σαρμάς, «Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998, σελ. 325.

προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, άλλωστε δεν πρέπει να λησμονείται ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί ένα κείμενο «ζωντανό»¹⁵¹ με χαρακτηριστικά προοδευτικά και βαθιά ανθρωποκεντρικά.

Όπως έχει ήδη λεχθεί, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συμπεριέλαβε μεταξύ των στόχων της την προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά με το πέρασμα του χρόνου κατέστη σαφές ότι προς επίτευξη των οικονομικών στόχων που είχε θέσει ήταν αναγκαία η λήψη μέτρων που αφορούσαν στην εκπαίδευση, τις πολιτικές απασχόλησης, την προστασία των εργασιακών σχέσεων και την διασφάλιση της κοινωνικής προστασίας ευπαθών ομάδων. Στα πλαίσια της, συστάθηκε ένας ελεγκτικός μηχανισμός με βασικά όργανα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία εξασφαλίζει τη συμμόρφωση των κρατών-μελών προς το δίκαιο της ΕΕ¹⁵² και η οποία σε περίπτωση παραβίασης του κοινοτικού δικαίου έχει την εξουσία να θέσει τέρμα στην παραβίαση αυτή, ή αν το θέσει σκόπιμο να παραπέμψει την αντίστοιχη υπόθεση στο Δικαστήριο της ΕΕ. Η Επιτροπή αποτελείται από το κολλέγιο των 28 Επιτρόπων, συμπεριλαμβανομένων του προέδρου και των Αντιπροέδρων. Οι Επίτροποι, ένας για κάθε Κράτος μέλος, αποτελούν την πολιτική ηγεσία της Επιτροπής για μια πενταετή θητεία. Σε κάθε Επίτροπο ανατίθεται από τον Πρόεδρο ένα χαρτοφυλάκιο για ένα συγκεκριμένο πεδίο πολιτικής.¹⁵³

Δικαίωμα υποβολής καταγγελίας εναντίον Κράτους μέλους στην Επιτροπή έχει οποιοσδήποτε για οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη του, μπορεί να θεωρηθεί ότι έρχεται σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό δίκαιο, ενώ αυτή στη συνέχεια μπορεί να θεωρήσει απαραίτητο να συγκεντρώσει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εξεταζόμενη υπόθεση. Σε περίπτωση που η Επιτροπή έρθει σε επαφή με το κράτος, δεν αποκαλύπτει την ταυτότητα του καταγγέλλοντος, εκτός αν έχει από αυτόν ρητή εξουσιοδότηση. Κατόπιν εξέτασης των δεδομένων και αν κριθεί σκόπιμο, η Επιτροπή προχωράει στη διαδικασία παραβίασης.¹⁵⁴ Η εν λόγω διαδικασία μπορεί να κινηθεί είτε κατόπιν καταγγελίας, είτε κατόπιν διαπίστωσης της Επιτροπής για μη συμμόρφωση του εμπλεκόμενου κράτους προς το ευρωπαϊκό δίκαιο και

¹⁵¹ Εμμ. Ρούκουνας, «Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1995, σελ.

¹⁵² Άρθρο 258 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ε.Ε.

¹⁵³ Πρόεδρος της Επιτροπής για την περίοδο 2015-2019 είναι ο Jean-Claude Juncker, ενώ ο Έλληνας Επίτροπος είναι ο κ. Χρήστος Στυλιανίδης, υπεύθυνος για την Ανθρωπιστική Βοήθεια και τη Διαχείριση Κρίσεων. http://ec.europa.eu/about/structure/index_en.htm

¹⁵⁴ European Commission, European Commission at Work, Applying EU Law, http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/index_en.htm

περιλαμβάνει το διοικητικό στάδιο, κατά το οποίο η Επιτροπή αποστέλλει στο κράτος Προειδοποιητική επιστολή, με την οποία καλεί το κράτος να απαντήσει επίσημα εντός 2 μηνών. Σε συνέχεια ανεξάρτητα από την απάντηση ή μη του κράτους, η Επιτροπή μπορεί να διατυπώσει την Αιτιολογημένη γνώμη, όπου εμπεριστατωμένα εκθέτει τους λόγους που συνιστούν παραβίαση και καλεί το κράτος να συμμορφωθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα, ενώ σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να παραπέμψει την υπόθεση στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για την έναρξη του δικαστικού σταδίου. Αν ένα κράτος δεν προβεί στην ανάληψη μέτρων για εφαρμογή μιας ντιρεκτίβας, η Επιτροπή μπορεί να απευθυνθεί στο Δικαστήριο για την επιβολή χρηματικών κυρώσεων. Αλλά τα πράγματα σπάνια φτάνουν τόσο μακριά, με ποσοστό μεγαλύτερο 85% των υποθέσεων να έχουν επιλυθεί πριν το δικαστικό στάδιο.¹⁵⁵

Οι ελεγκτικές αρμοδιότητες της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, είναι εύλογο ότι εμπίπτουν και στη σφαίρα των κοινωνικών δικαιωμάτων όπως την ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων, ενώ έχει επέμβει για να προάγει το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Στον τομέα της ασφάλισης και της υγείας στο χώρο εργασίας, πολλές καταγγελίες που έχει εξετάσει αφορούν παραβάσεις σχετικά με την οδηγία 89/391/EEC του 1989.¹⁵⁶ Σε γενικές γραμμές όμως, η διασφάλιση της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου από το εν λόγω όργανο, δέχεται επικρίσεις στο βαθμό που αφενός η εξέταση μιας προσφυγής εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια της Επιτροπής να κινήσει τις διαδικασίες εναντίον ενός κράτους, και αφετέρου η διαδικασία διακρατικής προσφυγής αποτελεί θεσμό ουσιαστικό ανενεργό, στα πλαίσια ενός οργάνου πολιτικής και όχι δικαιοδοτικής υφής.¹⁵⁷

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵⁸ εδρεύει στο Λουξεμβούργο και απαρτίζεται από 1 Δικαστή για κάθε χώρα¹⁵⁹ και 11 Γενικούς Εισαγγελείς. Αποτελεί δε, το δικαιοδοτικό της όργανο, επιφορτισμένο με τον έλεγχο της νομιμότητας των πράξεων στις οποίες αυτή

¹⁵⁵ European Commission, European Commission at Work, Applying EU Law, Infringement Procedure, http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/index_en.htm

¹⁵⁶ Council Directive (89/391/EEC) of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the health and safety of workers at work, O.J. L 183, 29.6.1989.

¹⁵⁷ Κώστας Χρυσόγονος, «Το μετέωρο βήμα της Ευρώπης – Η Συνθήκη για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρώπης και το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σελ. 76-78.

¹⁵⁸ Το Δικαστήριο αποτελείται από 3 επιμέρους όργανα το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

¹⁵⁹ Ο Έλληνας Δικαστής είναι ο κ. Κωνσταντίνος Λυκούργος, ενώ Πρόεδρος του από τις 08.10.2015 είναι ο Koen Lenaerts.

προβαίνει και με την ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.¹⁶⁰ Αναφορικά με το ρόλο του στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η νομολογία του αποτελεί τον κεντρικό άξονα της, εφόσον ελλείψει σχετικών διατάξεων στις ιδρυτικές συνθήκες και αποτελεσματικής άσκησης της δικαιοπαγωγικής δραστηριότητας της Κοινότητας, σε συνδυασμό με τη συνεχή διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της, κατέστη σαφής η έλλειψη κατοχυρωμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων.¹⁶¹ Κατά τις δεκαετίες του 50' και 60' το Δικαστήριο σωρηδόν απέρριπτε προσφυγές σχετικά με παραβιάσεις ατομικών δικαιωμάτων, θεωρώντας πηγή τους αποκλειστικά τα εθνικά Συντάγματα.¹⁶² Σταθμό στην κατεύθυνση της αναγνώρισης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων ως μέρος των θεμελιωδών αρχών του κοινοτικού δικαίου, υπήρξε η απόφαση Stauder¹⁶³ που αφορούσε θέματα κοινωνικής ασφάλισης.

Αναφορικά όμως με τα κοινωνικά δικαιώματα, το Δικαστήριο έχει αποφύγει στην μέχρι τώρα πορεία του να τα αξιοποιήσει με τρόπο ανάλογο. Αντιθέτως, όσες φορές αναγνώρισε τα κοινωνικά δικαιώματα, αυτό συνέβη αντανακλαστικά.¹⁶⁴ Παρ' όλα αυτά έχει να επιδείξει στις αποφάσεις στη νομολογία του που προάγουν τα κοινωνικά δικαιώματα όπως π.χ. την περίφημη υπόθεση Defrenne v. Sabena¹⁶⁵ όπου η ενάγουσα κατήγγειλε την αεροπορική εργασία που εργαζόταν για παραβίαση του Άρθρου 119 της Συνθήκης των Κοινοτήτων, περί απαγόρευσης της διάκρισης στην αμοιβή μεταξύ ανδρών και γυναικών για ίση εργασία. Μολαταύτα, η νομολογία του Δικαστηρίου αναφορικά με το κατά πόσο είναι συμβατά ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα με την αρχή του ελεύθερου ανταγωνισμού, κάθε άλλο παρά αισιοδοξία μπορεί να προκαλέσει. Σε τελική ανάλυση, η προστασία των δικαιωμάτων από το Δικαστήριο πάσχει από αδιαφάνεια και αβεβαιότητα, δεδομένου ότι την προάσπιση των

¹⁶⁰ CVRIA, The Institution, General Presentation, http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/.

¹⁶¹ Ε. Σαχπεκίδου, «Το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1995, σελ. 109.

¹⁶² Γ.Σ.Π. Κατρούγκαλος, «Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 78.

¹⁶³ CVCE, “Judgment of the Court of Justice, Stauder, Case 29/69” (12 November 1969), http://www.cvce.eu/en/obj/judgment_of_the_court_of_justice_stauder_case_29_69_12_november_1969-en-fafa8ce7-544b-47c0-9cfc-cb142a4c9424.html.

¹⁶⁴ Γ. Κατρούγκαλος, «Τα κοινωνικά δικαιώματα», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2006, σελ. 66-67.

¹⁶⁵ Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena. Case 149/77, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?isOldUri=true&uri=CELEX:61977CJ0149>

θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών καλείται να αναλάβει ένα δικαστήριο, το οποίο στερείται ουσιαστικά δημοκρατικής νομιμοποίησης.¹⁶⁶

Τέλος, στα πλαίσια της Ε.Ε. έχουν αναδυθεί νέοι θεσμοί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως την Υπηρεσία της Ε.Ε. για τα θεμελιώδη δικαιώματα, καθώς και το Δίκτυο Ανεξάρτητων Εμπειρογνομόνων για την αξιολόγηση της διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη της Ε.Ε.

2.2.3 CASE-STUDIES ΕΛΛΑΔΑΣ & ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΓΙΑ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

2.2.3.1 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Koufaki and Adedy v. Greece¹⁶⁷

Στην εν λόγω υπόθεση, οι προσφεύγουσες από κοινού επικαλέστηκαν το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1, που αφορά στην απόλαυση του δικαιώματος στο σεβασμό της περιουσίας, εφόσον διαμαρτυρήθηκαν για τη μείωση των μισθών και συντάξεων που επέφεραν οι νόμοι 3833/2010, 3845/2010 και 3847/2010. Επιπλέον, η ΑΔΕΔΥ στην προσφυγή της επικαλέστηκε επιπλέον παραβιάσεις των άρθρων 6 § 1, 8, 13, 14 και 17 της ΕΣΔΑ. Λόγω της παρόμοιας προβληματικής που εισήγαγαν οι δυο υποθέσεις, αποφασίστηκε η συνένωση τους από το ΕΔΔΑ και η από κοινού εξέταση τους, με την έκδοση κοινής απόφασης που έκρινε τα αιτήματα τους απορριπτέα.

Πιο συγκεκριμένα, το 2010 η Ελληνική Κυβέρνηση υιοθέτησε μια σειρά μέτρων λιτότητας, συμπεριλαμβανομένων μειώσεων στις αμοιβές, συντάξεις, επιδόματα των απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα, αποσκοπώντας στη μείωση των κρατικών δαπανών, ως απάντηση στην οικονομική και δημοσιονομική κρίση που αντιμετώπιζε η χώρα. Τον Ιούλιο του 2010 οι προσφεύγουσες, έθεσαν το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας: η πρώτη κατέθεσε αίτηση ακύρωσης του δελτίου πληρωμής της και η δεύτερη, αίτηση ακύρωσης κατά των συνεπειών που οι προαναφερόμενοι νόμοι επέφεραν σε βάρος της οικονομικής κατάστασης των μελών της. Οι συντάκτες των αιτήσεων υποστήριζαν ότι οι

¹⁶⁶ Λ. Παπαδοπούλου, «Ευρωπαϊκός Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων», Ευρωπαϊκή Έκφραση, τ. 37, τρίμηνο 2000, σελ. 49-50.

¹⁶⁷ European Court of Human Rights, Koufaki and Adedy v. Greece-57657/12 Decision 7.5.2013 Section I

προαναφερόμενοι νόμοι ήταν αντίθετοι προς το Σύνταγμα καθώς και προς διάφορα διεθνή κείμενα, μεταξύ των οποίων το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1. Στις 20 Φεβρουαρίου 2012, το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε τις 2 αιτήσεις.

Αναφορικά με το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, οι προσφεύγουσες ισχυρίστηκαν ότι οι περιορισμοί που εισήγαγαν τα εν λόγω μέτρα λιτότητας, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως παρέμβαση στο δικαίωμα των ανθρώπων στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας τους. Τα μέτρα είχαν δικαιολογηθεί από την έκτακτη κρίση, η οποία ήταν άνευ προηγουμένου στην πρόσφατη ιστορία της Ελλάδας και απαιτούσαν την άμεση μείωση των δημοσίων δαπανών. Οι στόχοι των μέτρων ήταν κατευθυνόμενοι προς το γενικό συμφέρον καθώς και σε αυτό των κρατών μελών της ζώνης του ευρώ, των οποίων η υποχρέωση είναι να τηρούν τη δημοσιονομική πειθαρχία και να διατηρούν τη σταθερότητα της ζώνης. Ο νομοθέτης είχε ένα ευρύ περιθώριο εκτίμησης στην εφαρμογή κοινωνικών και οικονομικών πολιτικών.

Δυο διαδοχικοί νόμοι προέβλεπαν μέτρα μόνιμης και αναδρομικής φύσης, εφαρμοζόμενα σε όλους τους δημόσιους υπαλλήλους αδιακρίτως, και προβλέποντας μείωση των μισθών και των συντάξεων τους, καθώς και μειώσεις σε άλλα επιδόματα και οφέλη κατά 20%. Τα μέτρα που θεσπίστηκαν με το δεύτερο νόμο θεωρήθηκαν ως αναγκαία από το νομοθέτη, διότι εκείνα που ελήφθησαν στο πλαίσιο του πρώτου νόμου, είχαν αποδειχθεί ανεπαρκή για την επίλυση της δεινής οικονομικής κατάστασης της χώρας. Με την απόφαση της 20 Φεβρουαρίου του 2012, το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε τα διάφορα επιχειρήματα με βάση την υποτιθέμενη παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας, από τα αμφισβητούμενα μέτρα. Ειδικότερα, θεώρησε ότι, το γεγονός ότι οι μειώσεις μισθών και συντάξεων που δεν είχαν καθαρά προσωρινό χαρακτήρα, δικαιολογούνταν από τον στόχο τους, που δεν ήταν απλώς να επανορθώσει άμεσα το οξύ δημοσιονομικό πρόβλημα, αλλά και να ενισχύσει τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα της χώρας μακροπρόθεσμα. Επιπρόσθετα, αναφέρεται στη νομολογία του Δικαστηρίου ότι αντίστοιχες μειώσεις μισθών και συντάξεων είχαν πραγματοποιηθεί σε πολλά κράτη, λόγω της οικονομικής κρίσης. Επιπλέον, το ΣτΕ παρατήρησε ότι οι προσφεύγουσες δεν είχαν ισχυριστεί εντόνως, ότι η κατάστασή τους είχε επιδεινωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε η δυνατότητα αυτοσυντήρησής τους να διατρέχει τόσο μεγάλο κίνδυνο.

Το ΕΔΔΑ κατά την κρίση του θεώρησε ότι η μείωση του μισθού της πρώτης προσφεύγουσας από 2,435.83€ σε 1,885.79€, δεν ήταν τέτοια ώστε να την εκθέτει σε δυσκολίες διαβίωσης, που να είναι ασυμβίβαστες με το περιεχόμενο του άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1. Δεδομένου ότι η εν λόγω παρέμβαση, έγινε σε ένα ιδιαίτερο κλίμα

οικονομικής δυσχέρειας, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι επέβαλλε ένα υπερβολικό φορτίο στην προσφεύγουσα. Περαιτέρω, οι ισχυρισμοί περί παραβάσεως της αρχής της αναλογικότητας κρίθηκαν απορριπτέοι. Ειδικότερα, κρίθηκε αβάσιμο ότι ο νομοθέτης παρέλειψε να εξετάσει πριν τη λήψη των συγκεκριμένων μέτρων, το ενδεχόμενο υιοθέτησης εναλλακτικών λύσεων, ηπιότερων. Η δημοσιονομική εξυγίανση δεν στηρίζεται μόνον στην μείωση των μισθών των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα, αλλά στη λήψη και άλλων μέτρων, οικονομικών, δημοσιονομικών και διαρθρωτικών, η συνολική και συντονισμένη εφαρμογή των οποίων εκτιμήθηκε από το νομοθέτη ότι θα συνέβαλε στην έξοδο της χώρας από την κρίση.

Όσον αφορά τη δεύτερη προσφεύγουσα, η αφαίρεση του δέκατου τρίτου και δέκατου τέταρτου μισθού είχε αντισταθμιστεί από ένα εφάπαξ επίδομα. Το Δικαστήριο στην κρίση του υπενθύμισε ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη της Σύμβασης απολαμβάνουν μιας αρκετά ευρείας διακριτικής ευχέρειας όσον αφορά τον καθορισμό την κοινωνικής πολιτικής τους. Όσον αφορά τη θέσπιση νόμων για την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ δημοσίων δαπανών και εσόδων, η οποία συνεπάγεται συνήθως μία εξέταση πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων, το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι εθνικές αρχές είναι καταρχήν περισσότερο κατάλληλες από ένα διεθνές δικαστήριο για να επιλέξουν τα πλέον πρόσφορα μέσα για την επίτευξη αυτού του σκοπού και σέβεται τις επιλογές τους, εφόσον αυτές δε στερούνται προδήλως εύλογης βάσης. Εφ' όσον ο νομοθέτης δεν υπερέβη τα όρια του περιθωρίου εκτίμησης, δεν ήταν στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου να αποφανθεί αν είχε επιλέξει το καλύτερο μέσο για την αντιμετώπιση του προβλήματος ή αν θα μπορούσε να έχει χρησιμοποιήσει την εξουσία του διαφορετικά.

Bekir Ousta and Others v. Greece¹⁶⁸

Στην εν λόγω υπόθεση, στην οποία μάλιστα αναγνωρίζεται παραβίαση από ελληνικής πλευράς, αναφορά γίνεται στην παραβίαση του Άρθρου 11(1) της Σύμβασης, βάσει του οποίου όλοι διατηρούν το δικαίωμα του συνέρχεσθε και συνετερίζεσθε και αφορά στην απόρριψη, από πλευράς ελληνικών δικαστηρίων, αιτήματος των προσφευγόντων για την δικαστική αναγνώριση σωματείου τους με την επωνυμία «Σύλλογος Νεολαίας Μειονότητας Ν. Έβρου». Πιο συγκεκριμένα, οι αιτούντες και δεκαεννέα άλλα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια μη κερδοσκοπική ένωση

¹⁶⁸ European Court of Human Rights, *Bekir-Ousta and Others v. Greece* - 35151/05, Judgement 11.10.2007 [Section I]

που ονομάζεται «Σύλλογος Νεολαίας Μειονότητας Ν. Έβρου» με έδρα το χωριό Γονικό Ν. Έβρου και με δικαίωμα εγγραφής, ως μελών, όσων από τη μειονότητα διαμένουν στο Ν. Έβρου. Ο σύλλογος αποσκοπούσε ιδίως, να αξιοποιήσει το πνευματικό δυναμικό των νέων που ανήκουν στη μειονότητα, τη διαφύλαξη και προώθηση των παραδόσεων της μειονότητας, την ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ των μελών της, και την προστασία της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη φιλία, ειδικά μεταξύ των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών. Το οικείο Πρωτοδικείο Αλεξανδρούπολης απέρριψε την αίτηση για την εγγραφή του εν λόγω σωματείου, επισημαίνοντας ότι στη Συνθήκη της Λωζάννης αναγνωρίζεται μόνο μια μουσουλμανική, και όχι τουρκική, μειονότητα στη Δυτική Θράκη. Διαπίστωσε ότι ο τίτλος του συλλόγου ήταν συγκεκριμένος, δημιουργώντας την εντύπωση ότι οι υπήκοοι μιας ξένης χώρας, και ιδίως Τούρκοι υπήκοοι, κατοικούσαν στην Ελλάδα και ότι η ένωση που είχε συσταθεί, δεν είχε ως στόχο την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της μουσουλμανικής μειονότητας στον Έβρο. Οι προσφεύγοντες, προχώρησαν σε έφεση, αλλά και το Εφετείο Αλεξανδρούπολης, που επιλήφθηκε της υποθέσεως σε δεύτερο βαθμό επιβεβαίωσε την ορθότητα της πρωτόδικης απόφασης του Πρωτοδικείου Αλεξανδρούπολης, θεωρώντας ότι η επωνυμία του σωματείου δε διατυπώνεται με τρόπο σαφή, ορισμένο και αναμφίβολο, όπως ορίζεται και συνεπώς η αίτηση για αναγνώρισή του είναι μη νόμιμη. Στη συνέχεια, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι τα ελληνικά δικαστήρια πρώτου και δευτέρου βαθμού προέβησαν σε σωστή εφαρμογή της νομοθεσίας και σε ορθή ερμηνεία των διατάξεων του Συντάγματος [άρθρα 4 παρ. 1, 5 παρ. 2, 12 παρ. 1 και 25] και της ΕΣΔΑ [άρθρα 9, 10, 11 και 14]. Ειδικότερα, το αναιρετικό δικαστήριο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα μέλη του σωματείου επεδίωκαν να εκφράσουν την εθνική τους συνείδηση, κατά τρόπο που να δηλώνεται όχι η σύνδεση με την προγονική καταγωγή και την ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά τους, αλλά η ύπαρξη μιας υπό καταπίεσης τουρκικής μειονότητας στην Ελλάδα. Αν και ο Άρειος Πάγος, κάνει αναφορά στο πόρισμα του στην νομολογία της ΕΔΔΑ, η αναφορά μόνο κατ' επίφαση και επιφανειακή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, εφόσον επί της ουσίας λειτούργησε ως κατασταλτικός νομοθέτης που θυσιάζει το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού μιας μειονότητας για χάρη της δημόσιας τάξεως.

Αναφορικά με τον ισχυρισμό των προσφευγόντων, για την παραβίαση του Άρθρου 6 §1 της ΕΣΔΑ, εφόσον ισχυρίστηκαν ότι δεν έτυχαν δίκαιης δίκης, καθώς η διαδικασία διήρκεσε περισσότερο από δέκα χρόνια, σε τρία επίπεδα δικαιοδοσίας, το δικαστήριο δέχτηκε ότι οι ελληνικές δικαιοδοτικές δεν φέρουν καμία ευθύνη. Η υπόθεση σίγουρα ενείχε κάποιο βαθμό πολυπλοκότητας. Ωστόσο, οι ενδιαφερόμενοι δεν είχαν δείξει καμία ιδιαίτερη επιμέλεια

κατά τη διεξαγωγή της διαδικασίας, αλλά μάλλον την είχαν καθυστερήσει, εφόσον καθυστερούσαν σημαντικά στη σύνταξη των δικογράφων. Συνεπώς, οι δικαστικές αρχές δεν θα μπορούσαν να κατηγορηθούν για αδικαιολόγητες καθυστερήσεις ή περιόδους αδράνειας.

Όσον αφορά την παραβίαση του Άρθρου 11, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απόρριψη του αιτήματος εγγραφής του σωματείου στο Πρωτοδικείο συνιστούσε περιοριστικό μέτρο δυσανάλογο και μη αναγκαίο στο πλαίσιο της λειτουργίας μιας δημοκρατικής κοινωνίας, και συνιστά συνεπώς μη ανεκτό περιορισμό της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι κατά το άρθρο 11. Η παρέμβαση προβλεπόταν από ένα νόμο, που επέτρεπε στα δικαστήρια να απορρίψουν αίτηση καταχωρίσεως σωματείου, εφόσον διαπίστωναν ότι το κύρος των άρθρων του καταστατικού του ήταν αμφίβολο. Επιπλέον, η παρέμβαση είχε ως δικαιολογημένη επιδίωξη την προστασία της δημόσιας τάξης. Ως προς το αν η παρέμβαση ήταν αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου θεμιτού στόχου, σημειώνει το ΕΔΔΑ, η άρνηση εγγραφής του σωματείου είχε ως κίνητρο, κυρίως τη μέριμνα να θέσει τέρμα στην υποτιθέμενη πρόθεση των προσφευγόντων, να διαδώσουν την ιδέα ότι υπήρχε μια εθνική μειονότητα στην Ελλάδα, τα δικαιώματα της οποίας δεν γίνονταν πλήρως σεβαστά. Το επίμαχο μέτρο βασίστηκε δε, σε μια απλή υποψία ως προς τις πραγματικές προθέσεις των ιδρυτών του σωματείου και τις δραστηριότητες που θα μπορούσαν αυτοί να αναλάβουν με την έναρξη της λειτουργίας του. Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, δεν ήταν δυνατό να επαληθευτούν οι προθέσεις τους στην πράξη, καθώς το σωματείο δεν είχε καταχωρηθεί. Επιπλέον, ακόμη και αν υποθεθεί ότι ο πραγματικός σκοπός του συλλόγου ήταν όντως να διαδώσει την ιδέα ότι υπήρχε μια εθνική μειονότητα που ζει στην Ελλάδα, αυτό από μόνο του δεν συνιστούσε απειλή για την δημοκρατική κοινωνία, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψη ότι δεν υπήρχε τίποτα στα άρθρα του καταστατικού του σωματείου που να υποδηλώνει ότι τα μέλη του υποστήριζαν τη χρήση βίας ή αντιδημοκρατικών ή αντι-συνταγματικών μεθόδων προς εκπλήρωση των σκοπών τους. Και τέλος, ακόμα και αν το σωματείο είχε ιδρυθεί, το Πρωτοδικείο μπορούσε να παραγγείλει τη διάλυση του, αν στη συνέχεια να επεδίωκε σκοπό διαφορετικό από εκείνο, που ρητά ορίζεται στο καταστατικό του.

Τέλος, λόγω της μη κερδοσκοπικής υφής του σωματείου, η διαπίστωση της παραβίασης θεωρήθηκε ότι αποτελεί από μόνη της επαρκή και δίκαιη ικανοποίηση για την ηθική βλάβη, και συνεπώς δεν επιδικάστηκε κάποια χρηματική αποζημίωση.

Υπόθεση *Ouranio Toxo and Others v. Greece*¹⁶⁹

Σε αυτήν την υπόθεση γίνεται αναφορά στην παραβίαση του άρθρου 11(1) της Σύμβασης που ορίζει ότι όλοι έχουν ελεύθερα το δικαίωμα του συνέρχεσθε και συνεταιρίζεσθαι συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος ίδρυσης συνδικάτων αλλά και προσχώρησης σε συνδικάτα με σκοπό την προάσπιση προσωπικών συμφερόντων. Στην παρούσα υπόθεση λοιπόν, η ελληνική αστυνομία αφαίρεσε την επιγραφή με το όνομα του συγκεκριμένου κόμματος(Ουράνιο Τόξο) η οποία αναγραφόταν στο σλαβικό αλφάβητο. Το Ουράνιο Τόξο ήταν ένα κόμμα που είχε συσταθεί νόμιμα και ένας από τους στόχους του ήταν η υπεράσπιση της, κατά τα λεγόμενα του, μακεδονικής μειονότητας που ζει στην Ελλάδα. Το να τοποθετηθεί επιγραφή στην πρόσοψη της έδρας του κόμματος, με το όνομα γραμμένο στο σλαβικό αλφάβητο, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αξιόποινη πράξη, ούτε να προκαλέσει από μόνη της μια παρούσα και άμεση απειλή για τη δημόσια τάξη. Η χρήση του όρου “vino-zito” είχε προκαλέσει ομολογουμένως εχθρικά συναισθήματα στον τοπικό πληθυσμό, καθώς η διαφορούμενη σημασία του προσέκρουε στο πατριωτικό ή πολιτικό συναίσθημα της πλειοψηφίας των κατοίκων της Φλώρινας. Ωστόσο, ο κίνδυνος της πρόκλησης εντάσεων μέσα σε μια κοινότητα με χρήση πολιτικών όρων δημοσίως δεν αρκεί από μόνη της για να δικαιολογήσει την παρεμπόδιση της ελευθερίας της οργάνωσης. Όσον αφορά στη συμπεριφορά των αρχών, δυο μέρες πριν από την εξέλιξη των γεγονότων, το δημοτικό συμβούλιο είχε σαφώς υποκινήσει τον πληθυσμό της πόλης να συγκεντρωθεί σε διαμαρτυρία εναντίον των αιτούντων και κάποιο μέλη είχαν λάβε ενεργά συμμετοχή στις διαδηλώσεις. Το δημοτικό συμβούλιο λοιπόν είχε βοηθήσει με τη συμπεριφορά του να αφυπνίσει εχθρικά αισθήματα ενός τμήματος του πληθυσμού εναντίον των προσφευγόντων. Ο ρόλος των κρατικών αρχών ήταν να υπερασπιστεί και να προωθήσει τις αξίες που ενυπάρχουν σε ένα δημοκρατικό σύστημα όπως είναι ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα και η κοινωνική συνοχή. Θα ήταν περισσότερο σύμφωνο με αυτές τις αξίες, εάν οι τοπικές αρχές υποστήριζαν μια πιο διαλλακτική στάση από το να ξεσηκώνουν συγκρουσιακές συμπεριφορές. Όσον αφορά στη συμπεριφορά της αστυνομίας, θα μπορούσε εύλογα να έχει προβλέψει τον κίνδυνο μιας τέτοιας έντασης και ότι αυτή η ένταση θα ξέσπαγε σε εκδηλώσεις βίας και κατάφορες παραβιάσεις του δικαιώματος ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι. Γι' αυτό το κράτος θα έπρεπε να έχει λάβει τα κατάλληλα μέτρα για να εμποδίσει ή, τουλάχιστον, να ελέγξει την εκδήλωση βίας. Ωστόσο αυτό δεν έγινε κι παρά το ότι ειδοποιήθηκε επανειλημμένα, η αστυνομία που

¹⁶⁹ European Court of Human Rights, case *Ouranio Toxo and Others v. Greece* – 74989/01, Judgment 20/10/2005[Section 1]

στάθμεινε στην περιοχή δεν επενέβη τη νύχτα της επίθεσης, ενώ υπαινισσόταν έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού. Επιπλέον ο εισαγγελέας δεν έκρινε απαραίτητο να ξεκινήσει η διεξαγωγή έρευνας στον απόηχο των περιστατικών, για να αποδοθούν ευθύνες. Η έρευνα ξεκίνησε μόλις αφότου οι αιτούντες υπέβαλλαν καταγγελία. Σε περιπτώσεις προσβολής της ελευθερίας του συνέρχεσθε και συνεταιρίζεσθαι από ιδιώτες, οι αρμόδιες αρχές είχαν την υποχρέωση να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα έρευνας. Για τους λόγους αυτούς το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τόσο από πράξεις όσο και από παραλείψεις τους, οι ελληνικές αρχές παραβίασαν το άρθρο 11 της Σύμβασης.

Υπόθεση Efstratiou v. Greece¹⁷⁰

Στην συγκεκριμένη υπόθεση υπήρξε κατηγορία για την παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση που αναγράφεται στο άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση. Σε αυτό το άρθρο αναγράφεται ότι κανείς δεν μπορεί να στερηθεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Κάθε κράτος κατά την άσκηση των λειτουργιών τις οποίες αναλαμβάνει αναφορικά με την εκπαίδευση και τη διδασκαλία, πρέπει να σέβεται το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη διδασκαλία, σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν εντόπισε παραβίαση για το ότι υπήρξε ποινή δύο ημερών και στη συνέχεια(την επόμενη χρονιά) αποβολή μιας μέρας από το σχολείο προς το παιδί, το οποίο δεν μπορούσε να συμμετάσχει σε παρέλαση του σχολείου για την 28^η Οκτωβρίου, εξαιτίας των θρησκευτικών πεποιθήσεων των γονέων του, οι οποίοι ήταν μάρτυρες του Ιεχωβά. Οι γονείς της κοπέλας, ερμήνευσαν λαθεμένα το συγκεκριμένο άρθρο και θεώρησαν ότι αυτή η διάταξη απαγόρευε στην κόρη τους ουσιαστικά να πάρει μέρος σε εκδηλώσεις που εξυμνούν πατριωτικά ιδεώδη στα οποία δεν αντιστοιχούν οι πεποιθήσεις της και στα οποία δεν θα συμμετείχε έτσι και αλλιώς. Το ερμήνευσαν δηλαδή ως προς το κομμάτι του σεβασμού των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων και όχι ως προς την προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση, την οποία θεωρούσαν ότι έπαιρνε το παιδί, έτσι και αλλιώς, παρακολουθώντας τα μαθήματα του σχολείου(εξαιρώντας τα θρησκευτικά). Έτσι το Δικαστήριο έδωσε τη σωστή ερμηνεία στο άρθρο και τόνισε ότι για να ερμηνευτεί σωστά θα πρέπει η ερμηνεία να γίνεται σε συνδυασμό με τα άρθρα 8, 9, 10 της Σύμβασης οπότε δεν εντοπιζόταν και παραβίαση.

¹⁷⁰ European Court of Human Rights, case Efstratiou v. Greece – 24095/94, Judgment 18/12/1996

2.2.3.2 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΑΛΛΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Υπόθεση Βέλάνε Nagy v. Hungary¹⁷¹

Στην εν λόγω υπόθεση η προσφεύγουσα έκανε επίκληση στο Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1, που αφορά στην απόλαυση του δικαιώματος στο σεβασμό της περιουσίας, εφόσον η προσφεύγουσα ήταν μια γυναίκα στην οποία χορηγήθηκε σύνταξη αναπηρίας το 2001, με ποσοστό αναπηρίας που εκτιμήθηκε στο 67%. Σύμφωνα με μια τροποποίηση της μεθόδου προσδιορισμού του επιπέδου της αναπηρίας στη χώρα της, αλλά προφανώς χωρίς καμία ουσιαστική αλλαγή στην υγεία της, το δικαίωμα της σε αυτήν την σύνταξη αποσύρθηκε το 2010. Κατά τα επόμενα έτη, η κατάσταση της εκτιμήθηκε ως αρκετά σοβαρή για την ανάκτηση της σύνταξης. Το 2012 ένας νέος νόμος που τέθηκε σε ισχύ, εισήγαγε την αντικατάσταση της σύνταξης αναπηρίας με επίδομα αναπηρίας και τη θέσπιση συμπληρωματικών κριτηρίων επιλεξιμότητας. Η κ Βέλάνε Nagy υπέβαλε αίτηση για το επίδομα και η κατάσταση της υγείας της πλέον εθεωρείτο ότι πληροί το απαιτούμενο επίπεδο για τη θεμελίωση του δικαιώματος σε αναπηρική σύνταξη. Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν ήταν δικαιούχος της σύνταξης αναπηρίας στις 31 Δεκεμβρίου 2011 και δεν είχε συγκεντρώσει τον απαιτούμενο αριθμό των καλυμμένων από την κοινωνική ασφάλιση ημερών, που απαιτούνταν από το νέο νόμο, δεν μπορούσε να επωφεληθεί του δικαιώματος της στη σύνταξη.

Το ΕΔΔΑ δε διέθετε χρονική δικαιοδοσία να αναθεωρήσει την απόσυρση της σύνταξης το 2010, διότι μετά από απόφαση της αρμόδιας αρχής είχε καταστεί οριστική, ενώ η προσφεύγουσα δεν είχε διαμαρτυρηθεί ενώπιον του Δικαστηρίου σε εύθετο χρόνο. Καταλήγει, ωστόσο, ότι η άρνηση της νέας αίτησης, το 2012 συνιστούσε «υπερβολική και δυσανάλογη επιβάρυνση» της προσφεύγουσας, ερχόμενη σε ρήξη με την αρχή της αναλογικότητας. Αναγνωρίζει ότι τα κράτη έχουν ένα ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τη ρύθμιση την πρόσβαση των πολιτών σε παροχές αναπηρίας, όμως δεν μπορεί να στερήσει τα δικαιώματα τους επί της ουσίας. Επιπλέον, ως «θέμα του κράτους δικαίου», το ΕΔΔΑ τόνισε «την αρχή της *impossibilium nulla* ... [διότι] η προσφεύγουσα είχε εκ των υστέρων κατηγορηθεί ότι δεν κατέβαλε στο παρελθόν επαρκείς εισφορές, όπως αυτές καθορίζονται από τη νέα νομοθεσία, εφόσον πρόκειται για μια κατάσταση στην οποία δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί »(παρ. 53). Αυτό ήταν και η βάση της αποδοχής της προσφυγής

¹⁷¹ European Court of Human Rights, Case BÉLÁNÉ NAGY v. Hungary- 53080/13, *Judgement* 10/02/2015

και της αναγνώρισης της παραβίασης του εν λόγω άρθρου με ψήφους 4/3. Παράλληλα, το ΕΔΔΑ επιδίκασε και χρηματική αποζημίωση, η οποία έπρεπε να καταβληθεί από το εναγόμενο κράτος στην προσφεύγουσα εντός διαστήματος 3 μηνών από την έκδοση της τελεσίδικης απόφασης.

Η εξεταζόμενη υπόθεση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι το άρθρο Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης δεν είχε ποτέ έως τότε ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, ότι υποχρεώνει τα κράτη μέλη να παρέχουν στα άτομα που δικαιούνται παροχές κοινωνικής ασφάλισης, με τη μορφή των συντάξεων αναπηρίας, ανεξάρτητα από το αν μπορούν νόμιμα να διεκδικήσουν μια τέτοια σύνταξη βάσει του εσωτερικού δικαίου. Με τα χρόνια, η νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση έχει καταστεί ασαφής. Εν τω μεταξύ, το Δικαστήριο έχει καταστήσει πολυάριθμες αποφάσεις σε μια μεγάλη ποικιλία από κοινωνικές παροχές, συντάξεις, κλπ, όμως δεν είναι πάντα σαφές πότε θέτει τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ «αδιοκτησίας» και «απλή ελπίδας» για την απόκτηση μιας παροχής ή μεταξύ εύλογης ή δυσανάλογης παρέμβασης στα δικαιώματα ενός προσώπου. Η νομολογία του ΕΔΔΑ περί κοινωνικής ασφάλισης παραμένει ευάλωτη στην κριτική, επίσης, λόγω της έντασης που συνδέεται με την προστασία των «κοινωνικών» συμφερόντων κάτω από την ομπρέλα ενός εγγράφου που κατά κύριο λόγο αφορά «ατομικά και πολιτικά».

Υπόθεση Andreas Azinas v. Cyprus¹⁷²

Σε αυτή την υπόθεση ο προσφεύγων επικαλέστηκε στο Άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης σχετικά με τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των αρμοδίων κυπριακών δικαστηρίων, εφόσον ισχυρίστηκε ότι η διαδικασία άρχισε στις 8 Οκτωβρίου του 1982, η πρωτόδικη απόφαση εξεδόθη στις 12 Ιουνίου 1991 και η απόφαση επί της προσφυγής, στις 20 Ιουλίου 1999. Ο προσφεύγων προέβαλε επίσης παραβίαση του Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 λόγω της απόφασης του κυπριακού κράτους να του στερήσει τις συνταξιοδοτικές παροχές του.

Ειδικότερα ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση, ήταν ένας πρώην ανώτερος δημόσιος υπάλληλος, ο οποίος είχε απογυμνωθεί των συνταξιοδοτικών του δικαιωμάτων κατόπιν ποινικής καταδίκης του για κλοπή και κατάχρηση εξουσίας. Υποστήριξε ότι οι εισφορές που είχε καταβάλει κατά τη διάρκεια των 20 χρόνων της υπηρεσίας του, καθώς και η δέσμευση

¹⁷² European Court of Human Rights, *Andreas Azinas v. Cyprus*-56679/00, Judgement 19/06/2001

του εργοδότη του για τη χρηματοδότηση της σύνταξης του, μαζί με τις παροχές και το ποσό σύνταξης του, αποτελούσαν κεκτημένα του σύμφωνα με τους σκοπούς του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 και για τον λόγο αυτό ισχυρίστηκε ότι αυτή η διάταξη είχε παραβιαστεί (§34). Το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο προσφεύγων, κατά την είσοδό στη δημόσια υπηρεσία στην Κύπρο, είχε αποκτήσει ένα δικαίωμα που αποτελούσε «κεκτημένο» εντός της έννοιας του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου Νο 1. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την αναθεωρημένη έκδοση του άρθρου 79 (7) του περί Δημόσιας Υπηρεσίας Νόμου αρ 33/67, που προβλέπει ότι η σύνταξη θα καταβάλλεται στη σύζυγο και τα τέκνα απολυμένου δημόσιου υπαλλήλου, σαν να είχε πεθάνει κατά την ημερομηνία της απόλυσης του.

Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι, ενώ το συνταξιοδοτικό δικαίωμα δεν αποτελούσε, ως τέτοιο, αντικείμενο εγγύησης από τη σύμβαση, «σύμφωνα με τη νομολογία των θεσμών που εποπτεύουν την εφαρμογή της Σύμβασης, το δικαίωμα σε σύνταξη που βασίζεται στην απασχόληση, μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να εξομοιωθεί σε δικαίωμα ιδιοκτησίας». Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, όταν έχουν καταβληθεί ειδικές εισφορές, και μάλιστα το Δικαστήριο είχε ήδη προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα με την ερμηνεία του: "Αυτή μπορεί να είναι η περίπτωση κατά την οποία [...] ο εργοδότης, όπως στην προκειμένη περίπτωση, έχει αναλάβει μια πιο γενική υποχρέωση να καταβάλει σύνταξη με όρους που μπορούν να θεωρηθούν ως μέρος της σύμβασης εργασίας.

Αναφορικά με την παραβίαση του Άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης σχετικά με τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των αρμοδίων κυπριακών δικαστηρίων και την άρνηση δίκαιης δίκης, το ΕΔΔΑ την έκρινε απορριπτή, εφόσον κατά την λήψη της απόφασης, η υπόθεση βρισκόταν ακόμα στις αίθουσες των κυπριακών δικαστηρίων, και επομένως δεν θεωρήθηκε ότι είχε εξαντληθεί κάθε διαθέσιμο, εγχώριο, ένδικο μέσο

Υπόθεση A, B and C v. Ireland¹⁷³

Η παράθεση της παρακάτω υπόθεσης θεωρείται σημαντική, γιατί εγείρει το φλέγον ζήτημα της άμβλωσης, με τις προσφεύγουσες να επικαλούνται την παραβίαση του Άρθρου 8 περί της προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Τα περιστατικά της υπόθεσης A, B και C κατά Ιρλανδίας αφορούν τρεις γυναίκες, οι οποίες βάσει της ιρλανδικής νομοθεσίας περί απαγόρευσης των αμβλώσεων υποχρεώθηκαν να τερματίσουν τις εγκυμοσύνες τους στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι τρεις υποθέσεις παρουσιάζουν κάποιες διαφορές αλλά και σημαντικές

¹⁷³ European Court of Human Rights, Case A, B and C v. Ireland- 25579/05, Judgement 16/12/2010

ομοιότητες. Η Α, μια Ιρλανδή γυναίκα με κατάθλιψη, άνεργη, ανύπαντρη, πάμφτωχη με τέσσερα παιδιά των οποίων έχει στερηθεί την επιμέλεια, διαπιστώνει την ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη της και αναγκάζεται να δανειστεί με υψηλό επιτόκιο, προκειμένου να ταξιδέψει μυστικά στο Ηνωμένο Βασίλειο για να προβεί σε άμβλωση. Η Β, επίσης Ιρλανδή, χωρίς την οικονομική δυνατότητα να συντηρήσει τον εαυτό της και ένα παιδί και με πενιχρά οικονομικά μέσα ακολουθεί την ίδια οδό. Η C, Λιθουανή και κάτοικος Ιρλανδίας, είναι και η μόνη που δικαιώνεται από το ΕΔΔΑ, διεξάγει την άμβλωσή της στο Ηνωμένο Βασίλειο, φοβούμενη για τον κίνδυνο της ζωής της και του παιδιού, αφού η ίδια είναι καρκινοπαθής. Αδυνατεί να λάβει απαντήσεις στο ζήτημα του κινδύνου της υγείας της αλλά και να διενεργήσει την άμβλωση στη χώρα όπου διαμένει, παρά το γεγονός ότι το ιρλανδικό δίκαιο επιτρέπει σε θεωρητικό επίπεδο την άμβλωση, σε περίπτωση που κινδυνεύει από την εγκυμοσύνη η ζωή της μητέρας.

Χαρακτηριστικό της υπόθεσης Α, Β και C είναι ότι διαιρέθηκε σε δυο μέρη, στο πρώτο μέρος που αφορά το αίτημα των δύο πρώτων προσφυγουσών, το οποίο και τελικά απορρίφθηκε από το ΕΔΔΑ και το δεύτερο, στο οποίο δικαιώνεται η τρίτη προσφεύγουσα για παραβίαση του δικαιώματός της στην ιδιωτική ζωή βάσει του άρθρου 8 της Σύμβασης. Τέσσερα είναι τα βασικά επιχειρήματα του Δικαστηρίου, τα οποία θεμελιώνουν την απόρριψη του αιτήματος των Α και Β, και τη δικαίωση του αιτήματος της C. Πρώτον, το ΕΔΔΑ αποδέχεται ο περιορισμός ή η απαγόρευση της άμβλωσης δύναται να θεωρηθεί ως παρέμβαση στο δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, το οποίο μεταξύ άλλων εγγυάται τη φυσική και ψυχική ακεραιότητα του ατόμου. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν προέβη στην αναγνώριση του δικαιώματος της γυναίκας στην άμβλωση βάσει άρθρου 8 ΕΣΔΑ, άποψη που εδράζεται αφενός στην ανάγκη στάθμισης μεταξύ των ισότιμων δικαιωμάτων της μητέρας και του παιδιού, τα οποία εκ των πραγμάτων είναι αξεδιάλυτα συνδεδεμένα, και αφετέρου στο πεδίο διακριτικής ευχέρειας που τα κράτη διαθέτουν σε ζητήματα ηθικής, όπως η άμβλωση. Δεύτερον, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ως βαρύνουσας σημασίας τη δικαιοποίηση της ‘ηθικής’ στην Ιρλανδία μέσω των δημοψηφισμάτων του 1983 και 2002, στα οποία ανάγεται σε πολλές περιπτώσεις, για να αποτυπώσει την ‘ηθική’, συνταγματική νομιμοποίηση της περιοριστικής για τις άμβλώσεις ιρλανδικής νομοθεσίας. Το ΕΔΔΑ ουσιαστικά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εφόσον η απαγόρευση της ιρλανδικής νομοθεσίας στο ζήτημα των άμβλώσεων δεν είναι απόλυτη, προβλέπει δηλαδή έστω και μια εξαίρεση (σε περίπτωση κινδύνου της ζωής της μητέρας) είναι και αναλογική. Το τρίτο επιχειρήμα του ΕΔΔΑ έχει οντολογική χροιά, στο βαθμό που αυτό ουσιαστικά προβαίνει σε αφηρημένο και όχι συγκεκριμένο έλεγχο των

πραγματικών περιστατικών ότι: α) δεν υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος πληροφόρησης για τη διεξαγωγή άμβλωσης στο εξωτερικό και β) ότι οι αιτούσες δεν υπέστησαν κάποια ψυχολογική πίεση, οικονομική επιβάρυνση ή μετεγχειρητικές συνέπειες οι οποίες να συνιστούν αδικαιολόγητη παρέμβαση στο δικαίωμα τους στην ιδιωτική ζωή, εξ αιτίας του υφιστάμενου, απαγορευτικού για τις άμβλώσεις νομοθετικού πλαισίου της Ιρλανδίας. Τέταρτον, η διαφοροποίηση του Δικαστηρίου στην περίπτωση της C, είναι επιβεβλημένη δεδομένου ότι στο Ιρλανδικό δίκαιο δεν προβλέπονταν μια ειδική διαδικασία που να ενεργοποιεί τον μοναδικό νόμιμο λόγο άμβλωσης στην Ιρλανδία.

Οι 3 περιπτώσεις, παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν, μεταφέρουν την εικόνα μιας επαχθούς για τις γυναίκες έννομης τάξης που απαγορεύει την άμβλωση, με τρόπο τέτοιο που να συνεπάγεται ένα *ανυπέρβλητο βάρος* στη γυναίκα που εγκυμονεί χωρίς να το επιθυμεί, δημιουργώντας σε βάρος της αδικαιολόγητες, διαπλεκόμενες διακρίσεις (intersectionality) στις υπηρεσίες υγείας, στο προσωπικό τους αλλά και στον κοινωνικό περίγυρο τους, οδηγώντας τελικά στην απομόνωση και το στιγματισμό τους. Το ΕΔΔΑ έχει αποφύγει έως τώρα να αναγνωρίσει το δικαίωμα στην άμβλωση, όπως και αντίστοιχα το δικαίωμα του εμβρύου στη ζωή. Βεβαίως, κανείς δεν απαιτούσε από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει στην εξεταζόμενη το δικαίωμα στην άμβλωση, ως θεμελιώδες δικαίωμα, το οποίο θεμελιώνεται στο άρθρο 8, ούτε όμως και να διαπιστώσει οριστικά αν το έμβρυο συνιστά ή όχι υποκείμενο του δικαιώματος στη ζωή κατά το άρθρο 2 της Σύμβασης. Ο ρόλος του ΕΔΔΑ δεν είναι σε καμία περίπτωση να επιβάλει σε κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης τη διάπλαση ενός δικαιώματος, η ύπαρξη του οποίου είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί ακόμη και από κράτη μέλη με ήπια και επιτρεπτικά για τις άμβλώσεις νομοθετικά μέτρα.

Αντιθέτως θα μπορούσε να χαράξει ένα νέο δρόμο για την ιρλανδική νομοθεσία με την ανάδειξη της έννοιας του «επαχθούς βάρους», που το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο επιβάλει στις γυναίκες, τονίζοντας την αδικαιολόγητη διάκριση που υφίσταται, ακόμη και σε κοινωνικό επίπεδο, μεταξύ γυναικών που διαθέτουν ή όχι τα οικονομικά μέσα, για τη διενέργεια άμβλώσεων εκτός Ιρλανδίας. Η αδικαιολόγητη αυτή διάκριση οδηγεί σε πολλαπλή προσβολή των χαρακτηριστικών της γυναίκας (φύλο σε συνδυασμό με την κοινωνική και οικονομική θέση) προσβάλλοντας άμεσα το άρθρο 14 ΕΣΔΑ. Παράλληλα, η έλλειψη πληροφόρησης, μετεγχειρητικής ιατρικής φροντίδας και ψυχικής υποστήριξης δοκιμάζουν τα όρια των άρθρων 3, 10 αλλά και 8 ΕΣΔΑ, ιδίως όσον αφορά την προστασία της φυσικής και ψυχικής ακεραιότητας του προσώπου που προστατεύεται στο πλαίσιο του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου.

2.2.3.3 ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Αυτό που αναμφίβολα προκύπτει μέσα από την ενδελεχή μελέτη υποθέσεων που εκδικάστηκαν από το ΕΔΔΑ, είναι η ιδιαίτερη σημασία που εύλογα αποδίδεται στην ΕΣΔΑ ως θεματοφύλακα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα, το ΕΔΔΑ με τη νομολογία του έχει προσδώσει μια νέα δυναμική πνοή στο λιτό και περιεκτικό κείμενο της, εφόσον διαμόρφωσε και εξακολουθεί να διαμορφώνει μια «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη δικαιωμάτων του ανθρώπου». Με δεδομένο ότι οι διατάξεις της ΕΣΔΑ έχουν άμεση και υπερνομοθετική ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών, το ΕΔΔΑ τις ερμηνεύει με τρόπο δεσμευτικό υποχρεώνοντας τις χώρες σε συμμόρφωση τόσο σε αυτές, όσο και στη νομολογία του. Αυτό όμως που προκαλεί αναμφισβήτητα έκπληξη είναι η ηχηρή απουσία από την νομολογία του ΕΔΔΑ, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ενός άλλου κείμενου-σταθμού για το ευρωπαϊκό κοινωνικό κεκτημένο.

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, που εγκρίθηκε αρχικά το 1961 στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης ως αντιστάθμισμα της ΕΣΔΑ, έχει αποκτήσει αυξανόμενη σημασία και προβολή που προέκυψε από την «αναζωογόνηση» του στη δεκαετία του 1990, ιδιαίτερα με την έναρξη ισχύος το Πρόσθετου Πρωτοκόλου περί Συλλογικών Προσφυγών το 1998, το οποίο και είχαν αποδεχθεί 14 κράτη μέλη της ΕΕ, μέχρι το τέλος του 2015. Οι αλληλεπιδράσεις με την ΕΕ έχουν γίνει επίσης πια συνηθέστερες : το παράγωγο δίκαιο της ΕΕ ενέπνευσε μια σειρά από διατάξεις που περιλαμβάνονται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988 στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1996, η οποία επικαιροποίησε και επέκτεινε τον κατάλογο των εγγυήσεων που περιλαμβάνονται στην αρχική πράξη. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ECESR), το σώμα των εμπειρογνομόνων που είναι επιφορτισμένο με την εποπτεία της συμμόρφωσης με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, προβαίνει σε εκτιμήσεις του κατά πόσον τα εθνικά μέτρα εφαρμογής της νομοθεσίας της ΕΕ συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

Προκαλεί επομένως, έκπληξη το γεγονός ότι ακόμη και οι πιο πρόσφατες εξελίξεις σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της ΕΕ, έχουν αγνοήσει σε μεγάλο βαθμό τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Παρά το γεγονός ότι ο

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης αναφέρεται στις Συνθήκες της ΕΕ, η Συνέλευση που συνέταξε τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κατά την περίοδο 1999-2000 δανείστηκε μόνο επιλεκτικά από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, ως πηγή έμπνευσης για τις κοινωνικές διατάξεις της. Οι αξιολογήσεις του αντίκτυπου που συνοδεύει τις νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αν και αναφέρονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 2005, δεν αναφέρονται άμεσα στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει με την πρακτική του επανορθώσει γι' αυτό : αν και έχει αναφερθεί κατά καιρούς στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη ως πηγή καθοδήγησης για την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, έχει μέχρι σήμερα αρνηθεί να ευθυγραμμίσει το κείμενο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με εκείνο της ΕΣΔΑ, ως πηγή έμπνευσης για την ανάπτυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του δικαίου που διασφαλίζει το σεβασμό, σύμφωνα με το άρθρο 6 (3) της Συνθήκης της ΕΕ.

Η κατάσταση αυτή δεν είναι βιώσιμη. Η σημερινή έλλειψη συντονισμού δημιουργεί τον κίνδυνο εκδόσεως αντιφατικών υποχρεώσεων που επιβάλλονται στα κράτη μέλη της ΕΕ, αντίστοιχα, ως μέλη της ΕΕ και ως κράτη μέρη στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων βρήκε ότι οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν από τη Σουηδία, προκειμένου να συμμορφωθούν με την απόφαση Laval του 2007 του ΕΔΔΑ, παραβίαζαν τις απαιτήσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Η αποτυχία του ΕΔΔΑ να λάβει υπόψη τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, αποτελεί επίσης πηγή εντάσεων που προκύπτουν από τις συστάσεις, που απευθύνονται προς τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού εξαμήνου ή για κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ υπό οικονομική βοήθεια: έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έκρινε ότι μια σειρά από μέτρα που έλαβε η Ελλάδα μετά τα bailouts του 2010 και του 2012, ήταν κατά παράβαση των υποχρεώσεων της χώρας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

Για να προχωρήσουμε πέρα από το σημερινό αδιέξοδο, θα έπρεπε να διερευνηθούν κάποιες εναλλακτικές. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο θα μπορούσε να αναγνωρίζει ρητά το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για την ανάπτυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τουλάχιστον, θα μπορούσε να το κάνει με την ερμηνεία των διατάξεων του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αντιστοιχούν σε δικαιώματα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, σύμφωνα με την ερμηνεία που δίδεται σε αυτή την τελευταία πράξη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία είναι ειδικά επιφορτισμένη με το έργο της αξιολόγησης από νομικής άποψης, της νομοθεσίας και των πολιτικών των Κρατών- μελών. Επιπλέον όμως, το Δικαστήριο θα μπορούσε να αναζητήσει έμπνευση από το Χάρτη για την ανάπτυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που περιλαμβάνονται μεταξύ των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ, ευθυγραμμίζοντας έτσι την ιδιότητα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με αυτήν της ΕΣΔΑ. Όπως αναγνώρισε το ίδιο το Δικαστήριο, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ (είτε στην αρχική έκδοση του 1961 ή στην αναθεωρημένη μορφή του 1996), και ως εκ τούτου παρέχει ένα επίσημο και εκτεταμένο κατάλογο των κοινωνικών δικαιωμάτων, στον οποίο συναινούν όλα τα κράτη της Ευρώπης των 28.

Παράλληλα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης θα μπορούσε να διαδραματίσει μεγαλύτερο ρόλο στην εκτίμηση του αντικτύπου που συνοδεύει τις νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αυτό θα βοηθήσει σε μεγάλο βαθμό στην εξασφάλιση ότι η νομοθεσία της ΕΕ πρέπει να αναπτυχθεί κατά τρόπο που να συνάδει πλήρως με τις υποχρεώσεις των κρατών μελών στο διεθνές δίκαιο, μειώνοντας έτσι τον κίνδυνο να βρεθούν αντιμέτωπα με αντικρουόμενες διεθνείς υποχρεώσεις. Θα εκπληρώσει επίσης την εντολή της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία δεσμεύει την ΕΕ να «λάβει υπόψη τις απαιτήσεις που συνδέονται με την προαγωγή υψηλού επιπέδου απασχόλησης, την εγγύηση επαρκούς κοινωνικής προστασίας, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, και ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κατάρτισης και προστασίας της ανθρώπινης υγείας κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της.

Β' Μέρος: Η διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και πως επηρεάζονται τα κοινωνικά δικαιώματα εν καιρώ κρίσης

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΤΗΝ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η κοινωνική πολιτική αποτελεί ένα πλέγμα ποικίλων δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν σε ποικίλες μορφές υπηρεσιών, παροχών και επιδοτήσεων προς το κοινωνικό σύνολο, με στόχο την αντιμετώπιση μιας σειράς κινδύνων που ταλανίζουν την κοινωνία, ενώ περιγράφεται ως η καταγραφή, ιεράρχηση και κάλυψη κοινωνικών κινδύνων και αναγκών μέσα από ένα σύνολο παροχών και ρυθμίσεων σε τομείς όπως η υγεία, η ασφάλιση, η απασχόληση, η στέγαση και οι προνοιακές υπηρεσίες.¹⁷⁴

Ως όρος αφορά, αφενός ένα σύνολο μορφών και μεθόδων κοινωνικής δράσης και παρέμβασης, και αφετέρου ένα αντικείμενο μελέτης καθώς και επιστημονικής ανάλυσης των επί μέρους πολιτικών που την απαρτίζουν. Ενώ κατά καιρούς έχει υποστηριχθεί ότι πρόκειται για ένα ξεχωριστό επιστημονικό πεδίο, σήμερα γίνεται πλέον ευρέως αποδεκτό, ότι πρόκειται για ένα διεπιστημονικό πεδίο αφού περιλαμβάνει μεθόδους ανάλυσης και έρευνας που άπτονται στην επιστήμη της κοινωνιολογίας, της δημογραφίας, της νομικής, της οικολογίας, της στατιστικής κ.α.¹⁷⁵ Και αυτό γιατί ο ρόλος της κοινωνικής πολιτικής σχετίζεται με αυτόν της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής. Η αναζήτηση για συντονισμό και συνοχή των πολιτικών πρέπει να λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι οι ιδέες περί κοινωνικής πολιτικής και του ρόλου της στην ανάπτυξη έχουν αλλάξει ριζικά στο πέρασμα του χρόνου,

¹⁷⁴ Λ.Λ. Λιαρόπουλος, «Οργάνωση Υπηρεσιών και Συστημάτων Υγείας» Α τόμος, Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα, 2007, σελ.

¹⁷⁵ Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 2.

υπογραμμίζοντας τη δυσκολία εξεύρεσης ξεκάθαρων προσεγγίσεων στην κοινωνική επένδυση, την ανακούφιση της φτώχειας και την δικαιοσύνη.¹⁷⁶

Η οριοθέτηση του όρου συνδέεται αφενός με την διευθέτηση ζητημάτων όπως η κοινωνική δικαιοσύνη και ο ρόλος των κοινωνικών δικαιωμάτων και αφετέρου με διαδικασίες όπως η αναδιανομή πόρων και η κοινωνική προστασία, ενώ αντικατοπτρίζει πλέγματα ηθικών και φιλοσοφικών αξιών και κοινωνικά πρότυπα. Πρόκειται ουσιαστικά για μια ακροβασία μεταξύ κοινωνικής κατάκτησης και κοινωνικού ελέγχου και ένας αντικατοπτρισμός της κρατούσας αντίληψης για τη σχέση μεταξύ οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής. Σύμφωνα με τον ακαδημαϊκό θεμελιωτή της ως γνωστικού αντικειμένου R. Titmuss, όπως και να επιχειρήσει να την ορίσει κανείς αυτή ενσωματώνει τρεις αντικειμενικούς σκοπούς: 1) αποσκοπεί στο να είναι μια ευεργετική πολιτική που θα επιφέρει ευημερία στους πολίτες, 2) περιλαμβάνει οικονομικούς σκοπούς και μέσα και 3) εμπερικλείει κάποιο μέτρο προοδευτικής αναδιανομής.

Η φύση της ταυτίζεται άμεσα με τις αξίες που αυτή καλείται να υπηρετήσει και οι οποίες διαμορφώνουν τα όρια άσκησης της, ενώ καταρτίζει ένα πλαίσιο θεσμοθετημένων κοινωνικών παροχών.¹⁷⁷ Σχετίζεται κυρίως με τις επιλογές ανάμεσα σε αντιτιθέμενους πολιτικούς σκοπούς και στόχους, καθώς επίσης τον τρόπο που αυτοί συγκροτούνται. Σε πρώτη ανάγνωση σημαίνει αναδιανομή και ως εκ τούτου διερευνά τον τρόπο κατανομής και των επιδράσεων που ασκούν οι πολιτικές αναδιανομής της ευημερίας, εφόσον η αναδιανομή αυτή συνιστά την κατεξοχήν νομιμοποιητική λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής. Η κοινωνική πολιτική ως κοινωνική δράση παίρνει πρακτικά τρεις μορφές προστασίας και αναδιανομής. Πρώτον, τη ρύθμιση για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής, δεύτερον τη φορολογία για την προστασία των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων και τέλος, τις παροχές σε είδος και σε χρήμα προκειμένου να επιτευχθούν στόχοι κοινωνικής ευημερίας.

1.2 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ & ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ

Η διαμόρφωση των κοινωνικών πολιτικών συνδέεται άρρηκτα με την επιδίωξη για πραγμάτωση κοινωνικής αλλαγής, μέσω της άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων.

¹⁷⁶ Jose Vargas-Hernandez, Mohammad Reza Noruzi, Irani Farhad Nezhad Haj Ali. "What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing?", *International Journal of Business and Social Science*, 2011, 2 (10), pp.287. <hal-00817798>

¹⁷⁷ Δημήτρης Βενιέρης, «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα-Το τέλος των Ύμνων», *Επιστημονικές Εκδόσεις Τόπος*, Αθήνα, 2013, σελ. 79-81.

Κοινωνική παρέμβαση διαφορετικής υφής εμπεριέχει μια εξισωτική δυναμική με διαφορετικό διαμέτρημα, άμεση συνδεόμενη με την αναλογία καθολικότητας-επιλεκτικότητας και μεταξύ των διαθέσιμων πόρων χρηματοδότησης. Στις καθολικές πολιτικές εξισωτικού διαμετρήματος θα μπορούσαν να ενταχθούν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, η δημόσια περίθαλψη, τα δικαιώματα κοινωνικής συμμετοχής και η δημόσια εκπαίδευση. Θεωρείται ότι η οριζόντια αναδιανεμητική επιλεκτική κοινωνική ασφάλιση βάσει των εισφορών, υστερεί σημαντικά έναντι της κάθετης αναδιανεμητικής καθολικής κοινωνικής πρόνοιας με κριτήριο την ανάγκη. Οι επιλεκτικές πολιτικές που θεσπίζουν θετικές διακρίσεις για την προστασία των περισσότερων ευπαθών κοινωνικών ομάδων, θεωρείται από την άλλη πλευρά ότι μπορούν να επιφέρουν σημαντικές θετικές επιδράσεις.¹⁷⁸

Οι θεμελιώδεις τομείς της κοινωνικής πολιτικής δημιουργούν τον πυρήνα των κοινωνικών παροχών ,αλλά και της αναγνώρισης των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως την κοινωνική ασφάλεια, την υγεία, την εκπαίδευση, την απασχόληση, το περιβάλλον, την κατοικία. Τα πεδία αυτά αρθρώνονται γύρω από ένα πλέγμα επεμβάσεων σε ευρεία γκάμα ζητημάτων που αφικνούνται από το σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής, την επιβολή της φορολογίας, έως και την προάσπιση βασικών δικαιωμάτων για υγεία, παιδεία και εκπαίδευση. Η θέσπιση δε, των κοινωνικών δικαιωμάτων αν και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της νεωτερικής εποχής, δεν επέφερε απαραίτητα την εξάλειψη της κοινωνικής ανισότητας που χαρακτηρίζει τις καπιταλιστικές κοινωνίες, καθώς δεν μετέβαλε ριζικά τις άνισες σχέσεις στις οποίες εδράζεται η κοινωνία αυτή. Τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν σημαντικές κατακτήσεις και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της ιστορικής εξέλιξης της κοινωνικής πολιτικής. Μολαταύτα το κράτος πρόνοιας αν και έχει ταυτιστεί με την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν κατάφερε να θεραπεύσει όλες τις παθογένειες της σύγχρονης κοινωνίας. Η τάση συρρίκνωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων που χαρακτηρίζει τη νεωτερική εποχή και ιδιαίτερα υπό το πρίσμα εξελίξεων όπως η παγκοσμιοποίηση, είναι μια απτή πραγματικότητα η οποία θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με νέες μορφές δράσης ικανές να ανθίστανται στα νέα δεδομένα.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Δημήτρης Βενιέρης, «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα-Το τέλος των Ύμνων», Επιστημονικές Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2013, σελ.84-85.

¹⁷⁹ Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 32-33.

Όσον αφορά τη νεωτερική κοινωνική πολιτική η άσκηση της στο παρελθόν έως σήμερα αρθρώνεται βάσει κάποιων αρχών αναφορικά με το πως διαπλέκονται ιδιωτικός και δημόσιος τομέας, καθώς επίσης και την έκταση και το χαρακτήρα της κρατικής παρέμβασης στη σφαίρα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Έτσι η επιστήμη έχει παράξει δυο βασικά μοντέλα κοινωνικής πολιτικής το υπολειμματικό και το αναδιανεμητικό/θεσμικό. Το υπολειμματικό μοντέλο έκανε την εμφάνιση τα μεσοπολεμικά και τα πρώτα χρόνια με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και διευρύνθηκε η κοινωνική λειτουργία του κράτους, ενώ διαμορφώθηκε σε σχέση με το κράτος πρόνοιας. Η κάλυψη των αναγκών είχε χροιά ατομοκεντρική, ήταν δηλαδή ευθύνη του ίδιου του ατόμου, της οικογένειας της κοινότητας, με την κρατική παρέμβαση να είναι περιορισμένης έκτασης, εφόσον παρείχε ένα «δίκτυ ασφαλείας» για την αποφυγή της εξαθλίωσης ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων. Το πρότυπο αυτό ταυτίστηκε με την επιλεκτική μορφή κάλυψης αναγκών από το κράτος, είχε κατασταλτική και όχι προληπτική λειτουργία, ενώ πολλές φορές οδηγούσε στην περιθωριοποίηση των αποδεκτών της κρατικής αρωγής. Ιδεολογικά εξέφραζε τις νεοφιλελεύθερες ιδέες περί κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, μιας τάσης που εν μέσω της παγκοσμιοποιημένης αγοράς τείνει να αναβιώνει.¹⁸⁰

Το θεσμικό/αναδιανεμητικό μοντέλο εφαρμόστηκε στην Αγγλία της δεκαετίας του 50' και του 60' και ταυτίστηκε με την ιδεολογία του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, τη σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία και την κεϋνσιανή αντίληψη για την οργάνωση οικονομίας και κράτους. Χαρακτηριστική εδώ, είναι η διεύρυνση του κράτους πρόνοιας σε συνδυασμό με αναδιανεμητικές πολιτικές που αποσκοπούν στην αύξηση της κοινωνικής συνοχής, με την παράλληλη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων. Η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών θεμελιώνεται σε μια σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων που είναι συνώνυμα της ουσιαστικής ιδιότητας του πολίτη. Κατισχύει η καθολική μορφή κάλυψης και δια το λόγο αυτό αποφεύγεται η περιθωριοποίηση ,ενώ ενισχύεται η πρόληψη μέσω εδραιωμένων θεσμών (εξού και ο όρος θεσμικό) και όχι μέσω της αποσπασματικής και ad hoc αντιμετώπισης των προβλημάτων. Το μοντέλο αυτό, θεωρήθηκε από πολλούς το όχημα της μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό. Το μοντέλο αυτό άρχισε να υποχωρεί σταδιακά υπό το βάρος των πιέσεων για μείωση των κρατικών δαπανών.

¹⁸⁰ Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 12-13.

Ένα τρίτο μοντέλο που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 70'-80' μετά την κρίση του ευρωπαϊκού μοντέλου για διευρυμένο κράτος πρόνοιας, ήταν το μικτό ή νέο πλουραλιστικό, σε μια προσπάθεια για εξεύρεση ενός λεγόμενου «τρίτου δρόμου» ως απάντηση στο δίλημμα δημόσιο ή δημοτικό. Το μοντέλο αυτό αίρει τη θεώρηση του κράτους και της κοινωνίας ως πόλων αντίθετων και επικεντρώνει σε μια σύμπραξη αυτών με σκοπό τη μείωση των δαπανών, την αύξηση της αποτελεσματικότητας και την αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών. Στην πορεία ο πλουραλιστικός χαρακτήρας από το επίπεδο εφαρμογής, μετακυλίστηκε στο επίπεδο του σχεδιασμού της πολιτικής, εφόσον προωθήθηκαν περισσότερο ολοκληρωμένες συμπράξεις των διάφορων φορέων, η προώθηση των δικτύων ως μορφωμάτων κοινωνικής οργάνωσης και η ανάληψη από το κράτος ενός ρόλου υποστηρικτικού και διευκολυντικού. Στη σύγχρονη μορφή του το μικτό πρότυπο προσεγγίζεται ως η από κοινού παρέμβαση κράτους, οικογένειας, κοινωνίας πολιτών και αγοράς, η οποία εμπλέκοντας διαφορετικούς μεταξύ τους φορείς, αποσκοπεί στην μεγαλύτερη εξειδίκευση στον χρήστη, με την παράλληλη βελτίωση της ποιότητας των παροχών και μείωση του κόστους.¹⁸¹

Επειδή αρκετές αναφορές έχουν ήδη γίνει στο κράτος πρόνοιας, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ως όρος αναφέρεται κυρίως σε μια ιστορική μορφή του αστικού, εθνικού κράτους, το οποίο σαν χαρακτηριστικό φέρει τη διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας του, ενώ μεριμνά για την κοινωνική προστασία των πολιτών και τη διασφάλιση της ευημερίας τους. Πρέπει στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι το ευρωπαϊκό κράτος πρόνοιας, όπως αυτό περιγράφεται από σκοπιές στόχων και πολιτικών αποτελεί ένα ιδεατό μοντέλο, στο οποίο λιγότερο ή περισσότερο προσιδιάζουν τα υφιστάμενα, καπιταλιστικά κράτη. Επιπρόσθετα, στα πλαίσια του καπιταλισμού, η κοινωνική πολιτική δεν ασκείται μόνο από τα κράτη πρόνοιας, εφόσον κοινωνίες με διαφορετική όχι μόνο οργάνωση, αλλά και μορφή εξουσίας ανέπτυξαν οικεία συστήματα με αντικείμενο τον κοινωνικό έλεγχο και την κάλυψη ζωτικών αναγκών του συνόλου.

Η έννοια της κοινωνικής πολιτικής του σήμερα, είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την προβληματική περί της έκτασης και του χαρακτήρα της παρέμβασης που ασκείται από το κράτος, καθώς επίσης και με το κράτος πρόνοιας ως εφαρμοζόμενη πρακτική και ως ιδεατό μοντέλο. Είναι εύλογο λοιπόν, ότι μεγάλο τμήμα του επιστημονικού πεδίου της κοινωνικής

¹⁸¹ Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 13-14.

πολιτικής αφορά το κράτος πρόνοιας, τα υπάρχοντα μοντέλα, την εξέλιξη, το μηχανισμό και τη σχέση του με την οικογένεια, την κοινωνία πολιτών και την αγορά. Στα πλαίσια της θεωρητικής προσέγγισης έχουν προκύψει πολλές θεωρίες για το «κράτος πρόνοιας».¹⁸² Το κοινό πάντως χαρακτηριστικό τους, είναι ότι αυτό ταυτίζεται με ένα γενικευμένο σύστημα παροχών, χρηματοδοτούμενο από τις δημόσιες δαπάνες. Επιπλέον, το κράτος πρόνοιας, ως μια ιδιαίτερη έκφραση του κράτους αποτελεί ένα οικονομικό υποκείμενο και οποιαδήποτε ανάλυση για την κρίση που αυτό διέρχεται, δεν μπορεί να αγνοήσει ότι τα αίτια της εδράζονται και σε οικονομικούς παράγοντες, εφόσον η αποτελεσματικότητα του μεταφράζονται σε μεγέθη, καθαρά οικονομικά. Εξίσου σημαντικό σημείο είναι ότι όλες οι θεωρίες αναφέρονται σε αυτό με όρους οικονομικούς, θεωρώντας ότι η οικονομική φύση του, είναι αυτόνομη και κυρίαρχη σε σχέση με την πολιτική ή κοινωνική του φύση. Όμως το κράτος-πρόνοιας δεν είναι υποκείμενο μόνο οικονομικό, αλλά και κοινωνικό και πολιτικό, πράγμα που καθιστά αδύνατη κατά την ανάλυση του, το διαχωρισμό σε οικονομική, φιλοσοφική κοινωνική ή και πολιτική έννοια αδύνατο.¹⁸³

1.3 ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ & ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τα συστήματα πρόνοιας καλούνται να εκπληρώσουν τρεις βασικές λειτουργίες, η πρώτη είναι οι κοινωνικές επενδύσεις, η δεύτερη είναι η προστασία και η τρίτη είναι η σταθεροποίηση της οικονομίας. Η κοινωνική επένδυση συμβάλλει στην προετοιμασία των ανθρώπων να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους της ζωής και κατ' επέκταση ο εκσυγχρονισμός των κοινωνικών πολιτικών απαιτεί τη λήψη αποφάσεων χρηματοδότησης που να κατευθύνονται συστηματικά σε εκ των προτέρων αποτελέσματα και να εξετάζεται με συστηματικό τρόπο ο ρόλος των κοινωνικών πολιτικών σε όλα τα στάδια της ανθρώπινης ζωής. Τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας τα οποία είναι προσεκτικά σχεδιασμένα και συνδυάζουν τις κοινωνικές επενδύσεις με τις άλλες δυο διαστάσεις, δηλαδή την προστασία και την σταθεροποίηση δύνανται να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των κοινωνικών πολιτικών, ενώ παράλληλα είναι σε θέση να εξασφαλίσουν τη συνεχιζόμενη υποστήριξη για μια πιο δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνία .

¹⁸² Όλγα Στασινοπούλου, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006, σελ. 48.

¹⁸³ Σάββας Ρομπόλης, Μιχάλης Χλέτσος, «Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας», Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1995, 27-28.

Στην Ελλάδα, το υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης συνιστά το βασικό φορέα της κεντρικής διοίκησης για την οργάνωση και λειτουργία του δημόσιου συστήματος υγείας, κοινωνικής φροντίδας και αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τον Ν.2646/1998 «Περί Ανάπτυξης του Εθνικού συστήματος κοινωνικής φροντίδας» ο όρος κοινωνική φροντίδα αφορά στην «προστασία που παρέχεται σε άτομα ή ομάδες με προγράμματα πρόληψης και αποκατάστασης και αποσκοπεί να δημιουργήσει προϋποθέσεις ισότιμης συμμετοχής των ατόμων στην οικονομική και κοινωνική ζωή και να τους εξασφαλίσει αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης». Ο εν λόγω νόμος σχετίζεται με την παροχή κοινωνικής φροντίδας από τους φορείς του εθνικού συστήματος για όλα τα παιδιά που ζουν στον ελλαδικό χώρο χωρίς καμιά διάκριση και με βάση τις ιδιαίτερες προσωπικές, οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες που έχει η κάθε οικογένεια, εντός του ενιαίου και αποκεντρωμένου εθνικού συστήματος κοινωνικής φροντίδας

2.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ & ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

2.1.1 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ & ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί αναμφίβολα, ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματα του καιρού μας, και παρά την απουσία ενός ακριβούς ορισμού για την περιγραφή του εν λόγω φαινομένου, όλοι άνθρωποι στον πλανήτη γνωρίζουν την καθοδηγούμενη από τις επιχειρήσεις φύση της, η οποία αποπνέει μια επιβλητική αύρα που έχει χαλκεύσει την παγκόσμια τάση σε μια ομογενοποιημένη κουλτούρα, με τις αλληλεπιδράσεις πέρα από τα σύνορα να είναι μακράν γρηγορότερες και σημαντικότερες απ' ό,τι στο παρελθόν.¹⁸⁴ Από το κόσμο των MAC, τη Nike και τα παγκόσμια M.M.E., το θέμα της παγκοσμιοποίησης αφορά πλέον όλο το σύνολο της ανθρωπότητας.¹⁸⁵ Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα πλέον εδραιωμένο όρο στην κοινωνική επιστήμη, και πιο πρόσφατα στην κοινωνική πολιτική. Για κάποιους η κυρίαρχη αντίληψη της ως ροής κεφαλαίων, ανθρώπων και πληροφοριών αποτελεί μια ευπρόσδεκτη, συναρπαστική ακόμα, εξέλιξη που παρουσιάζει νέες ευκαιρίες.

¹⁸⁴ Mr. Nisar Mohammad bin Ahmad, "The Economic Globalisation and its Threat to Human Rights", International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 19 [Special Issue - October 2011], page 273.

¹⁸⁵ United Nations, Economic and Social Council, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Fifty-Second session, "The REALIZATION OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, Globalization and its impact on the enjoyment of human rights", Item 4 of the provisional agenda, Preliminary Report submitted by J. Oloka-Onyango and Deepika Udagama, in accordance with Sub-Commission resolution 1999/8, June 2000, page 3, E/CN.4/Sub.2/2000/13

Για άλλους αντιθέτως, αποτελεί μια δυσοίωνα σκιά, την τυραννική υποδούλωση των λαών από ένα συγκεντρωτικό, παγκόσμιο ,οικονομικό καθεστώς.

Όποια θέση κι αν λάβει κανείς –ενθουσιώδη, ρεβιζιονιστική ή δύσπιστη- δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη της. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσει κανείς, την αμφισβητούμενη φύση της, καθώς τη συχνή χρήση του όρου έχει επισκιάσει η έλλειψη συμφωνίας για το τι αυτή εμπεριέχει, αν ακόμα υφίσταται και για τις εξηγήσεις της λειτουργίας και της κατεύθυνσης της. Όπως σημείωσε και ένας παρατηρητής, όσο περισσότερο διαβάζουμε για το φαινόμενο αυτό τόσο ασαφής γίνεται η εικόνα που έχουμε σχηματίζει. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι ακόμα και να αναρωτηθεί κανείς αν η παγκοσμιοποίηση ανταποκρίνεται σε μια κοινωνική πραγματικότητα, πόσο μάλλον αν επιχειρήσει να αναλύσει τις επιπτώσεις της στην κοινωνική πολιτική, το μόνο που καταφέρνει είναι να συμμετάσχει στην περεταίρω συντήρηση του μύθου της.¹⁸⁶

Όπως την όρισαν τα Η.Ε. το 2000, είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, που περιλαμβάνει «αναρίθμητες, πολύπλοκες και αλληλένδετες διαδικασίες που παρουσιάζουν μια δική τους δυναμική». Περιλαμβάνει την εμβάθυνση και διεύρυνση των ραγδαίων, διασυνοριακών αλλαγών λόγω των εξελίξεων σε τεχνολογία, επικοινωνίες και στην επεξεργασία της πληροφορίας,¹⁸⁷ που συνοδεύονται από την αύξηση των κεφαλαιακών και χρηματοοικονομικών ροών ,τη διεθνοποίηση της επιχειρηματικότητας, των επιχειρηματικών διαδικασιών, του διαλόγου και την μετακίνηση των προσώπων και δη των εργαζομένων.¹⁸⁸ Αυτές οι ανταλλαγές και αλληλεπιδράσεις προκύπτουν σε όλα τα επίπεδα της διακυβέρνησης και μεταξύ μη κρατικών δρώντων, δημιουργώντας ένα κόσμο πιο ανεξάρτητο, αλλά και πιο ενιαίο συνάμα.¹⁸⁹ Στον πυρήνα των περισσότερων συζητήσεων περί της θεματικής, βρίσκεται αναμφίβολα η αξιοσημείωτη έκρηξη στον τομέα της τεχνολογίας και της πληροφορίας, με τρόπο τέτοιο, ώστε να συμπίπτει δραματικά τις δίδυμες έννοιες χώρος-χρόνος. Ιδιαίτερα η τεχνολογία της πληροφορίας και των επικοινωνιών έχει αναδυθεί ίσως ως η πιο κυρίαρχη

¹⁸⁶ Nicola Yeates, " Globalization and Social Policy From Global Neoliberal Hegemony to Global Political Pluralism", SAGE Publications, London, Thousand Oaks, and New Delhi, 2002 vol. 2(1): 69–91. [1468-0181 (200204) 2:1; 69–91; 022095], pages 69-70.

¹⁸⁷ Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 18.

¹⁸⁸ ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization", adopted by the International Labour Conference at its Ninety-seventh Session, Geneva, 2008, page 5-6.

¹⁸⁹ Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 18.

δύναμη στο παγκόσμιο σύστημα παραγωγής, παράλληλα με άλλες σημαντικές προεκτάσεις της σε όλες τις άλλες σφαίρες της σύγχρονης ανθρώπινης ύπαρξης.¹⁹⁰

2.1.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ

Από τη μια πλευρά η διαδικασία της οικονομικής εμβάθυνσης και ολοκλήρωσης βοήθησε ένα αριθμό χωρών να επωφεληθούν από τα υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και δημιουργίας θέσεων εργασίας, να απορροφήσουν τους φτωχούς αγρότες στη σύγχρονη αστική οικονομία, να προωθήσουν τους αναπτυξιακούς τους στόχους, να ενθαρρύνουν την καινοτομία στον τομέα της ανάπτυξης προϊόντων και της κυκλοφορίας των ιδεών.¹⁹¹ Από την άλλη πλευρά, έχει καταλήξει να συνδέεται στενά με μια σειρά τάσεων και πολιτικών που περιλαμβάνουν μια αυξανόμενη εξάρτηση από την ελεύθερη οικονομία, μια σημαντική αύξηση της επιρροής των διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών και θεσμών στον καθορισμό της βιωσιμότητας των προτεραιοτήτων της εθνικής πολιτικής, μια μείωση στο ρόλο του κράτους και το μέγεθος του προϋπολογισμού του, την ιδιωτικοποίηση διάφορων υπηρεσιών που προηγουμένως θεωρούνταν ότι ανήκαν στην αποκλειστική σφαίρα των αρμοδιοτήτων του κράτους, την απορρύθμιση μιας σειράς δραστηριοτήτων με σκοπό την διευκόλυνση των επενδύσεων και την επιβράβευση της ατομικής πρωτοβουλίας, και μια αντίστοιχη ενίσχυση του ρόλου και ακόμα και των ευθυνών που αποδίδονται σε ιδιωτικούς παράγοντες και κυρίως στις πολυεθνικές εταιρείες και στην κοινωνία πολιτών.¹⁹² Επιπλέον, η οικονομική ολοκλήρωση έχει φέρει πολλές χώρες αντιμέτωπες με σημαντικές προκλήσεις όπως την εισοδηματική ανισότητα, τα αυξανόμενα επίπεδα ανεργίας και φτώχειας, την ευαισθησία των οικονομιών σε εξωτερικά σοκ, και την αύξηση της ανασφάλιστης εργασίας και της παραοικονομίας.

¹⁹⁰ United Nations, Economic and Social Council, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Fifty-Second session, "The REALIZATION OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, Globalization and its impact on the enjoyment of human rights", Item 4 of the provisional agenda, Preliminary Report submitted by J. Oloka-Onyango and Deepika Udagama, in accordance with Sub-Commission resolution 1999/8, June 2000, page 3, E/CN.4/Sub.2/2000/13

¹⁹¹ ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization", adopted by the International Labour Conference at its Ninety-seventh Session, Geneva, 2008, page 5-6.

¹⁹² COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, CESCR, 18th session, "Globalization and Economic, Social and Cultural Rights, Statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights", Geneva, May 1998

Στην πιο σκληροπυρηνική έκφραση της προβληματικής επί του θέματος, η θεωρία περί «ισχυρής» παγκοσμιοποίησης παρουσιάζει την παγκόσμια οικονομία ως κυριαρχούμενη από ανεξέλεγκτες παγκόσμιες δυνάμεις, στις οποίες οι κύριοι δρώντες είναι οι λεγόμενες πολυεθνικές εταιρείες. Αυτές απολαμβάνουν απόλυτης ελευθερίας κατά την επιλογή των πιο εύφορων συνθηκών και όρων για την επένδυση και την ανάπτυξη της δραστηριότητάς τους. Εφόσον, δεν οφείλουν υποταγή στην έννομη τάξη καμίας χώρας, μπορούν να μετακινηθούν οπουδήποτε υπάρχει για τις ίδιες πλεονέκτημα στην αγορά. Οι θέσεις που προεβέβησαν από την θεωρία της «ισχυρής» παγκοσμιοποίησης είναι ιδιαίτερα οικονομίστικες. Τα μεγαλύτερα μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα της μεταφράζονται με όρους καθαρά οικονομικούς, ενώ αποδίδεται ένας αυξημένος ρόλος στις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις στον τομέα της κοινωνικής αλλαγής. Η φιλελεύθερη θεωρία παρουσιάζει την παγκοσμιοποίηση ως μια ευπρόσδεκτη χαλάρωση των πολιτικών περιορισμών στην οικονομική παραγωγή και ανταλλαγή και ως μια κινητήρια δύναμη που οδηγεί σε μια μεγαλύτερη πολιτική και οικονομική ενοποίηση παγκοσμίως. Βάσει της θεωρίας αυτής, η παγκοσμιοποίηση δεν οφείλεται μόνο στην επέκταση του καπιταλισμού σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά στην ανάδυση ενός ενοποιημένου, ενιαίου συστήματος οικονομίας που έχει μια δυναμική ξεχωριστή από αυτή των εθνικών οικονομιών και που δεν βρίσκεται εντελώς υπό τον έλεγχο των εθνικών πολιτικών θεσμών.

Επί της ουσίας, αυτό που έχει συντελεστεί είναι μια δραματική μετατόπιση στην δομική ισχύ και αρμοδιότητα από τα παραδοσιακά εθνικά συστήματα προς ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Αυτή η ποιοτική διάβρωση της πολιτικής δύναμης και αυτονομίας των κρατών από την αυξανόμενη ισχύ «εξωτερικών», οικονομικών δυνάμεων, περιορίζει σταδιακά τις εναλλακτικές των δημόσιων πολιτικών και την πορεία της εθνικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Στα πλαίσια της προσπάθειας προσέλκυσης κεφαλαίου, τα κράτη εντείνουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, υιοθετώντας κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές που τα καθιστούν ελκυστικότερα για τα πολυεθνικά κεφάλαια και την επένδυση εν γένει. Έτσι, οι κυβερνήσεις όλο και περισσότερο απέχουν από αναδιανεμητικές και άλλες πολιτικές, ή οποιοδήποτε άλλο μέσο παρέμβασης, που δεν εγκρίνουν οι παγκόσμιες αγορές. Σε αυτό το πλαίσιο, η χάραξη της κοινωνικής πολιτικής καθίσταται δέσμη «εξωτερικών»-οικονομικών-

κυρίως περιορισμών και πιέσεων, πέραν του ελέγχου των κυβερνήσεων οι οποίες εξαναγκάζονται να προβούν σε μέτρα ιδιωτικοποιήσεων, απορρύθμισης κτλ.¹⁹³

Ενώ αναγνωρίζεται η συμβολή της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών ως γενεσιουργών δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, η μεγαλύτερη έκταση έχει δοθεί στις οικονομικές διαστάσεις της. Πράγματι, υπάρχει ένα νέο δόγμα ή ήθος περί των οικονομικών της διαστάσεων που την προτάσσει πέρα και πάνω από άλλες ανθρώπινες αξίες και φαινόμενα, πάνω από την ίδια την αξία της ανθρώπινης ύπαρξης, γεγονός που έχει ως ατυχή επίπτωση την παραμέληση και τον εξοβελισμό των κοινωνικών, πολιτισμικών και κυρίως πολιτικών καταβολών και προεκτάσεων του φαινομένου. Όπως επεσήμανε και ο Βραζιλιάνος Πρόεδρος Henrique Cardoso, συνιστά σοβαρό λάθος να θεωρούμε την παγκοσμιοποίηση ως αποτέλεσμα των δυνάμεων της αγοράς μόνο: «Τα όρια εντός των οποίων λειτουργεί η αγορά, καθορίζονται πολιτικά, σε άμεσες διαπραγματεύσεις μεταξύ των κυβερνήσεων σε πολυμερή διασκέψεις, όπως τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Το παιχνίδι της ισχύος είναι πάντοτε παρόν σε τέτοιου είδους διαπραγματεύσεις». Επιπλέον, πρόκειται για ένα παιχνίδι ισχύος, οι κανόνες του οποίου καθορίζονται από πολύ λίγους παίκτες. Μολαταύτα, οι επιπτώσεις του αφορούν την τεράστια πλειοψηφία. Επομένως, η κατανόηση των πολιτικών και άλλων διαστάσεων του φαινομένου είναι αναγκαία για την ανάπτυξη μιας στοχευμένης και ορθολογικής ανταπόκρισης σε αυτό.¹⁹⁴

Εξαιτίας της πολυσχιδούς φύσης της παγκοσμιοποίησης είναι ουσιώδες να συλλάβουμε τις κινητήριες δυνάμεις που θέτουν σε τροχιά τις εξελίξεις αυτές, πέρα από την καθαρά οικονομική, καθώς επίσης να αναγνωρίσουμε τις διαφορετικές κατευθύνσεις από τις οποίες προέρχονται. Όπως έχει υπογραμμίσει και ο Paul Streeten, υπάρχει μια παγκοσμιοποίηση «από άνωθεν», υπό τη μορφή των πολυεθνικών εταιρειών, των διεθνών ροών κεφαλαίων και των παγκόσμιων αγορών. Με αυτή την πτυχή της παγκοσμιοποίησης, συνδέεται στενά ένα αναπτυσσόμενο νομικό και θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου διεξάγεται το σύγχρονο διεθνές εμπόριο και η διεθνής επένδυση. Οι νομικές διαστάσεις αυτού του πλαισίου, αποτυπώνονται καλύτερα στο διεθνές οικονομικό δίκαιο, ενώ το Bretton Woods MLI και ο

¹⁹³ Nicola Yeates, "Globalization and Social Policy From Global Neoliberal Hegemony to Global Political Pluralism", SAGE Publications, London, Thousand Oaks, and New Delhi, 2002 vol. 2(1): 69–91. [1468-0181 (200204) 2:1; 69–91; 022095], pages 70-72.

¹⁹⁴ United Nations, Economic and Social Council, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Fifty-Second session, "The REALIZATION OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, Globalization and its impact on the enjoyment of human rights", Item 4 of the provisional agenda, Preliminary Report submitted by J. Oloka-Onyango and Deepika Udagama, in accordance with Sub-Commission resolution 1999/8, June 2000, page 3, E/CN.4/Sub.2/2000/13

Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, είναι οι ειδικοί θεσμικοί μηχανισμοί εντός των οποίων οργανώνεται.¹⁹⁵

2.1.3 ΑΝΑΤΥΞΙΑΚΟ ΧΑΣΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Όπως γίνεται φανερό και από την προηγούμενη ανάλυση, πολλά έχουν ειπωθεί για την παγκοσμιοποίηση και τις οικονομικές διαστάσεις της. Θα έλεγε κανείς, ότι αυτές έχουν προσλάβει διαστάσεις μεγαλύτερες από τις ίδιες τις ανθρώπινες αξίες ή τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία επηρεάζονται σοβαρά από τις σύγχρονες τάσεις. Οι ισχυρισμοί περί αναμενόμενης ανάπτυξης, ή τουλάχιστον, περί ανακούφισης της φτώχειας και την αύξηση της ευημερίας, που πάντα προπαγανδίζονταν έντονα από τους ένθερμους υποστηρικτές της παγκοσμιοποίησης, δεν πραγματοποιήθηκαν για την πλειοψηφία του πληθυσμού της γης. Ιδιαίτερος, οι αναπτυσσόμενες χώρες απλούστατα δεν απήλαυσαν αυτά τα υποστηριζόμενα οφέλη, ή για του λόγου το αληθές κανένα όφελος. Είναι σαν να έχει κανείς μια μεγάλη πίτα, αλλά τα κομμάτια της δεν μοιράζονται ίσα για όλους, αλλά προορίζονται μόνο για κάποιους ισχυρούς. Αυτό έχει ήδη συντελεστεί, εφόσον οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχότεροι γίνονται φτωχότεροι.¹⁹⁶

Υπό αυτό το πρίσμα, μια βασική πτυχή της παγκοσμιοποίησης είναι η διεύρυνση του οικονομικού χάσματος μεταξύ φτωχών και πλούσιων, αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών.¹⁹⁷ Τα στατιστικά είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά, εφόσον δείχνουν ότι το χάσμα μεταξύ και εντός των εθνών βαθαίνουν, και ότι σε κάποιες χώρες, η φτώχεια αυξάνει και σε μέγεθος και σε βάθος. Σε αυτή τη εξέλιξη, οι πολυεθνικές εταιρείες δεν είναι άμοιρες ευθυνών, δεδομένου ότι έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην «παγκοσμιοποίηση της φτώχειας», λόγω της υιοθέτησης εκ μέρους τους των κλασσικών οικονομικών θεωριών περί ελεύθερης αγοράς, που αποτελούν θεμέλιο λίθο της δράσης τους. Η αδυναμία των διεθνών κανονισμών, οι κακές πολιτικές, η ακυβερνησία στις αναπτυσσόμενες χώρες, και οι εταιρικές πρακτικές

¹⁹⁵ United Nations, Economic and Social Council, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Fifty-Second session, "The REALIZATION OF ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, Globalization and its impact on the enjoyment of human rights", Item 4 of the provisional agenda, Preliminary Report submitted by J. Oloka-Onyango and Deepika Udagama, in accordance with Sub-Commission resolution 1999/8, June 2000, page 4, E/CN.4/Sub.2/2000/13

¹⁹⁶ Mr. Nisar Mohammad bin Ahmad, "The Economic Globalisation and its Threat to Human Rights", International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 19 [Special Issue - October 2011], page 273-274.

¹⁹⁷ Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 22.

που θέτουν προτεραιότητα το βραχυπρόθεσμο κέρδος και όχι την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη των λαών, υπονομεύουν την ικανότητα των φτωχών χωρών να επωφεληθούν του διεθνούς εμπορίου.¹⁹⁸

Είναι λοιπόν προφανές, ότι παρά την εξάπλωση της οικονομικής ανάπτυξης και του πλούτου, η παγκοσμιοποίηση έφερε σωρεία ανισοτήτων, ένδεια και απόγνωση. Διέσπασε την κοινωνία από κοινού με τις υφιστάμενες διαχωριστικές γραμμές τάξης, φύλου και κοινότητας. Η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί τον κανόνα, παρά την εξαίρεση. Σύμφωνα με το πόρισμα της Διεθνούς Αμνηστίας για το 2006, εκατομμύρια ατόμων αποστερούνται θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενώ η παγκοσμιοποίηση ενίσχυσε την ικανότητα της κοινωνίας πολιτών να λειτουργήσει πέρα από σύνορα και να προάγει τα ανθρώπινα δικαιώματα, άλλοι δρώντες απέκτησαν περισσότερη ισχύ, τέτοια, που να τους επιτρέπει να παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα με τρόπους απρόβλεπτους.¹⁹⁹

2.1.4 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Η επίδραση της παγκοσμιοποίησης στην απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πολυδιάστατη, εφόσον όλες οι πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης, η κοινωνική, η πολιτική, η πολιτισμική επηρεάζονται άμεσα. Ο αρνητικός αντίκτυπος σε μια διάσταση των δικαιωμάτων επηρεάζει και συμπαρασύρει απαραίτητα τα υπόλοιπα υπό την μορφή ντόμινο.²⁰⁰ Αν δεν συμπληρώνεται από κατάλληλες πολιτικές, η παγκοσμιοποίηση ρισκάρει να υποβαθμίσει την κεντρική θέση που έχει αποδοθεί στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ανάλογη είναι και η περίπτωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων. Επί παραδείγματι το δικαιώματα στην εργασία και σε δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας απειλείται όπου αποδίδεται βάρος στην ανταγωνιστικότητα εις βάρος του σεβασμού των εργασιακών δικαιωμάτων. Περαιτέρω, το δικαίωμα σύστασης και συμμετοχής σε σωματεία μπορεί να απειληθεί από περιορισμούς στο συνεταιρίζεσθαι και στο συνδικαλισμό- περιορισμοί που κρίνονται απαραίτητοι σε μια παγκόσμια οικονομία- ή από τον αποτελεσματικό περιορισμό

¹⁹⁸ Mr. Nisar Mohammad bin Ahmad, "The Economic Globalisation and its Threat to Human Rights", International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 19 [Special Issue - October 2011], page 276.

¹⁹⁹ Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 18.

²⁰⁰ Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 20.

του δικαιώματος σε συλλογικές διαπραγματεύσεις ή την απαγόρευση του δικαιώματος σε απεργία σε διάφορους επαγγελματικούς κλάδους.²⁰¹

Αναφορικά με την παραβίαση του δικαιώματος σε εργασία, η ΔΟΕ ανακοίνωσε ότι το 1995, το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού που ήταν πρόθυμο να εργαστεί, είτε ήταν άνεργο είτε ήταν υποαπασχολούμενο. Παράλληλα, η παγκοσμιοποίηση αύξησε κατακόρυφα το ποσοστό της παράνομης εργασίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ινδία, όπου μόνο 8% του εργατικού δυναμικού εμφανίζεται επίσημα στην οικονομία, ενώ το 90% εργάζεται στην ανεπίσημη οικονομία, χωρίς νομική προστασία ή ασφάλεια, υποκείμενο σε αμείλικτη εκμετάλλευση. Πολλές εταιρείες ξεφορτώθηκαν το συνδικαλισμένο και οργανωμένο προσωπικό τους και μετεφέρθησαν σε περιοχές που μαστίζονται από ύφεση, προκειμένου να επωφεληθούν από τα φτηνά ημερομίσθια και το ανοργάνωτο, απροστάτευτο εργατικό δυναμικό που απαρτίζεται κυρίως από γυναίκες. Η κατάσταση των εργατών στις αναπτυσσόμενες χώρες, μόνο με συνθήκες δουλειάς θα μπορούσαν να παραλληλιστούν, εφόσον οι κυβερνήσεις ενθαρρύνουν την εγκατάσταση πολυεθνικών στην επικράτεια τους, παρέχοντας τους φτηνά εργατικά χέρια.²⁰²

Περεταίρω, το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλιση ενδέχεται να μην κατοχυρώνεται από διευθετήσεις που αποκλειστικά βασίζονται σε ιδιωτικούς παράγοντες. Ο σεβασμός για την οικογένεια, τη μητέρα και το παιδί σε μια εποχή διευρυμένων αγορών εργασίας πλήττεται άμεσα και ενδέχεται να χρειαστούν καινοτόμες πολιτικές, παρά μια απλή προσέγγιση του τύπου *laissez-faire*. Αν δεν συνοδευτούν από δικλείδες ασφαλείας, η καθιέρωση εισφορών από τους χρήστες ή πολιτικές για αντιστάθμιση του κόστους, όταν δεν εφαρμόζονται σε υπηρεσίες υγείας ή εκπαίδευσης για τα φτωχότερα στρώματα, μπορεί εύκολα να οδηγήσουν σε μειωμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες, απαραίτητες για την απόλαυση των οικονομικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων. Η επιμονή σε καταβολή συνεχώς μεγαλύτερων ποσών για την πρόσβαση σε δραστηριότητες καλλιτεχνικές, πολιτιστικές ή σχετικές με την εθνική κληρονομιά, υπονομεύει το δικαίωμα για συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή για μια σημαντική μερίδα της κοινότητας.²⁰³

²⁰¹ COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, CESCR, 18th session, "Globalization and Economic, Social and Cultural Rights, *Statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights*", Geneva, May 1998

²⁰² Shabina Arfat, "Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact" *American Journal of Humanities and Social Sciences* Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781. page 18-19.

²⁰³ COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, CESCR, 18th session, "Globalization and Economic, Social and Cultural Rights, *Statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights*", Geneva, May 1998.

2.1.5 ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Πάνω απ' όλα η διαχείριση της παγκοσμιοποίησης εναπόκειται στην αναγνώριση, την καθιέρωση και υιοθέτηση πολιτικών και πρωτοβουλιών οι οποίες θα ελαχιστοποιούν τις αρνητικές και θα μεγιστοποιούν τις θετικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης. Σε κάθε περίπτωση, η διαχείριση προϋποθέτει μια ακόμα συνειδητοποίηση, ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο υπαρκτό και αναπόφευκτο.²⁰⁴ Όλοι οι προαναφερθέντες κίνδυνοι, μπορούν να προληφθούν εγκαίρως αν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα. Ανησυχία παρ' όλα αυτά προκαλεί το γεγονός, ότι αν και οι κυβερνήσεις έχουν σπαταλήσει όχι μόνο πολύ ενέργεια, αλλά και πόρους για την προώθηση των τάσεων και πολιτικών που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, έχουν γίνει ανεπαρκείς προσπάθειες για νέες συμπληρωματικές προσεγγίσεις, που θα ενίσχυαν τη συμβατότητα αυτών των τάσεων, με το σεβασμό των κοινωνικών και λοιπών δικαιωμάτων. Η ανταγωνιστικότητα, η αποτελεσματικότητα και ο οικονομικός ορθολογισμός δεν θα πρέπει να τίθενται ως πρωταρχικοί στόχοι ή ως αποκλειστικά κριτήρια για την αξιολόγηση των εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών.²⁰⁵ Τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν να διαδραματίσουν ρόλο εξισορροπητικό στις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης εντός ενός δίκαιου νομικού πλαισίου. Η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων και παγκοσμιοποίησης θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αυτά που μας καθιστούν ανθρώπους, είναι οι αρχές μέσω των οποίων δημιουργήσαμε ένα ιερό τόπο για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, είναι αυτό που απαιτεί η λογική και διατάζει η συνείδηση μας.

2.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

2.2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η συρροή της οικονομικής, πετρελαϊκής και παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που μαστιάζει την παγκόσμια κοινωνία επηρεάζει άμεσα την καθημερινή ζωή και τον βιοπορισμό όλο και περισσότερων ατόμων. Η κρίση αυτή που στο ξεκίνημα της είχε χαρακτήρα

²⁰⁴ Mr. Nisar Mohammad bin Ahmad, "The Economic Globalisation and its Threat to Human Rights", International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 19 [Special Issue - October 2011], page 274.

²⁰⁵ COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, CESCR, 18th session, "Globalization and Economic, Social and Cultural Rights, *Statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights*", Geneva, May 1998.

οικονομικό, έχει πλέον ξεκάθαρα προσλάβει διαστάσεις κρίσης ανθρώπινων δικαιωμάτων. Από την οικονομική σκοπιά, οι βλαβερές επιπτώσεις της κρίσης στην ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια τείνουν να γίνουν τόσο τραγικές, όσο και αναπόφευκτες είναι οι επιπτώσεις των ανεξέλεγκτων και απρόβλεπτων δυνάμεων της αγοράς. Αν και αναπόφευκτες, αυτό δεν σημαίνει αυτόματα ότι είναι και παραδεκτές. Οι επιπτώσεις της κρίσης είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων αποφάσεων και δράσεων των κυβερνήσεων και των ισχυρών οικονομικών παραγόντων, και δεν θα πρέπει να εξετάζονται ως αποτέλεσμα δυνάμεων πέραν του ανθρώπινου ελέγχου.

Η οικονομική κρίση ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 2007 και γρήγορα προσέλαβε διαστάσεις παγκόσμιας, οικονομικής, χρηματοπιστωτικής κρίσης το Σεπτέμβριο του 2008, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού χαλαρών νομισματικών πολιτικών, απορρύθμισης, ανάληψης ακραιφνών επενδυτικών ρίσκων από τα τραπεζικά ιδρύματα και την έκρηξη χρέους/δανεισμού κατά τις περιόδους 2002-2009.²⁰⁶ Παρά την αποφυγή μιας ολοκληρωτικής οικονομικής κατάρρευσης, δεν επετεύχθη η αποφυγή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Καθώς τα προβλήματα στον χρηματοπιστωτικό τομέα μεταφέρθηκαν στην πραγματική οικονομία, η οικονομική κρίση ενεφανίσθη όχι μόνο στις ανεπτυγμένες οικονομίες, αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Στις ανεπτυγμένες οικονομίες, η μείωση των πιστώσεων οδήγησε σε μια πτώση της κατανάλωσης, που ραγδαία μετατράπηκε σε άνοδο της ανεργίας, που με τη σειρά της τροφοδότησε επιπλέον τη μείωση της κατανάλωσης και της ζήτησης, δεδομένων των άνευ προηγουμένου επιπέδων χρέους των νοικοκυριών.²⁰⁷ Αλλά η κρίση περαιτέρω εξαπλώθηκε και στις αναπτυσσόμενες χώρες, μέσα από μια απότομη μείωση της ζήτησης για τις εξαγωγές τους, εφόσον πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου είχαν βασίσει το μοντέλο της ανάπτυξης τους καθαρά στις εξαγωγές, που προωθούνταν από τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς θεσμούς. Επιδεινωμένη από τη μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων, την μειωμένη ροή ιδιωτικών κεφαλαίων, η περιγραφείσα κατάσταση οδήγησε

²⁰⁶ Dirk Willem te Velde, "The global financial crisis and developing countries: taking stock, taking action The global financial crisis, grim as it is, paves the way for major changes", Overseas Development Institute, Briefing Paper 54, September 2009, page 1.

<http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/3705.pdf>

²⁰⁷ Center for Economic and Social Rights (CESR), "Human Rights and the Global Economic Crisis, Consequences, Causes and Responses", 2009, page 2.

<http://cesr.org/downloads/CESR-Human%20Rights%20and%20the%20Global%20Economic%20Crisis.pdf>

σε μαζική ανεργία και ώθησε εκατομμύρια πολίτες στην φτώχεια.²⁰⁸ Ενώ δόθηκαν τρισεκατομμύρια για την στήριξη των τραπεζικών ιδρυμάτων, δεν δόθηκαν αντίστοιχα κονδύλια για τη στήριξη αυτών που υποφέρουν περισσότερο από την κρίση.

2.2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Καθώς η κρίση μεταφέρθηκε στην πραγματική οικονομία, επιφέρει δραματικές συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων στις φτωχότερες χώρες με τις γυναίκες και τα παιδιά, τους μετανάστες και τις μειονότητες να επωμίζονται το μεγαλύτερο φορτίο. Η οικονομική κρίση απειλεί όλο το φάσμα των ανθρωπίνων δικτυωμάτων ,εφόσον δεν επαπειλεί μόνο τα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα συμπεριλαμβανομένων του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και τα δικαιώματα στην υγεία, τη στέγη, το φαγητό και την εκπαίδευση.²⁰⁹

Αν και μια συνολική θεώρηση των επιπτώσεων της κρίσης αποτελεί δύσκολο εγχείρημα, τα στατιστικά είναι αποκαλυπτικά. Η αναφορά για τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας των ΗΕ υποστηρίζει ότι εξαιτίας της κρίσης, οι στόχοι που έχουν τεθεί ,απειλούνται από τη νωθρή οικονομική ανάπτυξη.²¹⁰ Βάσει στοιχείων της World Bank, το 2009 55-90 εκατομμύρια άτομα εξωθήθηκαν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας. Επιπλέον, ο επιπολασμός της πείνας στις αναπτυσσόμενες περιοχές είναι σε άνοδο, από 16% το 2006 σε 17% το 2007.²¹¹ Αυτή η εξέλιξη θα επηρεάσει σημαντικά τα παιδιά καθώς υπολογίζεται ότι την περίοδο 2009-2015 200,000-400,000 παιδιά θα πεθαίνουν ετησίως πριν συμπληρώσουν το 5^ο έτος τους, λόγω έλλειψης τροφής και πρόσβασης σε βασική ιατρική περίθαλψη.²¹² Το δικαίωμα στην εκπαίδευση φαίνεται και αυτό να κάμπτεται σοβαρά, εφόσον τα παιδιά -και κυρίως τα

²⁰⁸ Dirk Willem te Velde, "The global financial crisis and developing countries: taking stock, taking action The global financial crisis, grim as it is, paves the way for major changes", Overseas Development Institute, Briefing Paper 54, September 2009, page 1.

<http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/3705.pdf>

²⁰⁹ Center for Economic and Social Rights (CESR), "Human Rights and the Global Economic Crisis, Consequences, Causes and Responses", 2009, page 2.

<http://cesr.org/downloads/CESR-Human%20Rights%20and%20the%20Global%20Economic%20Crisis.pdf>

²¹⁰ United Nations Millennium Development Goals, 2008, <http://www.un.org/millenniumgoals/>

²¹¹ Yvan Manokha «Financial Crisis and Economic and Social Rights», SciencesPo, Centre de Recherches Internationales, July 2010, page 6. http://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr.ceri/files/art_im.pdf

²¹² World Bank, "The Global Financial Crisis: Assessing Vulnerability for Women and Children", 2009, page 1. <http://www.worldbank.org/financialcrisis/pdf/Women-Children-Vulnerability-March09.pdf>

κορίτσια σε περιοχές με ήδη μειωμένα ποσοστά συμμετοχής στην παιδεία- αναγκάζονται να σταματήσουν το σχολείο σε μια απόπειρα της οικογένειας να μειώσει τις δαπάνες της, εν μέσω κρίσης. Σε πολλές περιπτώσεις, η διακοπή του σχολείου αναγκαστικά συνεπάγεται εξαναγκασμό του παιδιού προς εργασία, προκειμένου να συνεισφέρει στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της κρίσης στη ζωή των παιδιών μπορεί να είναι σκληρότερες όχι μόνο στην παρούσα συγκυρία, αλλά θα έχει δυσμενείς επιπτώσεις σε ολόκληρη την πορεία της ζωής των παιδιών και των νέων.²¹³

Αναφορικά με το δικαίωμα στην εργασία, η ΔΟΕ²¹⁴ αναφέρει ότι μετά από μια μικρή ανάκαμψη το 2011, η ανεργία αυξήθηκε σε επιπλέον 4 εκατομμύρια κατά τη διάρκεια του 2012, αφήνοντας 197 εκατομμύρια άτομα χωρίς εργασία. Το ¼ της αύξησης αυτής παρουσιάζεται στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες, ενώ τα υπολειπόμενα ¾ αφορούν άλλες περιοχές και κυρίως την Ανατολική Ασία, τη Νότια Ασία και την υποσαχάρια Αφρική. Οι περιοχές που κατάφεραν να εμποδίσουν μια επιπλέον αύξηση των επιπέδων ανεργίας, συχνά αντιμετώπισαν μια επιδείνωση στην ποιότητα εργασίας, καθώς το ευάλωτο εργατικό δυναμικό και οι εργάτες που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας αυξήθηκαν.²¹⁵ Το δικαίωμα για αξιοπρεπή εργασία απειλείται, λόγω δραστηκής μείωσης των δαπανών από πλευράς των επιχειρήσεων και της συνεπαγόμενης μείωσης των μισθών. Η συμμετοχή στο εργατικό μειώθηκε δραματικά στις ανεπτυγμένες χώρες και ιδιαίτερα στις ευρωπαϊκές, όπου η μακροπρόθεσμη ανεργία και οι δυσοίωνες οικονομικές προοπτικές αποθαρρύνουν τα άτομα από το να παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Ως αποτέλεσμα, ο λόγος απασχόληση/πληθυσμός έπεσε κατακόρυφα και σε πολλές περιπτώσεις αγγίζει το 4%, ενώ πλήττονται ιδιαίτερα οι νέοι, με 73,8 εκατομμύρια ανέργους το 2013. Το ποσοστό ανεργίας στους νέους αναμένεται να αυξηθεί στο 12,9% ως το 2017, εφόσον η κρίση μείωσε σημαντικά τις προοπτικές τους, καθώς πολλοί αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμη ανεργία από της είσοδο τους στην αγορά εργασίας. Το ζήτημα αυτό έχει προσλάβει ιδιαίτερες διαστάσεις στις ευρωπαϊκές χώρες, όπου γύρω στο 12,7% των νέων δεν απασχολούνται, δεν βρίσκονται σε φάση

²¹³ World Bank, "The Global Financial Crisis: Assessing Vulnerability for Women and Children", 2009, page 2. <http://www.worldbank.org/financialcrisis/pdf/Women-Children-Vulnerability-March09.pdf>

²¹⁴ ILO, "Global Employment Trends 2013 Recovering from a second jobs dip", International Labour Office, Geneva, 2013, page 9. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---trends/documents/publication/wcms_120471.pdf

²¹⁵ ILO, "Global Employment Trends 2013 Recovering from a second jobs dip", International Labour Office, Geneva, 2013, page 10. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---trends/documents/publication/wcms_120471.pdf

εκπαίδευσης ή πρακτικής, ποσοστό περίπου 2% μεγαλύτερο σε σχέση με τα στοιχεία προ κρίσης. Παρά το γεγονός, ότι μεσοπρόθεσμα αναμένεται επάνοδος της οικονομίας, η ανάπτυξη δεν θα επαρκεί για να θεραπεύσει το ζήτημα της ανεργίας, η οποία αναμένεται να αυξηθεί κατά 6% το 2017, όχι μακριά από το σημείο ναδίρ του 2009.²¹⁶

Παράλληλα, ενώ εκατομμύρια πολίτες διαβιούν σε απελπιστικές συνθήκες, οι παροχές των δικτύων κοινωνικής ασφάλειας περιορίζονται και συρρικνώνονται, στερώντας τους το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια. Καθώς η φορολογία, η ξένη επένδυση και άλλες πηγές εσόδων μειώνονται, ο προϋπολογισμός των κυβερνήσεων μειώνεται, με τις δαπάνες για κοινωνικά προγράμματα να είναι αυτές που περικόπτονται πρώτες. Αυτό σημαίνει ότι οι κυβερνήσεις περικόπτουν κοινωνικές υπηρεσίες και δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας σε μια περίοδο που είναι αναγκαία περισσότερο από ποτέ, προκειμένου να εγγυηθούν ένα ελάχιστο επίπεδο οικονομικών, κοινωνικών δικαιωμάτων απαραίτητων για την επιβίωση και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Βάσει στατιστικών 80% του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε ολοκληρωμένη κοινωνική προστασία. Η κοινωνική προστασία μπορεί να παίξει θεμελιώδη ρόλο περισσότερο βιώσιμων αναπτυξιακών οδών, εφόσον στην απουσία της τα άτομα είναι πιο ευάλωτα στο να βυθιστούν κάτω από το όριο της φτώχειας και να παγιδευτούν στη φτώχεια για γενιές ολόκληρες.²¹⁷

Η οικονομική κρίση αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, όχι μόνο λόγω των βαρύτατων επιδράσεων που ασκεί σε αυτά, αλλά λόγω των βασικών διαρθρωτικών αιτιών της κρίσης, που σχετίζονται άμεσα με τις αποτυχίες για την εκπλήρωση τους. Οι κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για τη δημιουργία των συνθηκών υπό τις οποίες οι πολίτες τους (και άλλα άτομα που ζουν στην επικράτεια τους) μπορεί να ασκούν το πλήρες φάσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών, ωστόσο, προωθήθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο ένα πακέτο οικονομικών πολιτικών, το οποίο επέτρεπε στις κυβερνήσεις να αποποιηθούν των ευθυνών τους έναντι των πολιτών, ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με την εκπλήρωση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, επαφίοντας την εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών στην «αγορά». Τα βαθύτερα αίτια της κρίσης έγκεινται στο

²¹⁶ ILO, "Global Employment Trends 2013 Recovering from a second jobs dip", International Labour Office, Geneva, 2013, page 11.

²¹⁷ UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda, "Social protection: A development priority in the post-2015 UN development agenda", 2012, page 3. www.un.org/.../pdf/.../16_social_protection.pdf

λεγόμενο «φονταμενταλισμό της αγοράς». Κάθε μορφή κυβερνητικής παρέμβασης (συμπεριλαμβανομένης της ρύθμισης των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της αναδιανομής του πλούτου) ,θεωρήθηκε ότι επενέβαινε στη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς οπότε πρέπει να αποφεύγεται, εφόσον μειώνει την κοινωνική ευημερία. Η κρίση ήρθε να διαψεύσει αυτές τις αντιλήψεις. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε έκθεση της UNCTAD το laissez-faire του φονταμενταλισμού της αγοράς απέτυχε δραματικά.²¹⁸

Από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι κυβερνήσεις πρέπει να ενεργούν προς το δημόσιο συμφέρον, όχι προς το συμφέρον των ισχυρών. Οι κυβερνήσεις έχουν δεσμευτική υποχρέωση να διασφαλίσουν την εναρμόνιση των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών με τις επιταγές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ταυτόχρονα, ο ρόλος του κράτους είναι να ενεργεί ως θεσμικός εγγυητής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών του, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με έναν πρώην Ειδικό Εισηγητή για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, «το *raison d'être* των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων είναι να ενεργούν ως διορθωτικοί συντελεστές στην ελεύθερη αγορά»²¹⁹ Οι κυβερνήσεις έχουν την άμεση υποχρέωση να διασφαλίζουν την απόλαυση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για μια αξιοπρεπή διαβίωση υιοθετώντας προγράμματα κοινωνικής προστασίας για την ανακούφιση της φτώχειας, της πείνας και της έλλειψης στέγης. Σημαίνει επίσης ότι πρέπει να καταρτίζουν κρατικούς προϋπολογισμούς τέτοιους, ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν υπάρχει οπισθοδρόμηση όσον αφορά την παροχή βασικών αγαθών και υπηρεσιών (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που απαιτούνται για την πρόληψη της μητρικής ή παιδικής θνησιμότητας και να διασφαλιστεί η ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης). Επιπλέον τα πακέτα τόνωσης της οικονομίας και των οικονομικών πολιτικών (σε χώρες όπου είναι δυνατόν) θα πρέπει να επικεντρώνονται στον περιορισμό των χειρότερων ανθρωπίνων συνεπειών της κρίσης, ενώ θα πρέπει να δοθεί

²¹⁸ United Nations Conference on Trade and Development, "The Global Economic Crisis: Systemic Failures and Multilateral Remedies", Report by the UNCTAD Secretariat Task Force on Systemic Issues and Economic Cooperation, UNITED NATIONS, New York and Geneva, 2009, page iii. www.un.org/.../pdf/.../16_social_protection.pdf

²¹⁹ Professor Radhika Balakrishnen & Professor Diane Elson 'Economic Policy in the Light of Obligations on Economic and Social Rights', 2008, www.pdx.edu/sites/www.../Balakrishnan2.pdf, page 10.

προτεραιότητα στην κατανομή των πόρων στις πιο ευάλωτες και περιθωριοποιημένες ομάδες.²²⁰

2.2.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Έχοντας εξαπλωθεί από τις ΗΠΑ στην Ευρώπη, η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις οικονομίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε μια αλυσιδωτή αντίδραση, η κρίση εξαπλώθηκε από τη μία χώρα στην άλλη, επηρεάζοντας πρώτα, τα στεγαστικά δάνεια και τον χρηματοπιστωτικό τομέα και στη συνέχεια ολόκληρες οικονομίες - σχεδόν σε κάθε τομέα της ζωής. Η κύρια απάντηση στην αποτυχία των οικονομιών ήταν οι περικοπές στις δαπάνες και οι εξοικονομήσεις στον προϋπολογισμό. Σε τομείς όπως οι συντάξεις, η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση, που απορροφούν μέχρι και 70% του ΑΕΠ σε ορισμένες χώρες, οι περιοχές αυτές ήταν οι πρώτες που επηρεάστηκαν από τις αναδυόμενες πολιτικές της λιτότητας. Μερικές επιπτώσεις της κρίσης και των επακόλουθων μέτρων λιτότητας ήταν ορατές αμέσως ή λίγο μετά την εφαρμογή τους. Ορισμένες επιπτώσεις θα γίνουν εμφανείς μόνο μετά το πέρασμα δεκαετιών. Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι τα διεθνή ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα που αποτελούν θεματοφύλακες της προστασίας των δικαιωμάτων, επεχείρησαν να ανταποκριθούν ούτως ώστε να αντιμετωπιστούν οι απειλές που θέτει η λιτότητα στην απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων.²²¹

Βάσει έκθεσης της Επιτροπής το 2013, η χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008, έχει αλλάξει δραματικά το πλαίσιο για τα προγράμματα της πολιτικής συνοχής. Το 2008 η αύξηση του ΑΕΠ στην ΕΕ ήταν ήδη πολύ χαμηλή (0,3%), αλλά το 2009 μειώθηκε περισσότερο κατά 4%. Η ύφεση ήταν ιδιαίτερα αισθητή στις χώρες της Βαλτικής, την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ισπανία. Τα κράτη της Βαλτικής και η Ιρλανδία έχουν καταφέρει να επανέλθουν σε μια θετική πορεία ανάπτυξης που αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται. Η απασχόληση στην ΕΕ έχει μειωθεί σημαντικά μετά την έναρξη της κρίσης. Έως και 5 χρόνια πριν το τελευταίο τρίμηνο του 2012, χάθηκαν έξι εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Μετά από μια μικρή ανάκαμψη στις αρχές του 2010, στα μέσα του 2011

²²⁰ Center for Economic and Social Rights (CESR), "Human Rights and the Global Economic Crisis, Consequences, Causes and Responses", 2009, page 7-8.

²²¹ Aleksandra Ivanković Tamamović, "The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis", Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 13.

εμφανίστηκε εκ νέου πτωτική τάση. Το 4^ο τρίμηνο του 2012 παρατηρήθηκε μείωση της απασχόλησης κατά 0,4% σε σύγκριση με το 4^ο τρίμηνο του 2011. Η ανεργία ανήλθε στο 10,8% τον Ιανουάριο 2013 σε σύγκριση με 8,1% τον Ιανουάριο του 2009. Τα δεδομένα σαφώς παρουσιάζουν μια απόκλιση μεταξύ των κρατών μελών, ιδίως μεταξύ του Βορρά και του Νότου της Ευρωζώνης. Η διαφορά μεταξύ ποσοστού ανεργίας σε αυτές τις δυο περιοχές ήταν 3,5 μονάδες το 2000, μειώθηκε στο μηδέν το 2007, αλλά στη συνέχεια διευρύνθηκε σε 10,5 μονάδες το Δεκέμβριο του 2012. Η διαφορά μεταξύ του υψηλότερου και του χαμηλότερου ποσοστού ανεργίας, 4,9% και 27,0% , είναι η μεγαλύτερη που παρατηρήθηκε ποτέ έως το 2013. Η αδυναμία της οικονομικής δραστηριότητας συνέχισε και εξακολουθεί να επηρεάζει αρνητικά τις αγορές εργασίας. Η οικονομική ύφεση επέφερε επίσης μια απότομη επιδείνωση του επιχειρηματικού κλίματος και της εμπιστοσύνης των καταναλωτών. Το σύνολο επενδύσεων μειώθηκε από 21% του ΑΕΠ το 2008 σε 18% το 2012. Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών και οι άμεσες ξένες επενδύσεις μειώθηκαν ραγδαία το 2009, αλλά από τότε έχουν ανακάμψει. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η οικονομική κρίση και οι αποκρίσεις σε αυτή, οδηγούν σε διεύρυνση των περιφερειακών ανισοτήτων, π.χ. ανάμεσα στο κεφάλαιο και την παραγωγή των περιφερειών και των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών.²²²

Επιπλέον, βάσει της ίδιας έκθεσης, γίνεται αντιληπτό ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης δεν έγιναν αισθητές στα Κράτη Μέλη, τις περιφέρειες και τις πόλεις ούτε ομοίομορφα ούτε ταυτόχρονα. Πολλές εθνικές εκθέσεις αποτυπώνουν γενικές τάσεις, αλλά ο χρονικός ορίζοντας και η ένταση των επιπτώσεων ποικίλλουν. Ορισμένα προγράμματα παρουσίασαν πτώση στη ζήτηση για μακροπρόθεσμη υποστήριξη για την καινοτομία, την μείωση του μεγέθους ορισμένων σχεδίων, και μεγαλύτερα χρονοδιαγράμματα για την εφαρμογή τους. Παράλληλα, έχει υπάρξει μια αυξανόμενη ζήτηση για μέτρα όπως οι παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας, και τη γενικότερη υποστήριξη των επιχειρήσεων. Πολλά εθνικά προγράμματα αντιμετωπίζουν προβλήματα με την εθνική ή περιφερειακή συγχρηματοδότηση και με τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά παράλληλα εμφανίζουν μια πτώση στα κατασκευαστικά κόστη, πράγμα που αποτελεί αναμφίβολα θετική εξέλιξη. Η δημοσιονομική εξυγίανση έχει χτυπήσει βαρύτερα τις πάγιες δημόσιες επενδύσεις ,εφόσον μειώθηκαν κατά 12% σε πραγματικούς όρους κατά τα δύο έτη 2009 - 2011 σε όλη την ΕΕ και

²²² European Commission, "Report from the Commission to the European Parliament, The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Cohesion Policy: Strategic report 2013 on programme implementation 2007-2013", Brussels, 2013, page 3.

http://ec.europa.eu/regional_policy/how/policy/doc/strategic_report/2013/strat_report_2013_en.pdf

κατά τουλάχιστο αυτό το ποσοστό σε Βουλγαρία, Ρουμανία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία.²²³

Οι συνολικές επιπτώσεις της κρίσης εξαρτώνται από την ατομική κατάσταση της κάθε χώρας πριν από την κρίση. Έτσι, σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, οι επιπτώσεις αυτές φαίνονται και εξακολουθούν να είναι, συντριπτικές. Πριν από την κρίση, υπήρχαν σοβαρές ανισορροπίες σε παγκόσμιο επίπεδο, οι οποίες οδήγησαν στην κρίση και προκάλεσαν ένα κατακλυσμό ρευστότητας, η οποία τροφοδότησε την παγκόσμια φούσκα. Ωστόσο, η κρίση επηρέασε τις οικονομίες επηρεάζοντας την ανάπτυξη, τις αγορές εργασίας και την απασχόληση, τις δημοσιονομικές δαπάνες και την ενίσχυση των υφιστάμενων ανισορροπιών. Όταν η ανάπτυξη σταμάτησε, οι οικονομίες εισήλθαν σε φάση ύφεσης. Ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και τα χαρακτηριστικά του κάθε κράτους μέλους, η ύφεση γενικά διήρκεσε επί έξι συναπτά έτη, με ορισμένα κράτη μέλη, να σημειώνουν επεισοδιακά κακές οικονομικές επιδόσεις. Το 2006, στο Βέλγιο και στην Ιταλία, για παράδειγμα, το δημόσιο χρέος ήταν στο 91% και 106% του ΑΕΠ, αντίστοιχα, με τις αρνητικές αυτές συνθήκες να επιδεινώνονται από την κρίση. Η ανισορροπία που ενεφανίσθη έπρεπε να διαχειριστεί το συντομότερο δυνατό και τα Κράτη μέλη όφειλαν να αναλάβουν δράση. Στο πλαίσιο των κανονιστικών αδυναμιών της χρηματοπιστωτικής αγοράς, οι αρετές του αυτορυθμιζόμενου συστήματος της αγοράς, τέθηκαν υπό αμφισβήτηση και προβλήθηκε η ανάγκη για εκ νέου επέμβαση του κράτους. Ωστόσο, η ανάγκη για αναταπόκριση στην κρίση θεωρήθηκε ως ευκαιρία για τη μεταρρύθμιση λιγότερο αποτελεσματικών δομών και τη διερεύνηση νέων.²²⁴

Λόγω της μεγέθυνσης του κράτους πρόνοιας κατά τη διάρκεια των δύο προηγούμενων δεκαετιών, οι κοινωνικά επικεντρωμένοι τομείς αντιπροσωπεύουν τώρα περισσότερο από το ήμισυ των δημοσίων δαπανών, ενώ η ΕΕ αντιπροσώπευει περίπου το 40% των δημοσίων δαπανών για την κοινωνική προστασία στον κόσμο. Ως εκ τούτου, όταν έπρεπε να αποφασιστεί η μείωση των δημοσίων δαπανών, οι τομείς όπως οι συντάξεις, η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση, θεωρήθηκαν ως οι πιο πιθανοί υποψήφιοι για τις μειώσεις. Ένα βιώσιμο σχέδιο μείωσης των δαπανών δε θα μπορούσε, συνεπώς, να αποκλείσει τις δαπάνες

²²³ European Commission, "Report from the Commission to the European Parliament, The Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Cohesion Policy: Strategic report 2013 on programme implementation 2007-2013", Brussels, 2013, page 3-4.

http://ec.europa.eu/regional_policy/how/policy/doc/strategic_report/2013/strat_report_2013_en.pdf

²²⁴ Aleksandra Ivanković Tamamović, "The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis", Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 18.

αυτές, ιδιαίτερα τη στιγμή που ελαμβάνετο υπόψη ότι γινόταν επεξεργασία ενός προγραμματισμού ενός γηράσκοντος πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένες παρεμβάσεις ήταν εύκολο να εντοπιστούν και σχετικά εύκολο να δικαιολογηθούν, αν και σε τουλάχιστον ορισμένες χώρες ήταν ευπρόσδεκτες. Ταυτόχρονα, όμως, κατά το χρόνο των παρεμβάσεων είχαν τεθεί ήδη σε ισχύ ισχυρές -τόσο διεθνείς όσο και εθνικές- ασφαλιστικές δικλείδες για τη διασφάλιση των σχετικών δικαιωμάτων και συνεπώς τα μέτρα που επιβλήθηκαν έπρεπε να έχουν σχεδιαστεί προσεκτικά ώστε να μην παρεμβαίνουν στα αναγνωρισμένα θεμελιώδη δικαιώματα των θιγόμενων ατόμων.²²⁵

Όσον αφορά την προβληματική της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο εν καιρώ οικονομικής κρίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η τελευταία επηρέασε ιδιαίτερα αρνητικά τα ατομικά και πολιτικά, καθώς και οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Σε έκθεση του σχετικά με την «κατάσταση της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου στην Ευρώπη» τη 17η Απριλίου 2014 ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης, Thorbjørn Jagland κ, δήλωσε ότι: *«Τα δικαιώματα των ανθρώπων ... απειλούνται από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και τις αυξανόμενες ανισότητες.....Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν υποστεί τις συνέπειες της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, η οποία έχει επηρεάσει βαθύτατα την κοινωνική συνοχή σε πολλά κράτη μέλη, και η οποία μπορεί σε τελική ανάλυση να απειλήσει τόσο το κράτος δικαίου, όσο και τη δημοκρατία.»*

Η διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της κρίσης γίνεται ιδιαίτερα εμφανής, δεδομένου ότι τείνει ως επί το πλείστον να επηρεάζει τις ευάλωτες ομάδες. Όπως ανέφερε ο κ Dean Spielmann, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στη χαιρετιστήρια ομιλία του για το σεμινάριο με τίτλο «Εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σε περιόδους οικονομικής κρίσης », τον Ιανουάριο του 2013: *«Πρέπει να πούμε ότι αυτοί που πλήττονται περισσότερο από την κρίση είναι οι ευάλωτοι, π.χ. οι κρατούμενοι (σε δύσκολους καιρούς πολλοί άνθρωποι βρίσκουν σαφώς δύσκολο να δεχτούν υψηλές δαπάνες για την ανακαίνιση των φυλακών), οι οποίοι δεν γίνονται δεκτοί με ιδιαίτερο ενθουσιασμό, οι συνταξιούχοι, οι οποίοι βλέπουν τις συντάξεις τους μειώνονται – τέτοιο είναι το είδος των ανθρώπων που το Δικαστήριό μας καλείται να υπερασπιστεί στις περισσότερες των*

²²⁵ Aleksandra Ivanković Tamamović, "The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis", Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 19.

περιπτώσεων». Καθώς οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης είναι διαρκείας στην Ευρώπη, ανάλογη είναι και η επίδραση τους στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²²⁶

Η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση οδήγησε αρχικά σε αύξηση της μακροπρόθεσμης ανεργίας. Αυτό ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει σε περιθωριοποίηση και φτώχεια ομάδες που βρίσκονται ήδη σε κίνδυνο, όπως προκύπτει από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκθεσή της για το 2012 σχετικά με την απασχόληση και τις κοινωνικές εξελίξεις: «Ομάδες ήδη σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας, όπως οι νεαροί ενήλικες, τα παιδιά και οι μετανάστες τώρα βιώνουν μια ακόμη χειρότερη κατάσταση.» Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης αποτυπώνεται πιο γλαφυρά στους δείκτες ανεργία και φτώχεια. Το ποσοστό ανεργίας στην ΕΕ των 27 αναρριχήθηκε στο 10,7%, ή λίγο κάτω από 26 εκατομμύρια ανθρώπους, το Δεκεμβρίου 2012 από 10% το Δεκέμβριο του 2011, όπως δείχνουν τα στοιχεία της Eurostat. Από αυτά τα 26 εκατομμύρια, περίπου 5,7 εκατομμύρια ήταν κάτω από την ηλικία των 25, ποσοστό που ανεβάζει το ποσοστό ανεργίας νεαρών ατόμων έως 23,4% το Δεκέμβριο 2012 από 22,2% το προηγούμενο έτος. Η κρίση αύξησε επίσης τη μακροχρόνια ανεργία κατά 14,3% [απότο δεύτερο τρίμηνο του 2012] σε σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του προηγούμενου έτους να φτάνει συνολικά κοντά σε 11 εκατ. Επιπλέον, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι "η οικονομική κρίση έχει καταστροφικές συνθήκες στην αγορά εργασίας πιο γρήγορες και σοβαρές από ό, τι αρχικά πιστευόταν. Είναι δε πιθανό να χτυπήσει τους μετανάστες και τις οικογένειές τους, απειλώντας το μεγαλύτερο μέρος της προόδου που επιτεύχθηκε τα τελευταία χρόνια όσον αφορά την απόδοση της αγοράς εργασίας », όπως αναφέρει ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ).

Η ανεργία μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες όχι μόνο για την ποιότητα ζωής των ανθρώπων, αλλά και για την πλήρη απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των ελευθεριών τους. Οι άνεργοι είναι πιθανό να παρουσιάσουν μειωμένη ικανοποίηση από τη ζωή και να βιώσουν μεγαλύτερο κοινωνικό αποκλεισμό. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επισημαίνει ότι η μακροχρόνια ανεργία συνδέεται στενά με υψηλό κίνδυνο φτώχειας, που με τη σειρά του οδηγεί σε οικονομικό και κοινωνικό αποκλεισμό.²²⁷ Χαμηλότερο εισόδημα συνδέεται , βάσει έκθεσης που κατάρτησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με χειρότερες εξελίξεις στην υγεία, με

²²⁶ Steering Committee for Human Rights (CDDH), "The impact of the economic crisis and austerity measures on human rights in Europe Preliminary study on existing standards and outstanding issues", Council of Europe, Strasbourg, 81st meeting, 24 – 27 June 2014, page 3.

²²⁷ FRA, "The European Union as a Community of values: safeguarding fundamental rights in times of crisis", Annual Report 2012, page 15. http://fra.europa.eu/sites/default/files/annual-report-2012-focus_en.pdf

σχεδόν το ένα τρίτο των πολιτών της ΕΕ να δηλώνουν ότι μέχρι το Δεκέμβριο του 2011 είχαν μεγαλύτερη δυσκολία να καλύψουν το κόστος της υγειονομικής περίθαλψης από ότι τον Οκτώβριο του 2010. Αυτά τα ευρήματα θα πρέπει να εξεταστούν σε σχέση με το γεγονός ότι σχεδόν το ένα τέταρτο, 24,2%, του πληθυσμού της ΕΕ βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού το 2011, από 23,6% το 2010. Αυτό αντιπροσωπεύει περίπου 116 εκατομμύρια άτομα. Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό από τους άνδρες να βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας στην ΕΕ, με ποσοστό 25,2% για τις πρώτες και 23% για τους δεύτερους. Η διαφορά είναι ακόμη πιο έντονη μεταξύ των ατόμων ηλικίας άνω των 55, με 25,1% των γυναικών αυτής της ηλικιακής ομάδας να διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας στην 2011, σε σύγκριση με το 19,7% των ανδρών.²²⁸

Όσον αφορά τις επιπτώσεις στο δικαίωμα της εργασίας, πέρα από την ανεργία, τα μέτρα λιτότητας επέφεραν σημαντικές επιπτώσεις στις εργασιακές συνθήκες στην ΕΕ. Περιορισμοί σχετικά με την απασχόληση στον δημόσιο τομέα εισήχθησαν σε Κύπρο, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία, ενώ σε πολλές χώρες ενθαρρύνθηκαν οι πρόωρες συνταξιοδοτήσεις. Στην Ισπανία, η περίοδος προειδοποίησης για απόλυση σε περιπτώσεις όπου μια εταιρεία υφίσταται απώλειες εισοδήματος για τρεις συνεχόμενους μήνες, ή παρουσιάζει μειωμένες πωλήσεις για τρία συνεχόμενα τρίμηνα, μειώθηκε στο μισό από 30 σε 15 ημέρες. Οι μισθοί ήταν επίσης ο στόχος της άμεσης και έμμεσης παρέμβασης, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Ενώ οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα υπόκεινται σε ρύθμιση από την αγορά, με κάποια παρέμβαση από το κράτος, οι μισθοί στο δημόσιο τομέα εξαρτώνται από την κρατική ρύθμιση. Αν και οι εξελίξεις σε κάθε κράτος μέλος είναι διαφορετικές, υπάρχουν κάποια κοινά στοιχεία, τουλάχιστον σε ορισμένα κράτη μέλη, στα οποία περιλαμβάνονται : οι συνεχείς μειώσεις κατά τη διάρκεια των ετών, καθώς η κρίση συνεχίζεται, η εξάλειψη ή μείωση των επιδομάτων και των πρόσθετων ενισχύσεων, η απόπειρα για προστασία του κατώτατου του μισθού. Στις περιπτώσεις όπου δεν υπήρχαν άμεσες περικοπές, επιβλήθηκε πάγωμα των μισθών. Έτσι, στην Κύπρο, την Ελλάδα και την Ιρλανδία, οι μισθοί κόπηκαν σε ολόκληρο τον δημόσιο τομέα, ενώ στην Ιταλία και την Πορτογαλία, μια περικοπή εισήχθη μόνο για υψηλά εισοδήματα. Στην Ισπανία, υπήρξε μια

²²⁸ FRA, "The European Union as a Community of values: safeguarding fundamental rights in times of crisis", Annual Report 2012, page 15. http://fra.europa.eu/sites/default/files/annual-report-2012-focus_en.pdf

γενική μείωση κατά 5%, αν και για ορισμένες ομάδες εργαζομένων, η αμοιβή μειώθηκε κατά περισσότερο για τους υψηλότερα αμειβόμενους.²²⁹

Όσον αφορά το δικαίωμα στην εκπαίδευση στον ευρωπαϊκό χώρο, αυτό πλήττεται ιδιαίτερα σε χώρες όπως την Ιταλία, την Πορτογαλία, την Ελλάδα, οι οποίες αντιμετωπίζουν και τις σοβαρότερες επιπτώσεις της κρίσης, εφόσον οι περικοπές στις δημόσιες δαπάνες είχαν ως αποτέλεσμα την επιβολή μέτρων όπως η μείωση του αριθμού των σχολείων, η οποία επιτεύχθηκε είτε με συγχωνεύσεις ή κλείσιμο σχολείων, μείωση του αριθμού των εκπαιδευτικών, αύξηση της αναλογίας μαθητής/δάσκαλος και η μείωση των διοικητικών και άλλων σχετικών με τα σχολεία εξόδων. Στα πλαίσια της μείωσης των δαπανών για την παιδεία, μειώθηκαν σε αρκετές χώρες οι μισθοί των εκπαιδευτικών –στα πλαίσια μείωσης των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων–, ενώ σε χώρες όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία αυξήθηκαν οι ώρες εργασίας τους. Στην Κύπρο δε, οι προπαρασκευαστικές ώρες για τους δασκάλους καταργήθηκαν. Εκτός από δαπάνες προσωπικού, κάποιες διοικητικές δαπάνες μειώθηκαν. Στην Ιταλία, το τεχνικό και βοηθητικό προσωπικό στα σχολεία μειώθηκε κατά 17%. Στην Ελλάδα, η θέση του σχολικού φύλακα καταργήθηκε. Πριν από την κρίση, η Κύπρος παρείχε δωρεάν μεταφορά για τα παιδιά από τις αγροτικές περιοχές και τους μαθητές τεχνικών σχολών, ενώ μετά την κρίση όχι. Η Ιρλανδία κατήργησε, μεταξύ άλλων, επιχορηγήσεις για σχολικά βιβλία και τη χρηματοδότηση για τα φτωχότερα παιδιά, ενώ στην Ισπανία, καταγράφηκε συνολική μείωση της τάξης του 45% στην παροχή υποτροφιών για την αγορά σχολικών βιβλίων. Στην Ιρλανδία μειώθηκαν επίσης, οι επιχορηγήσεις για την αγορά ειδών ένδυσης και υπόδησης. Στο Βέλγιο τα σχολικά επιδόματα που απευθύνονται σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες μειώθηκαν κατά 15% το 2013, και ένα επιπλέον 15% το 2014.²³⁰

Ορισμένα μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των υπηρεσιών που παρέχονται στα παιδιά ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι τα παιδιά με αναπηρία, παιδιά των Ρομά ή

²²⁹ Aleksandra Ivanković Tamamović, “The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis”, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 62-66.

²³⁰ Aleksandra Ivanković Tamamović, “The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis”, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 43-45.

παιδιά μεταναστών. Τα παιδιά με αναπηρίες έχουν υποστεί αρνητικές συνέπειες των μέτρων λιτότητας σε μια σειρά από χώρες. Στην Ιρλανδία, ένας αυξανόμενος αριθμός παιδιών με αναπηρίες μετατίθεται από τα ειδικά σε γενικά σχολεία, καθώς τα σχολεία δεν έχουν τους κατάλληλους πόρους για να τους παράσχουν την υποστήριξη που χρειάζονται. Στο Βέλγιο έχουν αναφερθεί περικοπές σε υπηρεσίες εκπαιδευτικής υποστήριξης για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Στην Ισπανία, οι μειώσεις των επιδοτήσεων για σχολικά γεύματα είχαν αρνητικό αντίκτυπο στη διατροφή των παιδιών από φτωχές οικογένειες, τα οποία επηρεάζονται επίσης δυσανάλογα από την άρση των υποτροφιών. Η επίπτωση των μέτρων δεν μπορεί ακόμη να αξιολογηθεί πλήρως, αλλά περιλαμβάνει ένα κίνδυνο για τη συνολική ποιότητα της εκπαίδευσης και της επιτυχίας των παιδιών στο σχολείο, μια αύξηση της ανεργίας εκπαιδευτικών και μειωμένη διαθεσιμότητα υπηρεσιών.

Επιπλέον, από τις πολιτικές λιτότητας πλήττεται το δικαίωμα για πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Σε αρκετές χώρες θεσπίστηκαν μέτρα που προσανατολίζονται προς τον περιορισμό της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, την εισαγωγή ή την αύξηση των τελών συμμετοχής των ασθενών, την αναδιοργάνωση των νοσοκομείων και της υγειονομικής περίθαλψης, τη μείωση των μισθών και πάγωμα της απασχόλησης του προσωπικού της υγείας, παρεμβάσεις στο κόστος των φαρμάκων και άλλων υπηρεσιών και σε διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Οι επιπτώσεις των μέτρων που παρατηρήθηκαν αφορούν τη μειωμένη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, την επιπλέον οικονομική επιβάρυνση για τους πολίτες, τη μείωση του αριθμού του ιατρικού προσωπικού και των εγκαταστάσεων, τη μείωση της προληπτικής φροντίδας κ.α. Οι φτωχοί και οι άστεγοι, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρία και οι οικογένειές τους, οι παράνομοι μετανάστες είναι μεταξύ των ομάδων που θίγονται δυσανάλογα από τα μέτρα που επιβάλλονται.²³¹

Βάσει της προηγούμενης ανάλυσης, γίνεται σαφές ότι η πολυπόθητοι στόχοι οικονομικής ευημερίας και ανάπτυξης, που προτάχθηκαν κατά τη σύσταση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άρχισαν να υποχωρούν υπό τη συγκυρία της διεθνούς κρίσης που παρέσυρε στο πέρασμα της, πέρα από τις ευρωπαϊκές οικονομίες και τους ευρωπαϊκούς λαούς, μεγάλο μέρος του πληθυσμού των οποίων βιώνει πρωτοφανείς συνθήκες ανασφάλειας, ένδειας και

²³¹ Aleksandra Ivanković Tamamović, "The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis", Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015, page 45-49.

αποκλεισμού. Υπό το πρίσμα αυτό, η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, των κοινωνικών συμπεριλαμβανομένων, κρίνεται πιο ουσιώδης από ποτέ, εφόσον εξασφαλίζει το δικαίωμα του ανθρώπου σε μια αξιοπρεπή διαβίωση. Πέραν των ποσοτικοποιημένων στόχων και πολιτικών, που αποσκοπούν σε διορθωτικές επεμβάσεις, θα πρέπει να λαμβάνονται αντίστοιχα μέτρα για την προαγωγή της αξίας του ατόμου.

2.2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αν εξετάσει κανείς το ελληνικό παράδειγμα και πως αυτό διαμορφώνεται στην κρίση, θα μπορούσε να πει κανείς, ότι λόγω της νωθής απόδοσης της ελληνικής οικονομίας και του εκτροχιασμού του δημόσιου χρέους πριν από την κρίση, τα μέτρα λιτότητας που ελήφθησαν από το 2010 και εντεύθεν, μετά βίας θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί. Αλλά οι πολιτικές λιτότητας που ακολουθήθηκαν έκτοτε ήταν οπισθοδρομικές και δεν αντιστάθμισαν, αλλά μάλλον ενίσχυσαν τις αρνητικές επιπτώσεις της ύφεσης στην κατανομή των εισοδημάτων. Ειδικότερα, η απότομη αύξηση της ανεργίας μεταξύ των μισθωτών έθεσε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού στον κίνδυνο της φτώχειας. Λόγω των κενών στο κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας, και επειδή μακροπρόθεσμα τα ποσοστά ανεργίας κατά πάσα πιθανότητα θα παραμείνουν σε υψηλά επίπεδα στο άμεσο μέλλον, η δεινή θέση των ενηλίκων και των παιδιών σε νοικοκυριά ανέργων έχει γίνει τώρα το διακύβευμα της ελληνικής κοινωνίας.²³²

Οι πολιτικές για την ανταπόκριση στις κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης κρίνονται είτε ανεπαρκείς ή λανθασμένες ή και τα δυο. Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας επέφερε κάποιες βελτιώσεις, αλλά οι περισσότερες περικοπές έγιναν αδιακρίτως, προκαλώντας δυσκολίες και αναταραχές στον τομέα της υγείας και των κοινωνικών υπηρεσιών. Η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας καθοδηγήθηκε από την πεποίθηση ότι η μείωση της αποζημίωσης των εργαζομένων και η αποδυνάμωση των εργατικών σωματειακών θεσμών της αγοράς εργασίας ήταν το κλειδί για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας. Αυτή δεν είναι η περίπτωση: το εμπορικό ισοζύγιο έχει βελτιωθεί, αλλά κυρίως λόγω της πτώσης των εισαγωγών και όχι αύξησης των εξαγωγών. Εν τω μεταξύ, η αμοιβή και οι όροι εργασίας για τους εργαζομένους έχουν επιδεινωθεί. Η μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης ήταν απολύτως αναγκαία, αλλά διογκώθηκε σε μια απλή μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων. Η συνεχής προσπάθεια που είναι αναγκαία για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού κράτους εξακολουθεί να είναι ανεπαρκής. Μια προοδευτική έξοδος από την κρίση

²³² Manos Matsaganis, "The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses", Friedrich Ebert, Stiftung, 2013, <http://library.fes.de/pdf-files/id/10314.pdf>

δεν θα είναι εύκολη, και δεν πρόκειται να συμβεί οπωσδήποτε σύντομα. Εν τω μεταξύ, οι προοδευτικοί φορείς καλά θα κάνουν να εγκαταλείψουν την υπεράσπιση παγιωμένων θέσεων, προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των απλών εργαζομένων για αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας για επαρκή αμοιβή, καθώς και να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις των απλών πολιτών για προσιτές δημόσιες υπηρεσίες, αποδοτική διοίκηση και καθαρότερη πολιτική.

Σε μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις σε περίοδο μη πολέμου στην ελληνική ιστορία, τα μέτρα λιτότητας εφαρμόζονται με μια συχνότητα άνευ προηγουμένου. Οι φόροι ακουλοθούνται από νέους φόρους, καθώς βαθαίνει η ύφεση, ενώ οι μισθοί, οι συντάξεις και τα κοινωνικά επιδόματα παρουσιάζουν δραστική μείωση. Λόγω των ντόμινο επιπτώσεων της οικονομικής ύφεσης, η ανεργία αυξάνεται συνεχώς. Σχεδόν οι μισοί από τους νέους, μεταξύ 15-24 χρονών, είναι άνεργοι, ενώ 360.000 περισσότερες θέσεις εργασίας χάθηκαν το 2010. Ωστόσο, η κοινωνική προστασία είναι ανεπαρκής. Από τους 900.000 άνεργους, το 2011, μόνο 280.000 έλαβαν κρατικές παροχές, οι οποίες είναι λιγότερο από ό, τι 500 ευρώ το μήνα και παρέχονται μόνο για 12 μήνες, κατ' ανώτατο όριο. Ωστόσο, δεδομένης της σοβαρότητας της κρίσης και της έλλειψης ενός σχεδίου για την ανάπτυξη, οι άνεργοι είναι απίθανο να βρουν μια νέα θέση εργασίας σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, γεγονός που οδηγεί σε μεγαλύτερη ανασφάλεια. Επιπλέον, η απουσία ενός δημόσιου δικτύου υποστήριξης των ανέργων για την επανένταξη τους στην αγορά εργασίας είναι καταστροφική, ειδικά για τους μεσήλικες. Ενώ οι μισθωτοί είτε μείνουν άνεργοι ή αντιμετωπίζουν αυξανόμενη εξαθλίωση, μια άλλη άμεση συνέπεια των μέτρων λιτότητας είναι η συρρίκνωση των ελληνικών μικροαστών, που παραδοσιακά αποτελούνταν κυρίως από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Δεδομένου ότι ένας μεγάλος αριθμός αυτών των επιχειρήσεων δεν μπορούσε να αντέξει τις επιπτώσεις της κρίσης, πάνω από 65.000 έχουν κλείσει το 2010 με προφανείς συνέπειες για τα άτομα που εξαρτώνται από αυτές. Επειδή η ελληνική οικονομία ήταν σε μεγάλο βαθμό βασισμένη στην εγχώρια ζήτηση, η πτώση κατά 8,6% στην κατανάλωση, το 2010, είχε ως αποτέλεσμα μια «κάθαρση» των εν λόγω επιχειρήσεων, από τις οποίες μόνο οι μεγαλύτερες κατάφεραν να επιβιώσουν. Σε συνδυασμό με τις περικοπές των μισθών, η συρρίκνωση της τάξης των μικροαστών είχε ως αποτέλεσμα την εμβάθυνση της πόλωσης, υπέρ των ομάδων εκείνων που είτε δεν είχαν επηρεαστεί από την κρίση, ή είχαν τις πληροφορίες και τα μέσα για την καλύτερη προσαρμογή σε αυτήν.²³³

²³³ M. Markantonatou, "The Social Consequences of the Financial Crisis in Greece: Insecurity, Recession and Welfare Deregulation, *International Journal of Anthropology*, Vol. 27 - n.3 (183-196) – 2012, page 192.

Με βάση τα δεδομένα που παρέχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας όχι μόνο στην ελληνική επικράτεια αλλά εν γένει, έρχονται αντιμέτωπα με τις συνέπειες των δημογραφικών αλλαγών που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια αλλά και τη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση. Η Ελλάδα στην παρούσα φάση βιώνει αφενός το τέλος της Μεταπολίτευσης και αφετέρου την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους με δεδομένη την επιμήκυνση των εργασιακών ωρών, των συνεχών περικοπών σε μισθούς και συντάξεις και την κατάργηση των προνοιακών επιδομάτων. Βέβαια, υπάρχει και η άλλη οπτική η οποία διατείνεται ότι το κοινωνικό κράτος που γνώρισε η Ελλάδα τις προηγούμενες δεκαετίες βρίσκεται σε οριακό σημείο και κρίνεται απαραίτητο και αναγκαίο να μεταβληθεί εκ θεμελίων, ώστε να είναι σε θέση να εξυπηρετήσει τις επερχόμενες ανάγκες των πολιτών. Το προ κρίσης διάστημα παρατηρήθηκε μια διόγκωση της κοινωνικής προστασίας, με το μερίδιο της κοινωνικής δαπάνης στο ΑΕΠ να παρουσιάζει αξιοσημείωτη άνοδο. Η διόγκωση όμως της κοινωνικής δαπάνης, δεν θεράπευσε τις παθογένειες του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, αλλά μάλλον συνέτεινε στην αύξηση του ήδη διογκωμένου δημοσιονομικού χρέους, εφόσον δεν ήταν οικονομικά βιώσιμη.²³⁴

Τα επίπεδα της φτώχειας στην Ελλάδα ακολουθούν ανοδική πορεία κατά την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης, γεγονός που οφείλεται στο ότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας δε κατάφερε να ενεργοποιήσει του μηχανισμούς στήριξης του εισοδήματος των φτωχών και των ανέργων. Σύμφωνα με στατιστικά που πρόερχονται Eurostat,²³⁵ κατά το 2010 η κοινωνική δαπάνη στην Ελλάδα σύγκλιε με το μέσο όρο των 27 χωρών της ΕΕ. Ενώ δηλαδή στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι κοινωνικές παροχές μείωναν τη φτώχεια κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, η μείωση στον ελλαδικό χώρο μόλις που άγγιζε τις 4 ποσοστιαίες μονάδες.

Η τελευταία έκθεσή της η UNICEF αναφέρει ότι ένα στα τρία παιδιά στην Ελλάδα ήταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Ο συνολικός αριθμός μπορεί να σοκάρει: 686.000 παιδιά ή 35,4% του πληθυσμού των παιδιών στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας. Τα αίτια δεν είναι άλλα, παρά η αύξηση της ανεργίας και οι περικοπές

http://www.academia.edu/3678977/Social_Consequences_of_the_Greek_Crisis_Insecurity_Recession_and_Welfare_Deregulation

²³⁴ Μάνος Μασσαγάνης, «Η κοινωνική πολιτική στους δύσκολους καιρούς. Οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία», Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2011, σελ. 28.

²³⁵ Eurostat, "Social Protection Statistics",

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_protection_statistics

στις κοινωνικές παροχές. 292.000 παιδιά ζουν σε νοικοκυριά που δεν εργάζεται ενήλικας και - φυσικά - δεν έχουν πρόσβαση στο σύστημα υγειονομικής περίθαλψης. «Οι προϋποθέσεις για παιδιά έχουν επιδεινωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, ως αποτέλεσμα της μείωσης των επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας, της αύξησης της γονικής ανεργίας, της φτώχειας και της ανεπαρκούς πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη.²³⁶

Η δημοσιονομική κρίση ανέδειξε τα κενά που υπάρχουν στο σύστημα κοινωνικής προστασίας ενώ γεννήθηκε η ανάγκη να ληφθούν πρωτοβουλίες δημόσιας πολιτικής προκειμένου να καλυφθούν τα κενά αυτά αλλά ο τρόπος με τον οποίο συντελέστηκε ο χειρισμός των δημοσιονομικών πιέσεων που άσκησαν τα μέτρα κοινωνικής λιτότητας αύξησαν ακόμα περισσότερο τα προβλήματα που ήδη υπήρχαν. Με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής-Ν. 4093/2012- προβλεπόταν η περικοπές δαπανών και η αύξηση της φορολογίας και κατ' επέκταση οι κοινωνικές παροχές καλούνται να συνεισφέρουν το μισό της συνολικής εξοικονόμησης χωρίς να υπολογίζονται οι περικοπές στη χρηματοδότηση νοσοκομείων και άλλων κοινωνικών υπηρεσιών.

Η αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να συλλέξει πολύτιμους πόρους για την κοινωνική πολιτική της χώρας δεν παρατηρείται μόνο σε επίπεδο κοινωνικής ασφάλισης, αλλά χαρακτηρίζει συλλήβδην το φορολογικό σύστημα της χώρας, το οποίο δεν επιτελεί με ικανοποιητικό τρόπο τον αναδιανεμητικό του ρόλο. Από την άλλη μεριά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το χρηματοπιστωτικό σύστημα της Ελλάδας δεν κατάφερε να επιτελέσει τον αναπτυξιακό του ρόλο σε ικανοποιητικό βαθμό καθώς τα δάνεια δίνονται με κριτήρια τα οποία χαρακτηρίζονται μη αναπτυξιακά. Επίσης, η μη πρόσφορη αξιοποίηση των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων της χώρας, η άτοκη δέσμευση ή ο εντοκισμός με χαμηλό επιτόκιο στην Τράπεζα της Ελλάδας περιόρισε σε σημαντικό βαθμό τις δυνατότητες για μια κοινωνικά δίκαιη αξιοποίηση των βασικών οικονομικών πόρων.

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι στη σημερινή εποχή παρά τη ραγδαία ανάπτυξη που συντελείται σε όλους τους τομείς, η χώρα δεν έχει καταφέρει να αναπτύξει ένα μακρόπνοο σχεδιασμό για την ισόρροπη εκπαιδευτική ανάπτυξη. Κατά συνέπεια, αναπαράγονται οι υφιστάμενες κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες που γίνονται εμφανείς στα παιδιά και τους νέους, υποθηκεύοντας αρνητικά την μελλοντική τους εξέλιξη σε μια άναρχη και ασυνάρτητη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την κοινωνική κινητικότητα .

²³⁶ Unicef, "Children of the recession, Executive Summary", page 9. <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc12-eng-web.pdf>

Τα αποτελέσματα της εθνικής πολιτικής της Ελλάδας αντανακλώνται στα ποσοστά που φανερώνουν ότι το 25,4 % των παιδιών είναι εκτεθειμένα σε περιβαλλοντικά προβλήματα, τη στιγμή που οι δαπάνες για την υγεία έχουν μειωθεί στο 6% του ΑΕΠ το 2011 επιδρώντας αρνητικά ως επί το πλείστον στα κατώτερα οικονομικά στρώματα από τη στιγμή που το 10,1% δεν έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στα παιδιά την απαραίτητη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία και τους δείκτες γίνεται φανερό ότι απαιτούνται πιο στοχευμένα μέτρα από μέρους του κράτους για την προστασία συγκεκριμένων τύπων οικογένειας. Τα επιδόματα που προσφέρονται για την ανακούφιση της οικονομική φτώχειας είναι πολύ χαμηλά για τα ελληνικά δεδομένα και αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στο βαθμό μείωση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα η οποία παραμένει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το κοινωνικό κόστος της ελληνικής κρίσης ήταν αδικαιολόγητα υψηλό, με το εθνικό εισόδημα να έχει μειωθεί σχεδόν κατά το ένα τέταρτο. Το χάσμα στο βιοτικό επίπεδο σε σχέση με την υπόλοιπη Δυτική Ευρώπη επέστρεψε στα δεδομένα που υφίσταντο πριν από μισό αιώνα. Η ανεργία επηρεάζει πάνω από το ένα τέταρτο του εργατικού δυναμικού. Οι αποδοχές για τους εργαζομένους είναι κάτω από το επίπεδο που είχε διαμορφωθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Το ποσοστό του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας έφτασε το 38% το 2012, και ήταν ακόμη υψηλότερο μεταξύ των οικογενειών των ανέργων των εργαζόμενων με παιδιά, των οποίων η δεινή θέση έχει γίνει νέο κοινωνικό ζήτημα. Το μέσο πραγματικό εισόδημα των ατόμων στο φτωχότερο 10% του πληθυσμού το 2012, ήταν 56,5% χαμηλότερο από εκείνο του φτωχότερου 10% του πληθυσμού το 2009. Η ανισότητα παρέμεινε σταθερή στην αρχή, αλλά άρχισε να απογειώνεται, καθώς η οικονομία βυθίστηκε σε βαθύτερη ύφεση. Οι πολιτικές λιτότητας που υιοθετήθηκαν τελικά ενίσχυσαν τις δυσμενείς επιπτώσεις της ύφεσης στην κατανομή του εισοδήματος.²³⁷

Στο σύνολο τους, οι πολιτικές αντιδράσεις στις κοινωνικές επιπτώσεις της ελληνικής κρίσης ήταν λανθασμένες ή ανεπαρκείς. Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας παράγγαγε κάποιες ευπρόσδεκτες βελτιώσεις, αλλά οι περισσότερες περικοπές ήταν αδιάκριτες. Για όλες τις ρητορικές περί ανάγκης ενίσχυσης του δικτύου κοινωνικής προστασίας, τα στοιχεία μέχρι στιγμής είναι εξαιρετικά απογοητευτικά. Στους τρεις πρώτους μήνες του 2013, για κάθε πέντε άνεργους, μόνο ένας έλαβε επίδομα ανεργίας. Η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας καθοδηγήθηκε από την πεποίθηση ότι η μείωση αποζημιώσεων και αποδυνάμωση των

²³⁷ Manos Matsaganis, "The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses", Friedrich Ebert, Stiftung, 2013, page 34, <http://library.fes.de/pdf-files/id/10314.pdf>

εργατικών θεσμών της αγοράς εργασίας ήταν το κλειδί για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας. Τα στοιχεία μέχρι στιγμής δείχνουν το αντίθετο: το εμπορικό ισοζύγιο να μην έχει βελτιωθεί, αλλά κυρίως λόγω της πτώσης των εισαγωγών και όχι μέσω της αύξησης των εξαγωγών, όπως είχε υποτεθεί. Στο μεταξύ οι εργασιακές συθήκες και οι αμοιβές έχουν επιδεινωθεί για εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενους.

Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, η αναζήτηση λύσεων έχει αδικαιολόγητα περιοριστεί. Μπορεί οι μισθοί και τα διάφορα οφέλη για τους περισσότερους να έχουν μειωθεί δραστικά, αλλά βασικές ομάδες (δικαστές, ιερείς, εργαζόμενοι στις ΔΕΚΟ κτλ) απολαμβάνουν ηπιότερης μεταχείρισης και περιστασιακής εξαίρεσης. Ενώ η φορολογική πίεση σε εκείνους που πληρώνουν τους φόρους έχει τεθεί σε αναμφισβήτητα αφόρητα επίπεδα, η φοροδιαφυγή φαίνεται τόσο διαδεδομένη όσο ποτέ. Οι περικοπές στην χρηματοδότηση να μην άγγιξαν τους στόχους για αποταμίευση, αλλά τώρα απειλούν τη συνήθη λειτουργία σχολείων, νοσοκομείων, ενώ οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις που αποτελούν τις πιο κερδοφόρες απαλάσσονται σχεδόν κάθε φόρου. Το κοινωνικό δίκτυο απέβη αναποτελεσματικό στην προστασία της κοινωνίας, οι οποία στερείται βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων όπως αυτό στην εκπαίδευση, την εργασία, την πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, την προστασία του παιδιού κ.α.

Μια νέα ατζέντα σε αυτές τις βάσεις, μάλλον δεν θα δικαιώσει τους αγανακτισμένους που απαιτούν κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά θα βελτιώσει την καθημερινότητα πολλών συμπολιτών μας που υποφέρουν. Άλλωστε, όπως είπε κάποτε κάποιος κοινωνικός δημοκράτης: «Οι ατελείς λύσεις ,σε δύσκολες περιστάσεις, είναι το μόνο για το οποίο πρέπει να ελπίζουμε, και ίσως το μόνο που πρέπει να αναζητούμε.»²³⁸

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

²³⁸ Manos Matsaganis, “ The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses”, Friedrich Ebert, Stiftung, 2013, page 34, <http://library.fes.de/pdf-files/id/10314.pdf>

Από αρχαιότατων χρόνων, ο προσδιορισμός του ατόμου έναντι της εξουσίας, αλλά και των υπολοίπων ατόμων, ήταν μια έννοια που απασχολήσε, απασχολεί και θα απασχολήσει την ανθρωπότητα στο μέλλον. Και αυτό συμβαίνει γιατί μέσα από τους επαναλαμβανόμενους κύκλους της ανθρώπινης ιστορίας, και τις αλληπάλληλες ανθρωπιστικές κρίσεις που έχει κατά καιρούς γνωρίσει ο κόσμος μας, η μόνη αξία που σταθερά πλήττεται είναι αυτή του ανθρώπου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Είναι θλιβερή, αλήθεια, συνειδητοποίηση, αλλά φαίνεται ότι οι λαοί και οι ιθύνοντες δεν έχουν ακόμα διδαχθεί από τα λάθη του παρελθόντος. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, αναδύθηκαν ως μια απάντηση για την περιχαράκωση της ανθρώπινης ύπαρξης από την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας και προσέλαβαν σε κάθε διαφορετική χρονική συγκυρία, διαστάσεις αντίστοιχες με τις διεκδικήσεις της εκάστοτε κοινωνίας.

Από τη δειλή εμφάνιση τους σε κείμενα όπως η Magna Carta, η απόσταση που έχει διανυθεί είναι αναμφίβολα μεγάλη. Η ανάδυση της πρώτης γενιάς δικαιωμάτων, που δεν είναι άλλα από τα ατομικά και πολιτικά, ταυτίζονται με την ανάδυση του κράτους δικαίου, σε μια προσπάθεια προστασίας της σφαίρας της ιδιωτικής ζωής και οικονομικής δραστηριότητας έναντι του πανίσχυρου μονάρχη, και ουσιαστικά υποχρεώνουν το κράτος όπως αποφύγει να ειπησέρχεται σε αυτά, χαλκεύοντας μια αρνητική κατάσταση. Στην πορεία, σε αυτά προσετέθησαν και τα κοινωνικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην εργασία, την περίθαλψη, την μητρότητα, την κοινωνική ασφάλεια, την εκπαίδευση κ.α., τα οποία αποτελούν τα δικαιώματα δεύτερης γενιάς, και τα οποία ζητούν από το κράτος να λάβει θετικά μέτρα προάσπισης τους, προκειμένου να εξουδετερωθούν οι αρνητικές συνέπειες της λειτουργίας της αγοράς, και να προστατευτούν οι εργαζόμενοι υπό τις νέες συνθήκες που διαμόρφωσε η Βιομηχανική Επανάσταση. Τα εν λόγω δικαιώματα, ταυτίζονται με την ανάδυση του κοινωνικού κράτους, το οποίο αποσκοπεί να παρέχει μια διευρυμένη κοινωνική προστασία στις ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες. Στις δυο γενιές, ήρθαν να προστεθεί, αργότερα μια νέα γενιά δικαιωμάτων τρίτης γενιάς, τα λεγόμενα δικαιώματα των ομάδων, τα οποία αποτέλεσαν κυρίως αποκύημα της νομικής θεωρίας, παρά απτή πραγματικότητα.

Τα κοινωνικά δικαιώματα, είναι εκείνα των οποίων η απόλαυση εγγυάται μια αξιοπρεπή διαβίωση στο άτομο, καθώς επίσης τις συνθήκες για την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Είναι λοιπόν, παραπάνω από προφανής η μεγάλη σημασία που πρέπει να τους αποδοθεί. Παρ' όλα αυτά, ένα ζήτημα αναφορικά με αυτά, είναι η παραφιλολογία και η διαφωνία περί μη αγωγιμότητας τους, εφόσον σε αντίθεση με τα ατομικά και πολιτικά, πολλοί υποστηρίζουν, δεν εγείρουν έννομες αξιώσεις έναντι της πολιτείας. Πράγματι, το να

υποχρεώσει κανείς το κράτος να προβεί σε ανάληψη δράσεων και υιοθέτηση πολιτικών παρουσιάζει σαφέστατα, μεγαλύτερες δυσκολίες. Ανεξάρτητα όμως, από το ζήτημα της αγωγιμότητας τους ή μη, το φάσμα όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί μια οντότητα ενιαία, εφόσον τα δικαιώματα έχουν σχέση μεταξύ τους παρπαληρωματικότητας και συμπληρωματικότητας, χωρίς υδατοστεγείς διαχωρισμούς μεταξύ τους. Σε τελική ανάλυση, ο αποδέκτης τους είναι πάντα ο ίδιος, ο άνθρωπος. Είναι άλλωστε δεδομένο, ότι η απόλαυση π.χ. των κοινωνικών δικαιωμάτων, όταν δεν συνοδεύεται από την ταυτόχρονη απόλαυση των πολιτικών δικαιωμάτων, μένει γράμμα κενό και το αντίστροφο.

Στην παρούσα μελέτη έγινε μια ενδελεχής καταγραφή της ιστορικής διαδρομής των κοινωνικών δικαιωμάτων και πώς αυτά κατοχυρώθηκαν στις διεθνείς και εσωτερικές έννομες τάξεις. Αξιοσημείωτο, δε είναι το γεγονός, ότι αναφορικά με τα κοινωνικά δικαιώματα υπήρξε μια καθυστέρηση και δισταγμός από πλευράς κρατών, προκειμένου να προβούν στην αναγνώριση και κατοχύρωση τους, αναμφίβολα γιατί κάτοιο επέτασσε αλλά και επιτάσσει ακόμα και σήμερα την ανάληψη μεγαλύτερου δημοσιονομικού βάρους και πολιτικής ευθύνης από πλευράς τους. Έτσι, κάθε άλλο παρά τυχαίο είναι ότι τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα ήταν αυτά που αναγνωρίστηκαν πρώτα, εφόσον βέβαια αφορούν αυτονόητες αξίες όπως την αξία της ανθρώπινης ζωής και της ελευθερίας του ατόμου.

Πέρα από την σύσταση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, που με τον πρωτότυπο, τριμερή χαρακτήρα της εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να διαδραματίζει το ρόλο του παγκόσμιου ρυθμιστή των εργασιακών σχέσεων, κεφαλαιώδους σημασίας στην προαγωγή των ανθρωπίνων και ως εκ τούτου και των κοινωνικών δικαιωμάτων, υπήρξε η σύσταση του ΟΗΕ, η οποία προέκυψε από την κατανόηση της διεθνούς κοινότητας της ανάγκης για συνεργασία, ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών, και προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σ' ένα θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας και διαβούλευσης. Απώτερος στόχος ήταν αποφυγή στο μέλλον παρόμοιων καταστροφών, με αυτές που έφερε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ανα την υφήλιο. Έτσι, η υπογραφή της ΟΔΔΑ, αποτέλεσε ορόσημο για την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και παρά το γεγονός ότι υπάρχει διαφωνία περί νομικής δεσμευτικότητας της ή μη, αναμφίβολα η σημειολογική σημασία της είναι ανεκτίμητη. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υπήρξε αρχικά κάποιος δισταγμός για την ένταξη των κοινωνικών δικαιωμάτων σε συμβατικά κείμενα, εφόσον, χαρακτηριστικό είναι ότι στις ιδρυτικές συνθήκες δεν υπάρχουν σχετικές διατάξεις. Αυτή την ασάφεια, καθώς και το νομικό κενό ήρθαν να καλύψουν κείμενα όπως η ΕΣΔΑ, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

και Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, καταρτίζοντας ένα πλήρη κατάλογο δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων και των κοινωνικών, ο σεβασμός των οποίων αποτελεί θεμελιώδη λίθο του ενωσιακού επιχειρήματος. Αυτές οι απόπειρες βέβαια, ήρθαν να θεραπεύσουν και τις παθογένειες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, εφόσον οι οικονομικές πολιτικές και στόχοι που ετέθησαν, είχαν παράπλευρες απώλειες στην ευρωπαϊκή κοινωνία. Το ότι η ΕΕ διαπερνάται από το λεγόμενο «δημοκρατικό» και το «κοινωνικό έλλειμμα», αν μη τι άλλο αποτελεί κοινό τόπο.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων διαδραματίζουν και οι διάφοροι ελεγκτικοί μηχανισμοί, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τον έλεγχο εφαρμογής τους, και που προβλέπονται από αντίστοιχα συμβατικά κείμενα. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο ελεγκτικός μηχανισμός στα πλαίσια της ΔΟΕ, ασκεί εξαιρετικά επιτυχημένο έλεγχο σχετικά με την εφαρμογή από τα Κράτη μέλη του των Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας προασπίζοντας δυναμικά το δικαίωμα στην εργασία σε ευνοϊκές και δίκαιες, ενώ σε κοινοτικό επίπεδο πέραν των άλλων οργάνων εξαιρετικά σημαντικός κρίνεται ο ρόλος το ΕΔΔΑ, το οποίο με τη δυναμική ερμηνεία της ΕΣΔΑ, και τη δυναμική νομολογία του χαράζει νέες πορείες στην κατεύθυνση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Με δεδομένες τις τρέχουσες οικονομικο-πολιτικο-κοινωνικές συγκυρίες, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς ότι τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα ,και δη τα κοινωνικά βρίσκονται σε άμεσο κίνδυνο καταστρατήγησης τους. Το φαινόμενο της παγοσμιοποίησης, αν και δημιούργησε μέσω των τεχνολογιών των επικοινωνιών και της πληροφορίας ένα κόσμο, όλο και περισσότερο ενιαίο δεν έφερε ισόμετρη ανάπτυξη για όλους, εφόσον διεύρυνε σημαντικά το χάσμα Βορρά-Νότου ,πλουσίων και φτωχών, εφόσον η παντοδυναμία της αγοράς αφήνει μικρά ή ενδεχομένως και καθόλου περιθώρια στις εθνικές κυβερνήσεις να θεσπίσουν κοινωνικές πολιτικές, οι οποίες θα εξουδετερώσουν τις αρνητικές επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης, της δράσης των πολυεθνικών και των κερδοσκοπικών κεφαλαίων, αφήνοντας μεγάλες μερίδες του παγκόσμιου πληθυσμού έρμαιο των κερδοσκοπικών ορέξεων των ισχυρών του κόσμου. Οι ιδιωτικοποιήσεις, η απορρύθμιση είναι 2 μόνο πτυχές της αυξανόμενης αποχής της πολιτείας από μια σειρά σημαντικών ζητημάτων όπως οι δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας, η εκπαίδευση , η παροχή ιατροφαρμακευτικής κάλυψης, η προστασία του παιδιού και της μητέρας, εξωθώντας συνεχώς περισσότερους συνανθρώπους μας σε συνθήκες απόλυτης εξαθλίωσης, και ειδικότερα σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η περεταίρω χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, που σαν ντόμινο σάρωσε όλες τις οικονομίες έκανε την εικόνα αυτή ακόμα πιο ζοφερή. Η ανάγκη για μείωση των κρατικών

δαπανών, επέφερε μείωση των κοινωνικών επενδύσεων, εφόσον ο πρώτος στόχος των πολιτικών λιτότητας και εξορθολογισμού των κρατικών προϋπολογισμών, δεν ήταν άλλος από το κοινωνικό κράτος. Αλλά αυτή η πραγματικότητα, δεν είναι κάτι μακρινό και ξένο που αφορά μια άλλη χώρα σε μια ξεχασμένη πλευρά του πλανήτη, αλλά πλεόν απασχολεί ιδιαίτερα και την Ελλάδα που χτυπήθηκε ιδιαίτερα σκληρά από την οικονομική κρίση. Η εκτροχίαση του δημόσιου χρέους και η έλλειψη της χώρας να στραφεί στον εξωτερικό δανεισμό, επέφερε ωλέθριες συνέπειες για την οικονομία και των πληθυσμό της, εφόσον οποιαδήποτε θετικά μεγέθη έχει να επιδείξει η ελληνική πλευρά στηρίζονται στη ληστρική συλλογή φόρων και άλλων σκληρών δημοσιονομικών μέτρων, ωθώντας μεγάλο τμήμα του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας, χωρίς σε πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στην έκθεση μεγάλου ποσοστού παιδιών στον κίνδυνο της φτώχειας.

Στα πλαίσια της προβληματικής αυτής, η προαγωγή και προώθηση των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι πιο επίκαιρη από ποτέ. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να αναλάβουν θετικά μέτρα ανακούφισης του πληθυσμού, και διορθωτικών πολιτικών που να εξισορροπούν τις επιπτώσεις της παντοδυναμίας της αγοράς. Περαιτέρω, οι διεθνείς δρώντες δεν θα πρέπει να κωφεύουν στο πρόβλημα, αλλά αντιθέτως να αναπτύξουν ρητορική και δράση για την προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων, πιέζοντας τα κράτη για ανάληψη υποχρεώσεων προς την κατεύθυνση αυτή, ενώ έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην ανάγκη ενίσχυσης της κανονιστικότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα ευχολόγια και οι μεγαλόπνοες διακηρύξεις, όπως αποδείχθηκε στην πράξη, δεν επαρκούν για την επίλυση της ανθρωπιστικής κρίσης, που μαστίζει την παγκόσμια κοινωνία. Σε τελική ανάλυση, η απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και δη των κοινωνικών δεν είναι παρά μια αντανάκλαση της δημοκρατικότητας και της δικαιοσύνης της κοινωνίας μας, μια αντανάκλαση που το σκαίο φως των υφιστάμενων συνθηκών τείνει να παραμορφώνει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΑ

- Αλιπραντής Ν., «Πρόλογος στο Δ. Βενιέρη, Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης. Η κοινωνική πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.
- Αμίτσης Γ., «Η θεσμική κατοχύρωση των ελαχίστων ορίων διαβίωσης στην ελληνική και διεθνή έννομη τάξη», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή, 2001
- Αντωνόπουλος Κ, Μαγκλιβέρας Κ., «Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014
- Βενιέρης Δημήτρης , «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα-Το τέλος των Ύμνων», Επιστημονικές Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2013
- Δημητρόπουλος ΑΓ, «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» τόμος ΙΙΙ, Συνταγματικά Δικαιώματα, Αθήνα, 2004
- Κατρούγκαλος Γ. Σ. Π., «Τα κοινωνικά δικαιώματα», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2006.
- Κατρούγκαλος Γ. Σ. Π., «Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009
- Κοντιάδης Ξ. Ι., «Κράτος Πρόνοιας και Κοινωνικά Δικαιώματα. Συμβολή στην ερμηνεία των μορφών συνταγματοποίησης της κοινωνικής προστασίας», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997
- Κοντιάδης Ξ. Ι., «Το κανονιστικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας» , Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας-75 χρόνια, Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004
- Κραβαρίτου Γιώτα, «Οι Χάρτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα Κοινωνικά Δικαιώματα», «Τα κοινωνικά δικαιώματα σε υπερεθνικό επίπεδο ανά τον κόσμο- Προκλήσεις και Προοπτικές» Διεύθυνση-Επιμέλεια Ν. Αλιπράντης, Εργαστήριο Συγκριτικού και Εργασιακού Δικαίου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Εκδόσεις Παπαζήση
- Λιαρόπουλος Λ.Λ., «Οργάνωση Υπηρεσιών και Συστημάτων Υγείας» Α τόμος, Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα, 2007
- Μάνεσης Αρ., «Συνταγματικά Δικαιώματα, Ατομικές Ελευθερίες», πανεπιστημιακές παραδόσεις, γ' έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1991
- Μάνεσης Αρ., «Η προβληματική της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο», Εκδόσεις Εστία, 1995
- Μανιτάκης Α. , «Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994

- Ματσαγάνης Μάνος, «Η κοινωνική πολιτική στους δύσκολους καιρούς. Οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία», Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2011, σελ. 28.
- Νικολακοπούλου- Στεφάνου, «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική» στο Κ. Στεφάνου (επιμ.), Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, τόμος γ', Οικονομική Ολοκλήρωση και πολιτικές. Το ρυθμιστικό πλαίσιο. Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 2006
- Παπαδημητρίου Γ., «Η Συνταγματοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 2002
- Περράκης Στέλιος , «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Προς ένα jus universalis», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013
- Ρομπόλης Σάββας, Χλέτσος Μιχάλης, «Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους προνοίας», Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1995
- Σαρμάς Ι., «Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1998
- Σαχπεκίδου Ε., «Το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση», Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1995
- Σμας Αρ., «Παγκοσμιοποίηση και εκπαιδευτική πολιτική», Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007
- Στασινοπούλου Όλγα, «Σημειώσεις για το μάθημα :Κοινωνική Πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα», Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειον Πανεπιστήμιον Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2006
- Στεργίου Α., «Σχετικά με την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου», στο Πέντε χρόνια μετά τη Συνταγματική Αναθεώρηση του 2001. Αποτίμηση και προτάσεις για μια νέα συνταγματική μεταρρύθμιση, τόμος Α, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου- Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου/ Εκδόσεις Αντώνη Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 2006
- Χρυσόγονος Κώστας, «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998
- Χρυσόγονος Κώστας, «Το μετέωρο βήμα της Ευρώπης – Η Συνθήκη για τη θέσπιση του Συντάγματος της Ευρώπης και το Μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης.», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2005

ΑΡΘΡΑ

- Γλυκοφρύδης Η.Ν., «Τα κοινωνικά δικαιώματα εις τα Ελληνικά Συντάγματα», ΕΔΚΑ, τεύχος 1/241, 1979

- Κουκιάδης Ι., «Η σχεδιαζόμενη υιοθέτηση πό την ΕΕ Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και η ευρωπαϊκή ιθαγένεια», ΕΕΕυρΔ, ειδικό τεύχος 2001
- Λεβέντης Γ., «Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη», ΤοΣ, τεύχος 2
- Μουζουράκη Π., «Η απόφαση του ΕΔΔΑ Hornsby v. Greece και οι συνέπειες της για το ελληνικό διοικητικό δίκαιο», ΔιΔικ, 1999
- Παπαδοπούλου Λ., «Ευρωπαϊκος Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων», Ευρωπαϊκή Έκφραση, τ. 37, τρίμηνο 2000
- Παπαρηγοπούλου Π.Β., «Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων», Ε.Δ.Κ.Α, Αθήνα, 1991
- Πέτρογλου Ιω., «Υπόθεση Hornsby κατά Ελλάδας», ΕΔΚΑ, τ. ΛΘ', 1997

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΑ

- Alfredsson G. and Eide A. (eds.), ‘‘The Universal declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement’’, Kluwer Law International, The Hague, 1999, page 489.
- Betten Lammy, Mac Dewitt Delma, "The Protection of Fundamental Social Rights in the European Union", Kluwer Law International, The Hague- London- Boston, 1996, page 3.
- Marshall Th., Bottomore Tom, "Citizenship and Social Class", Pluto Press, London et altera, 1995
- Wronka Joseph, “Human Rights & Social Policy in the 21st Century, A history of the idea of human rights and comparison of the United Nations Universal Declaration of Human Rights with United States Federal & State Constitution” Revised edition, University Press of America © Inc., Lanham- New York- oxford, 1998

ΑΡΘΡΑ

- Arfat Shabina, “Globalisation and Human Rights: An Overview of its Impact” American Journal of Humanities and Social Sciences Vo1. 1, No, 1, 2013, 18-24 DOI: 10.11634/232907811301270 ISSN 2329-0781
- Mr. bin Ahmad Nisar Mohammad, “The Economic Globalisation and its Threat to Human Rights”, International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 19 [Special Issue - October 2011]

- Professor Balakrishnen Radhika & Professor Elson Diane, 'Economic Policy in the Light of Obligations on Economic and Social Rights, 2008
www.pdx.edu/sites/www.../Balakrishnan2.pdf
- Francesca Ferraro and Carmona Jesús, "Fundamental Rights in the European Union- The role of the Charter after the Lisbon Treaty", IN-DEPTH ANALYSIS, EPRS | European Parliamentary Research Service, Members' Research Service, March 2015 — PE 554.168
- Gans J., "Citizenship in the context of Globalization", Immigration Working Papers, Udall Center for Studies in Public Policy, The University of Arizona, 2005.
- Ivanković Tamamović Aleksandra, "The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU. Comparative analysis", Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Union, Brussels, 2015
- MacCrudden Christopher, "The Future of the EU Charter of Fundamental Rights" , Jean Monnet Working Paper No.10/01, New York University School of Law, 2001, page 21.
- Manokha Yvan, «Financial Crisis and Economic and Social Rights», SciencesPo, Centre de Recherches Internationales, July 2010
http://www.sciencespo.fr/cei/sites/sciencespo.fr.cei/files/art_im.pdf
- Markantonatou M., "The Social Consequences of the Financial Crisis in Greece: Insecurity, Recession and Welfare Deregulation, International Journal of Anthropology, Vol. 27 - n.3 (183-196) – 2012
http://www.academia.edu/3678977/Social_Consequences_of_the_Greek_Crisis_Insecurity_Recession_and_Welfare_Deregulation
- Matsaganis Manos, "The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses", Friedrich Ebert, Stiftung, 2013
<http://library.fes.de/pdf-files/id/10314.pdf>
- Rodgers Gerry, Lee Eddy, Swepton Lee & Jasmien Van Daele, "International Labour Organization & the quest for social justice 1919-2009", International Labour Office, Geneva, 2009
- Vargas-Hernandez Jose, Reza Mohammad Noruzi, Irani Farhad Nezhad Haj Ali. "What is Policy, Social Policy and Social Policy Changing?", International Journal of Business and Social Science, 2011, 2 (10), pp.287. <hal-00817798>
- Willem te Velde Dirk, "The global financial crisis and developing countries: taking stock, taking action The global financial crisis, grim as it is, paves the way for major changes", Overseas Development Institute, Briefing Paper 54, September 2009
<http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/3705.pdf>

- Yeates Nicola, " Globalization and Social Policy From Global Neoliberal Hegemony to Global Political Pluralism", SAGE Publications, London, Thousand Oaks, and New Delhi, 2002 vol. 2(1): 69–91. [1468-0181 (200204) 2:1; 69–91; 022095]